

Föreningshusen i fokus

Effektstudie gällande föreningshusens renoveringsbidrag

Petri Uusikylä

Mikko Härö

Föreningshusen i fokus

Effektstudie gällande föreningshusens renoveringsbidrag

Petri Uusikylä

Mikko Härö

Svensk översättning: Kim Österman / FSU

**Suomen
Kotiseutuliitto**

Finlands Hembygdsförbund

Föreningshus

Finlands Hembygdsförbunds publikationer B:18 (PDF)

Helsingfors 2025

ISSN 0357-4733

ISBN 978-952-68421-9-6

Omslagsbild: Tuomas Uusheimo (Soihtula, Ungdomsföreningshus i Oulais)

Sammanfattning

I studien undersöks effektiviteten av renoveringsbidrag för föreningshus och betydelsen av föreningshusen som en del av det finländska kulturarvet och samhällsverksamheten.

De cirka 2 500 föreningshusen är lokala centrum för medborgerliga-, kulturella- och fritidsaktiviteter. De är historiskt och socialt värdefulla byggnader som stärker den lokala identiteten och stöder lokal vitalitet.

Genom statens renoveringsbidrag som beviljas via Hembygdsförbundet, har föreningshusen kunnat upprätthållas och utvecklas. Stödsystemet har lyckats med sin målsättning att säkra husens överlevnad och framtid och medborgarsamhällets servicenätverk som de tillsammans bildar.

Bidragssystemet stöder framgångsrikt hållbar, ekonomisk renovering och överföring av nationellt betydelsefulla arkitektoniska och kulturella arv till framtida generationer. Bidragsprocessen är funktionell och effektiv, men den behöver utvecklas genom att digitaliseringen stärks ytterligare. Utvärderingen av bidragssystemet belyser också behovet av att utveckla tillgängligheten och täckningen av information om återställande av bevarande mer allmänt på nationell nivå.

Hävtångseffekten av bidrag gör det möjligt att få annan finansiering och utnyttja det egna arbetet vid husrenoveringar. Den kumulativa effekten av även små bidrag är betydande.

Betydelsen av föreningshus och deras bidragssystem är bredare än enskilda byggnader. Studien visar hur det utvecklas från ett enskilt hus till internationell nivå. Föreningshusen kan ses i ljuset av både Unescos världsarvskonvention och Europarådets Faro-ramkonvention. Båda betonar kulturarvets betydelse för lokalsamhället och samhället i bredare riktning. Alla parter som är involverade i bidragssystemet bildar en aktiv och bred kulturarvsgemenskap. Europeiska unionens kulturarvsstrategier stöder också lokalsamhällets utrymmen så som föreningshusen.

Enligt studien implementerar stödsystemet för föreningshus alla centrala nationella strategier relaterade till kulturarv, kultur och den byggda miljöns hållbarhet på ett exemplariskt sätt.

Föreningshusens framtid utmanas av bland annat demografiska förändringar, regional differentiering och minskade kommunala resurser. Antalet vakanta byggnader ökar på många områden och föreningshusen stöter på en ökad konkurrens genom färre användare och finansieringskällor. Neds kärningen av bidragen ökar samtidigt skulden för renoveringar och gör det svårare att hålla byggnader användbara. Å andra sidan har föreningshusen också möjligheter att utveckla sin verksamhet, till exempel genom att tillhandahålla faciliteter för arbete på flera platser, nya samhällsaktiviteter och hållbara utvecklingsprojekt.

Under de senaste åren har renoveringsbidragen minskat kraftigt. År 2023 anslogs nästan 1,7 miljoner euro till föreningshus, men 2024 sjönk beloppet till 0,5 miljoner euro på grund av budgetneds kärningar. Detta försvårar säkerheten för husens bevarande, särskilt i områden som lider av avbefolkning där tillgång på talkoarbete och annan finansiering har minskat.

Studien rekommenderar att man utvecklar bidragssystemet för övervakning av byggnader så att det svarar ännu bättre på den snabbt och starkt föränderliga verksamhetsmiljön och fortsätter att möjliggöra en långsiktig utveckling av byggnader. Viktiga rekommendationer är bland annat att säkra finansieringsnivån, digitalisera bidragsprocesser, stärka det strategiska samarbetet mellan stat och kommun samt främja ekologiska och samhällsbaserade lösningar. Dessutom bör kriterierna för tilldelning av bidrag utvecklas genom att den kulturhistoriska bedömningen av föreningshus uppdateras och att bidragen mer effektivt än tidigare riktas dit behovet är störst och där bidragen har bättre hävtångseffekt.

Föreningshusen är inte bara byggnader, utan de är en aktiv del av medborgarsamhället och lokalsamhällenas kulturella infrastruktur. De stöder gemenskapsanda, socialt kapital och regional vitalitet. För att bevara och utveckla dem, krävs långsiktig planering, omfattande samarbete och tryggnad av ekonomiska resurser.

Föreningshusen kan även fortsättningsvis vara en levande pelare för lokala aktiviteter och kulturarv, men deras framtid beror på hur bra deras betydelse uppfattas och hur de tillförsäkras nödvändiga stöd- och utvecklingsmöjligheter.

Tiivistelmä

Tutkimus tarkastelee seurantalojen korjausavustusten vaikuttavuutta sekä seurantalojen merkitystä osana suomalaista kulttuuriperintöä ja yhteisöllistä kansalaistoimintaa.

Noin 2500 seurantaloa ovat paikallisia kansalais-, kulttuuri- ja harrastustoiminnan keskuksia. Ne ovat historiallisesti ja sosiaalisesti arvokkaita rakennuksia, jotka vahvistavat paikallisedentiteettiä ja tukevat paikallista elinvoimaa.

Seurantalojen ylläpitoa ja kehittämistä on tuettu valtion myöntämällä, Suomen Kotiseutuliiton kautta jaetuilla korjausavustuksilla. Seurantalojen avustusjärjestelmä on onnistunut tavoitteen saan turvata seurantalojen ja niiden muodostaman kansalaisyhteiskunnan palveluverkon säilyminen ja tulevaisuus.

Avustusjärjestelmä tukee onnistuneesti kansallisesti merkittävän rakennus- ja kulttuuriperinnön kestävää, säästävää korjaamista ja välittymistä tulevilla polville. Avustusprosessi on toimiva ja tehokas, mutta sitä on syytä kehittää digitaalisuutta yhä vahvistamalla. Avustusjärjestelmän arviointi nostaa esille myös tarpeen kehittää laajemminkin säilyttävää korjaamista koskevan tiedon saatavuutta ja kattavuutta kansallisella tasolla.

Avustusten vipuvarsivaikutus mahdollistaa muun rahoituksen hankkimista ja oman työn hyödyntämistä talojen korjauksissa. Pientenkin avustusten kumulatiivinen vaikutus on merkittävä.

Seurantalojen ja niiden avustusjärjestelmän merkitys on yksittäisiä rakennuksia laajempi. Tutkimus osoittaa, kuinka se skaalautuu yksittäisestä talosta kansainväliselle tasolle. Seurantalaja voi tarkastella niin Unescon maailmanperintösopimuksen kuin Euroopan neuvoston Faron puiteyleissopimuksen valossa. Molemmat korostavat kulttuuriperinnön merkitystä paikallisyhteisöille ja yhteiskunnalle laajemmin. Avustusjärjestelmän kaikki osapuolet muodostavat aktiivisen ja laajan kulttuuriperintöyhteisön. Euroopan unionin kulttuuriperinnön strategiat tukevat nekin seurantalojen kaltaisia paikallisyhteisöjen tiloja.

Tutkimuksen mukaan seurantalojen avustusjärjestelmää toteuttaa esimerkillisesti kaikkia keskeisiä kulttuuriperintöön, kulttuuriin ja rakennetun ympäristön kestävyysliittyviä kansallisia strategioita.

Seurantalojen tulevaisuutta haastavat muun muassa väestörakenteen muutokset, alueellinen eriytyminen ja kuntien vähenevät resurssit. Monilla alueilla tyhjillään olevien rakennusten määrä kasvaa, ja seurantaloilla on yhä enemmän kilpailua harvenevista käyttäjistä ja rahoituslähteistä. Samalla avustusmäärärahojen pieneneminen lisää korjausvelkaa ja vaikeuttaa rakennusten käyttökelpoisuuden pitämistä. Toisaalta seurantaloilla on myös mahdollisuuksia kehittää toimintaansa esimerkiksi tarjoamalla tiloja monipaikkaiselle työskentelylle, uusille yhteisöllisille toiminnoille sekä kestävä kehityksen hankkeille.

Viime vuosina avustusmäärärahoja on leikattu merkittävästi. Vuonna 2023 seurantaloille myönnettiin lähes 1,7 miljoonaa euroa, mutta vuonna 2024 budjettileikkausten seurauksena summa putosi 0,5 miljoonaan euroon. Tämä heikentää talojen turvaamista, erityisesti väestökadosta kärsivillä alueilla, joissa talkootyön ja muun rahoituksen saatavuus on heikentynyt.

Tutkimus suosittelee seurantalojen avustusjärjestelmän kehittämistä niin, että se vastaa vielä paremmin nopeasti ja voimalla muuttuvaan toimintaympäristöön ja mahdollista edelleenkin rakennusten pitkäjänteisen kehittämisen. Keskeisiä suosituksia ovat rahoituksen tason turvaaminen, avustusprosessien digitalisointi, strategisen yhteistyön vahvistaminen valtion ja kuntien välillä sekä ekologisten ja yhteisöllisten ratkaisujen edistäminen. Lisäksi avustusten jakoperusteita tulisi kehittää seurantalojen kulttuurihistoriallista arviointia päivittämällä sekä kohdentaen

avustuksia aiempaakin tehokkaammin sinne, missä tarve on suurin ja missä avustuksilla on mahdollisimman suuri vipuvaikutus.

Seurantalot eivät ole pelkkiä rakennuksia, vaan ne ovat aktiivinen osa kansalaisyhteiskuntaa ja paikallisyhteisöjen kulttuurista infrastruktuuria. Ne tukevat yhteisöllisyyttä, sosiaalista pääomaa ja alueiden elinvoimaa. Niiden säilyttämiseksi ja kehittämiseksi tarvitaan pitkäjänteistä suunnittelua, laajaa yhteistyötä ja taloudellisten resurssien varmistamista.

Seurantalot voivat jatkossakin olla paikallisen toiminnan ja kulttuuriperinnön elävä tukipilari, mutta niiden tulevaisuus riippuu siitä, miten hyvin niiden merkitys ymmärretään ja miten niille varmistetaan tarvittava tuki ja kehittämismahdollisuudet.

Innehåll

Sammanfattning.....	3
Tiivistelmä	5
1. Introduktion.....	8
1.1 Uppgifter om föreningshus och renovering av dem	10
1.2 Bidragsinformation	13
2. Föreningshusens strategiska betydelse som en del av kulturarvet	15
2.1 Föreningshusen som kulturarv.....	15
2.2 Internationell nivå	17
2.3 Europeisk nivå.....	18
2.4 Nationell nivå	19
Föreningshus och den kulturpolitiska redogörelsen	20
Kulturarvsstrategi och bidragssystem för föreningshus.....	20
Föreningshus och Kulturmiljöstrategin 2014–2020	23
Föreningshus och Arkitekturpolitiska programmet.....	24
Föreningshus och långsiktig strategi för renovering.....	25
Föreningshus och Medborgarstrategin 2023–2027	26
Slutsatser: Föreningshusen och bidragssystemet som genomförare av nationella strategier	28
2.5 Föreningshusens nivå.....	29
Föreningshusens renoveringsbidrag och annan finansiering	29
Annat ekonomiskt stöd till föreningshus	31
3. Bidragssystemets karaktär och kriterierna för beviljande av bidrag	33
3.1 Föreningshusbidragets utveckling	33
3.2 Utveckling av bidragsbeloppen för föreningshusen	35
3.3 Lägesbild som baserar sig på enkäten 2024	40
3.4 Framtidsutsikten för föreningshusen	48
Kriterier för utdelning av föreningshusbidrag.....	51
Projekt- och renoveringsexpertis bland dem som ansöker om bidrag.....	52
Kulturhistorisk värdering av föreningshus.....	52
Föreningshusens samhälleliga effekt.....	53
4. Slutsatser – den systematiska betydelsen och ändamålsenligheten hos föreningshus och deras bidragssystem.....	56
Föreningshusbidragets betydelse och genomslagskraft.....	56
5. Föreningshusens framtid.....	58
6. Rekommendationer för utveckling.....	59
Källor.....	61

1. Introduktion

Föreningshusen är byggnader som upprätthålls av olika samfälligheter. Föreningshus finns såväl på landsbygden som i tätorterna. I husen upprätthålls en mångfald av aktiviteter som stärker lokalsamhället och dess kulturarv samt attraktionskraft. Det finns cirka 2 500 föreningshus i vårt land. Siffran inkluderar finsk- och svenskspråkiga ungdomsföreningshus, arbetar- och folketshus, frivilliga brandkårs- och idrottsföreningshus, lantmanna-, nykterhets-, hembygds- och marthaföreningshus. Byaföreningshus med mötesrum klassificeras också som föreningshus.

Föreningshusen är mångsidiga och funktionella utrymmen som i genomsnitt är i rimligt skick. Husen har en lång och särpräglad historia och förknippas med berättelser om mänskligt och socialt intresse. Husen ägs av engagerade samfund, med stöd av sina egna centralorganisationer.

Föreningshusen underhålls och utvecklas av lokalsamhällen. Verksamheten kan ha långtgående följder på de regionala invånarnas välbefinnande, gemenskap och områdenas attraktionskraft samt utveckling. I takt med förändringar i verksamhetsmiljön, blir aktiviteterna vid många föreningshus relaterade till att stöda globala fenomen, såsom hållbar utveckling, bekämpning av klimatförändringar, biologisk mångfald och beredskap. Den gröna omställningen genomförs inte i första hand genom internationella överenskommelser, utan genom förändringar i lokalsamhällenas verksamhet. Här har föreningshusen en egen roll.

Syftet med föreningshusens renoveringsbidrag är att bevara det arkitektoniska byggnadsarvet. Bidraget möjliggör renoveringar som bevarar husens särdrag och nödvändiga modifieringar som förbättrar användbarheten, till exempel förbättrad energieffektivitet och tillgänglighet. Målet är kostnadseffektiva renoveringar på lång sikt. Lämpliga renoveringsplaner och kostnadsuppskattningar är en förutsättning för att få bidrag. De sökande förväntas ha långsiktiga planer för renoveringsverksamheten. Den sökande ska också ha en egen finansiering.

Finansministeriet har nyligen analyserat statsbidragen och utarbetat ett förslag för deras utveckling. Enligt projektet är många aktörer med och påverkar samhället just tack vare statliga bidrag. Bidrag är ett verktyg i utbudet av samhällspolitiska verktyg. Rapporten slår fast att även samhällets behov förändras och ytterligare kommer att förändras.

Att säkra och utveckla föreningshus är en utmaning i en snabbt föränderlig verksamhetsmiljö. De största utmaningarna för husen är demografiska förändringar och befolkningens åldrande, ojämn regional utveckling, den förminskande flytten till glesbygder och minskade ekonomiska- och kompetensresurser. Det verkar som att föreningshusens renoveringsskuld växer samtidigt som statliga och kommunala anslag och subventioner skärs ned, och resurserna för EU-samfinansierade program (t.ex. Leader) minskar.

Renoveringsbidraget för föreningshus skärs ned mycket kraftigt under år 2024. År 2023 kunde nästan 1,7 miljoner euro delas ut, men våren 2024 efter statsbudgetens nedskärningar, delades bara ca 0,5 miljoner euro ut. På grund av regionala och kommunala reformer (inklusive kommunsammanslagningar, välfärdsområdesreform och minskningar av sjukhus) har kommunerna ett ökande antal tomma fastigheter, vars underhåll binder kommunala medel. Alla ovanstående utmaningar innebär, att när vi utvecklar föreningshusen och riktar in oss på offentliga bidrag, måste vi sträva efter bättre strategisk positionering, ökad effektivitet och produktivitet samt bevis på effektiviteten i gjorda investeringar.

Samtidigt kan en positiv utveckling skönjas, om den utnyttjas på rätt sätt, för att kunna stärka föreningshusens framtida verksamhetsmöjligheter. Dessa inkluderar det tidigare nämnda ekologiska uppvaknandet, den pågående gröna omställningen eller hållbarhetsomvandlingen,

arbetsmöjligheter på olika platser och det ökade distansarbetet efter coronapandemin samt den växande uppskattningen gällande lokalproduktion och lokalt kulturarv.

Denna bedömning berör också förändringar i verksamhetsmiljön gällande föreningshusen. Bearbetningen av förändringarna är dock inte huvudtemat för denna studie, utan det tillhör Undervisnings- och kulturministeriet, Finlands Hembygdsförbund, Föreningshusdelegationen och de organisationer som är representerade i delegationen.

I stället syftar denna studie till att bland annat beskriva vad syftet med att bevilja bidrag är, vad de syftar till? Vad är deras effektivitet i förhållande till målen och vad har uppnåtts med bidragen? Vilka utmaningar och samhällsfrågor har åtgärdats genom renoveringsbidrag och har det varit framgångsrikt?

Statsbidrag har beviljats årligen till ett belopp av 4 miljarder euro, cirka sju procent av statsbudgeten. Föreningshusbidraget är mycket litet i sammanhanget. Det är i första hand parallellt med de anslag som ges av Undervisnings- och kulturministeriet och Miljöministeriet för att bevara förvaltningsgrenarnas kulturarv.

Självklart måste även mindre stödsummor fördelas korrekt och användas effektivt och resultatmässigt. Viktiga frågor är hur stödet inverkar och effektiviteten i stödprocessen, dess input-output-kvot. Även ett litet bidrag, som delas ut vid rätt tidpunkt och för rätt ändamål, kan ha en betydande hävstångseffekt för föreningshusets framtida utveckling.

I terminologin för Finansministeriets statliga stödprojekt definieras påverkan som en förändring som orsakas av den verksamhet eller annan faktor som är i fråga, antingen ensam eller i kombination med andra faktorer. Effektivitet definieras i sin tur som en egenskap hos en handling som speglar hur och vilken typ av effekter handlingen kan ha eller har haft på ett fenomen eller annat föremål som är under övervägande i förhållande till en vald jämförelsepunkt. När man går från effekter till effektivitet, är det nödvändigt att acceptera det faktum att fenomenet som undersöks också påverkas av många faktorer utanför interventionen, såsom ekonomiska cykler, exceptionella eller störande situationer, etc.

Den tidigare sammanfattade utvärderingen av bidragssystemet för föreningshus, utarbetat av Finlands Hembygdsförbund (Johanna Hakanen, Sanna Käyhkö, Leni Pakkala, Marianne Parvinen och Elina Kuusmin), publicerades 2015 (Föreningshusens renoveringsbidrag, redovisning av statsbidragens användning och effekt). Den beskriver funktionaliteten och resultatet av renoveringsbidragen för historiska byggnader, samt bidragssystemets inverkan på byggnadernas kulturhistoriska värde och samhällsverksamhet. I rapporten (Hakanen m.fl. 2015, 47) anges att: "Vid fördelningen av renoveringsbidrag har särskild uppmärksamhet ägnats de föreningshus som klassats som kulturhistoriskt värdefulla. Vid vägledningen av renoveringsarbetet har särskild uppmärksamhet ägnats bevarandet av de mest kulturellt och historiskt värdefulla utrymmena, bevarandet av festsalar med scen samt serveringsutrymmen och tamburer. Hembygdsföreningens renoveringsråd har gett ett brett spektrum av föreningar konsekvent vägledning och information om renoveringsmetoder som respekterar det arkitektoniska arvet. Renoveringsbidragen har främjat kompetensen för traditionellt byggande och talkoarbete."

Syftet med denna studie är att:

- Förbereda en bedömning av det aktuella tillståndet gällande föreningshusen, såväl möjligheter som framtida utmaningar
- Utveckla ett brett eller systemiskt ramverk för konsekvensbedömning som tar hänsyn till de långsiktiga effekterna av renoveringsbidrag i det lokala samhället och för den regionala utvecklingen.
- Bedöma effekten och effektiviteten gällande nuvarande renoveringsbidrag.

- Utarbeta rekommendationer för att utveckla verksamheten gällande föreningshusen och bedöma effekterna av renoveringsbidragen.

För att framgångsrikt kunna genomföra en studie eller utvärdering av effektiviteten gällande bidrag för renovering av föreningshus, krävs en förståelse utav den övergripande bilden gällande betydelsen av föreningshus ur lokala samhällens och regioners perspektiv. I stället för att granska renoveringsbidrag enbart utifrån renovering och underhåll av byggnader, bör bedömningen ta hänsyn till bredare samhällseffekter, såsom stöd till grön omställning eller hållbarhetsomvandling, stärkande av lokal vitalitet och sysselsättning samt bevarande av landsbygdens rekreationsområden, kulturarv och traditionella renoveringskompetenser (1: byggnadsfärdigheter). Mot denna bakgrund bedöms om nivån och inriktningen av renoveringsbidragen är i linje med de uppsatta målen för dem (2: samstämmighet), hur framgångsrik genomförandet av bidragsverksamheten varit (3: genomförandets effektivitet) och vilken typ av verifierbara effekter bidragsverksamheten haft (4: effektivitet). Utifrån analyserna av de fyra nämnda perspektiven skapas en helhetsbild av funktionaliteten gällande föreningshusens renoveringsbidrag, som tjänar till att identifiera utvecklingsbehov och definiera förslag till förändringar relaterade till dessa.

Vår utvärderingsmetod är systemisk, det vill säga den övergripande effekten av föreningshusen undersöks utifrån de bredare effekterna av samhälls- och regional utveckling. Tidsspannet för att skapa systemförändringar inom områdena kulturarvsvård, stärkande av socialt kapital eller inkludering, kan mycket väl vara 5–10 år vilket måste beaktas i den första utvärderingen. Det som är utmanande vid utvärdering är att upprepade händelser skapar mönster, och att dessa mönster är resultatet av en systemisk struktur, som i sin tur underbyggs av ännu djupare krafter av förändring.

I bedömningen tillämpas den så kallade trianguleringen, det vill säga ämnet berörs genom flera olika material och analysmetoder. Detta möjliggör kontroll av data- och forskarbaserad varians och garanterar samtidigt studiens validitet och datas tillförlitlighet. Forskningsresultat och utvecklingsförslag testas aktivt i takt med att utvärderingsprojektet fortskrider genom gemensamma diskussioner med styrgruppen för utvärdering och representanter för viktiga intressenter, vilket är en väsentlig del av utvärderingen gällande utvecklingseffekter.

1.1 Uppgifter om föreningshus och renovering av dem

Bidragssystemet och dess effektivitet är kopplat till den information vi har om föreningshusen och renoveringar av dem. Information om antalet föreningshus, deras egenskaper som byggnadsarvet samt deras renoveringsbehov, hjälper att bedöma vilken typ av ekonomiskt och informativt stöd husen behöver. Kunskap om byggnadernas historia och arkitektur under olika tidevarv, möjliggör bedömning av deras kulturhistoriska betydelse. Ifall det behövs, eventuellt även fördelning av bidrag enligt kulturhistoriska kriterier.

Det satsades på att inventera föreningshusen på 1970- och 1980-talet då renoveringsbidrag började delas ut. Inventeringarna blev dock inte heltäckande. Uppgifterna har kompletterats utav historiker av föreningar som äger hus och några kartläggningar på regional- och landskapsnivå. En mer generell bild fås via historiken som belyser förenings- och medborgarverksamheten.

Det antas, att föreningshusen i huvudsak ingår i byggnadskulturinventeringar på kommunal nivå eller som en del i generalplaner. De föreningshus som anses vara de mest betydande i regionen, ingår i de regionala inventeringarna som har upprättats sedan 1960- och 1970-talen och som successivt har kompletterats och utvecklats kvalitetsmässigt sedan dess. De ingår även i de senaste decenniernas regionala kulturmiljöprogram.

Det betyder dock inte att föreningshusen konsekvent har skyddats i markanvändningsplaneringen. Det har inte skapats någon heltäckande bild av föreningshusen i Finland utifrån inventeringar. Det finns tydligen minst uppgifter om föreningshusen från 1950 - 2020-talet, med tanke på att byggnaderna fortfarande byggs. De senaste föreningshusen är från 2020-talet.

På initiativ av föreningshusdelegationen grundades webbsidan, seuratalot.fi, med uppgift att betjäna föreningshusen. Webbsidan, som lanserades 2005, är den mest omfattande informationskällan gällande föreningshus och är planerad att fungera som en marknadsföringskanal för husen. Sidan informerar också om husrenoveringar och aktuella ärenden. De medverkande husgruppernas centralorganisationer står för sidans underhållskostnader och dess utveckling. Ägarna till föreningshusen skall själv föra in materialet och webbplatsen är sålunda inte helt omfattande eller uppdaterad. Utvecklingen av webbplatsen är fortsättningsvis pågående genom ett samarbete utav de medverkande organisationerna.

Johanna Hakanens högkvalitativa licentiatarbete i arkitekturhistoria (2016, utgiven 2018) "Suomalaisten vapaalokuntien rakennushistoriaa, Aatteen taloja arkkitehtuurin rajoilla", berättar om de frivilliga brandkårsbyggnadernas historia och arkitektur, särskilt fram till de sista krigen, men också om tiden efteråt. Den innehåller också mer allmän information om föreningshusen och skyddandet av dem. Esko Nummelin har skrivit en licenciatavhandling i konsthistoria om Finlands skyddskårshus, Suojeluskuntajärjestö rakentajana (1993). Nummelins kompakta artikel om ämnet hittas i serien Taidehistoriallisia tutkimuksia (12, 1991).

Arbetsarhusen vill gärna komma med på Unescos världsarvslista som en internationell serie. I detta avseende publicerades en grundlig studie om arbetarrörelsen och arbetar- och folketshus av Marja Lähteenmäki och Kalle Kallio. (Lähteenmäki, Marja - Kallio, Kalle; Labor Halls in Finland. History, Architecture and Labour Heritage. Evaluation for UNESCO World Heritage Listing, The Finnish World Heritage Laboring Museum²²⁰). Publikationen omfattar en bedömning av tolv hus som potentiella världsarv (av vilka det bara kan finnas ett i Finland).

En utmärkt helhetsomfattning gällande föreningshusen hittas i artikelsamlingen "Yhdessä rakennetut, Suomalaiset seurantalot" utgiven av Finlands Hembygdsförbund 2008 och redigerad av Anna-Maija Halme och Leni Pakkala. (Finlands Hembygdsförbunds publikationer A:18). Publikationen, som kan laddas ner via nätet, berättar om föreningshusens historia och arkitektur och presenterar deras verksamhet. Finlands Hembygdsförbund och Maahenki-förlaget publicerade Tuomas Uusheimos fotografiska verk Seurantalolla 2017. Förutom Uusheimos vackra fotografier, innehåller boken en artikel av Marja Hakola och Johanna Hakanen gällande föreningshusen.

Tauno Linkoranta har under de senaste åren skrivit flera publikationer om Egentliga Finlands byförbund gällande by- och föreningshus samt utvecklingen av dem. År 2019 utgavs publikationen "Eläivät tilat, Näkökulmia ja keinoja entisten kyläkoulujen ja muiden julkisten tilojen uusiokäyttöön yhteisöllisinä tiloina". Publikationen beskriver nedläggningar av fastigheter som tidigare använts av kommunerna. Den innehåller en sammanfattning utav tips om hur man mest ändamålsenligt kan lösa ärenden gällande underhållet, användningen,

finansieringen och renovering av fastigheten. Seurantalo 2020, mukana muutoksessa, presenterar tio renoverade föreningshus, medan Kylän historia eläväksi (2021) fokuserar på produktifiering och profilering av byar. Vanha talo, uusi meininki, Maaseudun kiinteistöjen uusiokäytön monet mallit, publicerad 2023, granskar återanvändningen av många olika fastigheter på landsbygden. Alla publikationer finns tillgängliga digitalt online.

I Yrkeshögskolorna har det skrivits en del avhandlingar som direkt och indirekt anknyter till föreningshusen. I samband med beredningen av utvärderingen har det gjorts iakttagelser om dem, men det har inte sammanställts eller utnyttjats i denna rapport. Suomen nuorisoseurat och Kansantalojen liitto har nyligen kartlagt renoveringsbehoven i sina hus, och i den riksomfattande byautredningen 2024 som genomfördes av Suomen Kylät ry, kartlade man bland annat byaföreningarnas verksamhet, möjligheter till bidrag och gemensamma utrymmen.

Vid renovering av föreningshus är det viktigt att få information och konkret vägledning. Kompetens inom projekt- och byggledning är också viktigt. Det gäller att använda säkra, testade material och metoder för genomförandet som är lämpliga för byggnaden. Dessutom bör man ta hänsyn till kostnaderna (det som man har råd med) och materialens underhålls- och reparerbarhet.

Renovering av föreningshus skiljer sig inte från underhåll och renovering av andra motsvarande byggnader. Föreningshusen har dock särskilda behov, krav och förväntningar på grund av sina faciliteter, funktioner och storlek. Det samma gäller fastigheter som återanvänds som föreningshus, till exempel tidigare byskolor som ändrats om till föreningshus. Gällande dem är frågan vilka lämpliga funktioner passar för byggnaden. Stora klassrum och till exempel kök i lärarnas lägenheter gör det naturligtvis lättare att använda byggnaderna.

Hösten 1985 utkom handboken *Näin korjaamme seurantaloon*, utgiven av Leni Pakkala och Ulla Rahola, av vilka Pakkala ansvarade för renoveringsbidragen (Finlands Hembygdsförbunds publikationer B:5). Den svenskspråkiga upplagan *Så renoveras föreningshus* utkom två år senare. Foldern är en mångsidig översikt över både gällande föreningshus i samhället och renovering av hus. Direktiven omfattar planering av renoveringar enligt kännedom av byggnaderna till färdiga planer, genomförande av renoveringar och material som gäller speciell användning av byggnaderna, såsom teater- och idrottsverksamhet, gård och miljö. Riktlinjerna fokuserar främst på byggnader i träkonstruktion enligt vilken majoriteten av föreningshusen är byggda. År 1986 skapade Pakkala och Rahola i samarbete med institutionen för visuell kommunikation vid Konstindustriella högskolan utställningen *Seurantalo elää*, som presenterar historia, verksamhet och renovering av föreningshus.

De byggnadstekniska frågorna i föreningshusen löstes med hjälp av VVS-ingenjören Jukka Sainio, som specialiserat sig på husteknik för gamla byggnader, med planeringsdirektiv för luftvärmepumpar (2009) och med ett VVS-reparationskort år 2010.

Hembygdsförbundets byggnadsforskare har sedan tjänsten inrättades ansvarat för rådgivning och utbildning gällande ärenden om renovering av föreningshus. En viktig del av handledningen har varit presentationer vid seminarier och utbildningstillfällen som ordnats på olika håll i Finland (cirka 2–4 gånger per år) samt under besök vid husen. Information och anvisningar om renovering av föreningshus har också sammanställts på Finlands Hembygdsförbunds webbplats och på seurantalot.fi-sidan.

Finland som land är ett mycket vidsträckt verksamhetsområde. Därför har Hembygdsförbundets byggnadsforskare strävat efter att samarbeta med andra aktörer som deltar i vården av byggnadsarvet. De som ansöker och får bidrag uppmanas att vända sig till

museerna med regionalt ansvar. I och med museilagen från 2019 är deras nätverk mer omfattande än tidigare.

Museiverkets reparationskort har i första hand varit ett stöd för renovering av trä- och timmerkonstruktioner vilka har genomförts med traditionella konstruktions- och materiallösningar. Numera är korten fritt tillgängliga via Museiverkets webbplats korjaustaito.fi.

I princip och i praktiken, finns det därför tillgång till renoveringsinformation. Utöver det som nämnts ger Panu Kailas talrika publikationer och webbmateriälinformation och handledning i synnerhet gällande renovering av traditionella byggnader. Det är också värt att nämna Juulia Mikkolas och Netta Bööks *Ikkunakirja* och *Ilmakirja*, *Painovoimainen ilmanvaihto*, skriven av dem och Leino Kuuluvainen.

Det är också värt att nämna boken *Kestävän korjaamisen polulla, Korjausklinikan oppeja, havaintoja ja kokemuksia*, som Finlands Hembygdsförbund ger ut med Jonina Vaahtolammi som redaktör. I den har sammanställts resultaten från Finlands Hembygdsförbunds och yrkeshögskolan LAB:s projekt Renoveringskliniken och riktar sig till alla som är intresserade av renovering och gamla hus. Ett av kapitlen i publikationen handlar om hållbar renovering av föreningshus och frivilligarbete inom förvaltningen av byggnadsarvet. Som exempel på objekt i publikationen finns WPK-byggnaden i Heinola som blev färdig 1891.

De största bristerna i tillgången till renoveringsuppgifter hänför sig till föreningshus som byggdes efter kriget samt till beaktandet av hållbarhet och energiklohet vid renovering av byggnader.

1.2 Bidragsinformation

Bidragsansökningarna finns till som information för Hembygdsförbundet och centralorganisationerna. Byggnadernas behov återspeglas i ansökningarna. De uppgifter om husen som Hembygdsförbundet samlat in till bidragsregistret och andra kanaler är rikligt, men ojämnt och splittrat. Informationen finns tillgänglig i såväl digital- som fysisk form. De applikationer som förbundet använder kommunicerar inte helt med varandra, och det krävs även manuellt arbete vid handläggning av bidragen. De centrala elementen i materialet bör digitaliseras på ett heltäckande sätt. Det finns också andra problem relaterade till materialet, till exempel rättigheter att använda bilder. Bidragsregistret i sig är sårbart, bakom en liten leverantör.

Utöver bidragsregistret använder förbundet applikationen Collecte för samlingshantering (<https://collecte.fi/>). Bristen på resurser förhindrar att programmet kan användas i sin helhet.

Finlands Hembygdsförbund tillhandahåller arkivmaterial som tillkommit i samband med ansökan om renoveringsbidraget för föreningshus; ansökningar och dokument, fotografier och konstruktionsritningar. Fotografierna är bilder som anknyter till understöden och redovisningen, dokumentationsfotografier som anknyter till bidragsverksamheten och andra fotografier som anknyter till verksamheten. Arkivet innehåller cirka 35 000 bilder från 1 600 föreningshus i olika format, varav endast en del är digitala. Det finns exteriör- och interiörbilder före renoveringar, från olika skeden av dem och av slutfört arbete. Byggnadsritningar har katalogiserats utav närmare 800 hus som ansökt om renoveringsbidrag för föreningshus under 1980- och 1990-talen. I arkivet finns några tusen konstruktionsritningar.

Behovet av att utveckla och förnya den applikation gällande bidragsansökan som Hembygdsförbundet använder behöver ses över. Samtidigt måste man utreda sambanden mellan lösningar och de tjänster som Statskontoret (haeavustuksia.fi, hallinnoiavustuksia.fi, tutkiavustuksia.fi) och samhällets basregister tillhandahåller (jfr. <https://ryhti.syke.fi/>). Ett optimalt system bör samla platsspecifika data så att det enkelt kan beskådas och övervakas, delas och sammanställas till statistik. Samtidigt bör kontakter skapas till förbundets övriga informationsmaterial och samhällets basregister.

2. Föreningshusens strategiska betydelse som en del av kulturarvet

2.1 Föreningshusen som kulturarv

Föreningshusen är ett levande arv. Den samhälleliga utveckling som ligger till grund för dem är välkänd i sina huvuddrag. Det handlar om den ideella och föreningsbaserade medborgarverksamhetens roll i skapandet av ett modernt och demokratiskt finländskt samhälle. Verksamheten behövde och behöver fortfarande sitt utrymme, och föreningshus byggdes för ändamålet.

Kulturarv delas ofta in i materiellt och immateriellt kulturarv. Uppdelningen är delvis artificiell, eftersom det materiella och det immateriella oundvikligen interagerar med varandra, även gällande föreningshus.

Föreningshus är förbundna med ett bredare, kanske svårdefinierat, socialt och politiskt arv. Det betyder bland annat de värderingar, idéer, mål, betydelser och processer som vårt samhälle har byggts på. De speglar både historisk kontinuitet och förändringar. Föreningshusens konstruktion, användning eller andra förhållanden gällande denna utveckling fram till våra dagar, har man inte forskat.

Föreningshus har tagits med i förteckningarna över byggnadsarvet och beaktats i detalj-, general- och landskapsplanerna. Vi vet inte hur många föreningshus som är skyddade i planerna. För cirka 15 år sedan nämndes, att en fjärdedel av föreningshusen skulle ha beaktats som kulturellt och historiskt värdefulla. Mindre uppmärksamhet har ägnats åt de nyare föreningshusen, som byggdes efter kriget och från 1970-talet och framåt. I vilket fall som helst är zonplanering viktigt för att skydda föreningshus.

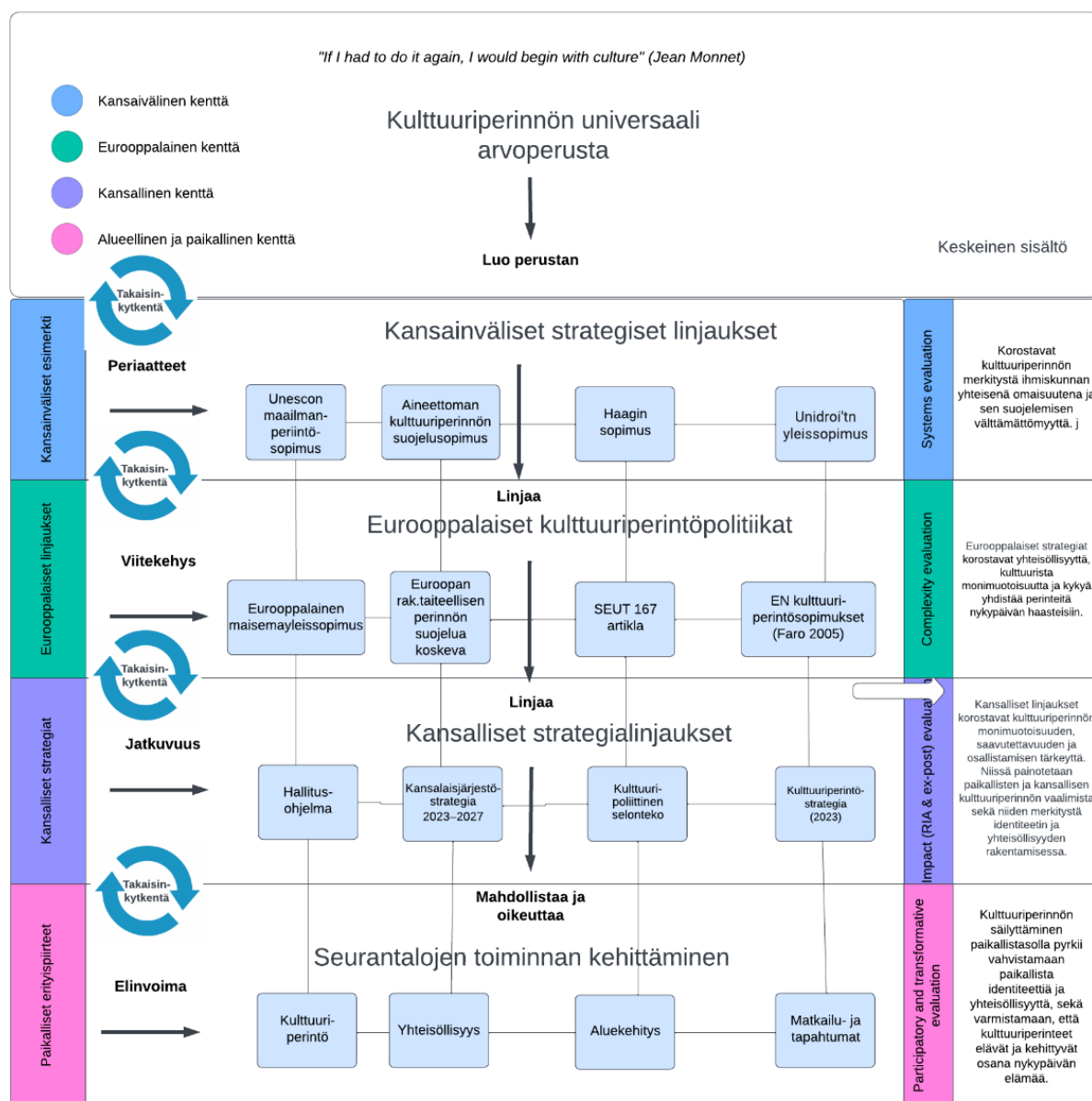
Lagen om skyddande av byggnadsarvet och dess föregångare har sällan använts för att skydda föreningshus. Det finns sju skyddade objekt, oavsett nuvarande ägare. Dessutom har en före detta folkskolebyggnad och tre före detta skyddskårsbyggnader skyddats som föreningshus.

När man bedömer föreningshusens betydelse som kulturarv, är det bra att beakta en bredare strategisk referensram. I världsarvskonventionen, som Unesco antog 1972, betonas kulturarvets betydelse som mänsklighetens gemensamma egendom och nödvändigheten av att skydda det. Dessa riktlinjer utgör en ram för skydd, bevarande och presentation av kulturarvet på internationell nivå.

I Europeiska unionen är kulturarvspolitikerna nära kopplad till EU:s kultur-, utbildnings- och forskningspolitik. EU har utvecklat ett antal program, t.ex. det europeiska kulturarvsmärket, Europaåret för kulturarv (2018) och det europeiska kulturarvspriset (EHL), som främjar bevarande och användning av kulturarvet. Dessa strategier betonar en känsla av gemenskap, kulturell mångfald och förmågan att kombinera traditioner med dagens utmaningar.

Europarådet har spelat en viktig roll när det gäller att bidra till kulturarvsstandarder, europeiska konventioner och rekommendationer. Rådet har 46 medlemsländer. Rådets konventioner och den verksamhet som baserar sig på dem har gradvis utvecklats från målen om kulturarvsrättigheter till att granska människors rättigheter till kulturarvet. Detta har framhävt kulturarvets roll när det gäller att upprätthålla och utveckla demokrati, jämlikhet och rättsstatsprincipen.

I Finland återspeglar kulturarvspolitikerna både nationella och internationella trender. I Finlands kulturarvspolitik betonas respekten för lokala och nationella traditioner samt kulturarvets tillgänglighet och delaktighet. Finland har förbundit sig till att följa både Unescos och Europarådets konventioner och program. I figur 1 skisseras en bredare strategisk ram för föreningshusens verksamhet, som används för att definiera effektdimensionerna i denna rapport.

Figur 1. Utveckling av föreningshus som en del av den strategiska ramen för kulturarvspolitikerna.

Figur 1 visar utvecklingen av föreningshus som en del av den strategiska ramen för kulturarvspolitikerna på flera nivåer. Verksamheten utgår från kulturarvspolitikens universella värdegrund, som har synliggjorts genom internationella kulturarvsavtal och kulturpolitik. Den europeiska kulturarvspolitikerna och dess linjedragning samt lagstiftning bör stå i samklang med internationella avtal och policyer. Den nationella och regionala kulturarvspolitikerna följer också både internationella och europeiska ramar. I denna verksamhet utgörs den operativa nivån av verksamheten i föreningshusen som helhet. Den å sin sida genomför och verkställer den tidigare linjedragningen.

2.2 Internationell nivå

Konventionen om skyddet för världens kultur- och naturarv är en internationell konvention som antogs av Unesco 1972. En viktig utgångspunkt för konventionen är omsorgen gällande bevarandet av världens kultur- och naturarv för kommande generationer. Syftet med världsarvskonventionen är att identifiera, vårda, bevara och presentera världens viktigaste kultur- och naturarv genom samarbete mellan nationer.

Världsarvet är hela mänsklighetens gemensamma egendom, och därför är det en fråga för alla stater att skydda det. Finland ratificerade världsarvskonventionen år 1987. De länder som har ratificerat konventionen ansvarar för att identifiera, dokumentera och skriva in potentiella framtida världsarv på listan. Avtalsparterna ska ta hand om sina befintliga världsarv. Avtalsparterna uppmanas att delta i internationellt samarbete för att säkerställa bevarandet av det gemensamma kulturarvet.

Finland förbereder sig på att delta i den internationella nomineringen av arbetarhus till världsarvslistan. Arbetet samordnas i Danmark (Arbejdermuseet). I slutet av 2024 överlämnades en utredning om förslaget, som finansierats av undervisnings- och kulturministeriet och utarbetats av Museiverket, till ministeriet. Tidigare har Finlands arbetsmuseum Werstas (Marja Lähteenmäki, Kalle Kallio) utarbetat en engelskspråkig utredning om arbetar- och folketshus och eventuella finländska världsarv, av vilka 12 objekt identifierades. Det självklara objektet i Finland är arbetarhuset i Helsingfors, det andra alternativet är Mäenpää arbetarhus i Punkalaidun. Förslaget är dock öppet, Danmark, Australien, Argentina och troligen Finland är med tills vidare, men det behövs fler länder och objekt.

En världsarvspresentation förbereds i Finland gällande Aino och Alvar Aaltos hus. Föreningshus ingår inte i presentationen, närmast kommer Kulturhuset i Helsingfors.

Haagkonventionen från 1954 är en humanitär konvention under Unesco som syftar till att skydda kulturegendom i händelse av en väpnad konflikt. Avtalet ingicks efter andra världskriget i en situation där en betydande del av Europas kulturarv hade förstörts till följd av direkta och indirekta attacker och plundring. Utgångspunkten gällande konventionen är tanken att förstörelsen av enskilda nationers kulturella egendom inte bara är en nationell förlust, utan berör hela mänsklighetens kultur. Konventionen är fortfarande ett aktuellt dokument som har blivit en del av internationell rätt. Finland ratificerade konventionen och dess protokoll år 1994.

Finland har redan länge haft en förteckning över det centrala kulturarvet som ska skyddas i konflikt- och krissituationer med stöd av Haagkonventionen. Avsikten är att statsrådet ska behandla listan under innevarande regeringsperiod. Enligt uppgifter från Museiverket finns det i förteckningen upptaget bland annat Arbetarhuset i Helsingfors och de tidigare skyddskårsbyggnaderna som ägdes av Seinäjoki stad vilka nu används som museer.

Unescos konvention om skydd för det immateriella kulturarvet antogs 2003. Syftet är att skydda och främja det immateriella kulturarvet, som omfattar kulturella färdigheter, traditioner, fester, danser, sånger, språkkunskaper och andra kulturyttringar som är viktiga för identiteten och kontinuiteten i samhällena. Konventionen om skydd för det immateriella kulturarvet har påverkat kulturpolitiken i många länder, till exempel i Finland, vilket har lett till att praxis för skydd av det immateriella kulturarvet har utvecklats. I den nationella Wiki-listan över levande kulturarv, som är löst kopplad till konventionen, är talkotraditionen det enda fenomenet som är relaterat till föreningshus.

2.3 Europeisk nivå

Europarådets kulturarvskonventioner är rättsliga instrument som antagits av Europarådet (Council of Europe) och som syftar till att skydda och främja kulturarvet i Europa. Avtalen omfattar både materiella och immateriella former av kulturarv.

När det gäller föreningshus i Finland, har Europarådet verkställt Granadakonventionen (1985), som fokuserar på skyddet av det arkitektoniska kulturarvet, och Faro-ramkonventionen (2005, som trädde i kraft i Finland 2017, European Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society).

Det senare avtalet fokuserar på kulturarvets betydelse och roll i samhället. I konventionen betonas kulturarvets värde och dess inverkan på människors liv, välfärd och identitet. Den betonar kulturarvets betydelse som en drivkraft för social sammanhållning och hållbar utveckling. I konventionen uppmuntras medborgarna att delta i skyddandet och främjandet av kulturarvet och det betonas att lokalsamhällen och enskilda personer är nyckelaktörer i bevarandet av kulturarvet. I konventionen betonas kulturarvet som en gemensam egendom som ska vara tillgänglig för alla. Det hänger också samman med främjandet av social rättvisa och jämlikhet. Konventionen syftar till en hållbar förvaltning av kulturarvet som tar hänsyn till miljöns, ekonomins, kulturens och samhällenas behov och önskemål.

Ett av de viktigaste begreppen i Farokonventionen är kulturarvsgemenskapen. Ägarna och användarna av föreningshusen och deras paraplyorganisationer kan ses som en kulturgemenskap.

SEUT 167 artikel (SEUT = fördraget om Europeiska unionens funktionssätt) handlar om kulturarv och kulturellt samarbete på EU-nivå. Den här artikeln är en del av EU:s bredare lagstiftning om kultur, utbildning och medborgardeltagande. Enligt denna artikel erkänner unionen kulturen som en integrerad del av de europeiska folkens identitet och kulturarv. I SEUT 167 artikel föreslås att unionen ska understöda och komplettera medlemsstaternas kulturpolitiska verksamhet. Syftet är att främja kulturellt samarbete på europeisk nivå och att förbättra skyddandet av kulturarvet. I resolutionen betonas respekten för och stödet till den kulturella mångfalden och medlemsstaterna uppmuntras därigenom att skydda sitt kulturarv och stöda kulturyttringar.

Europarådets europeiska kulturarvsstrategi (European Heritage Strategy for the 21st Century, Strategy 21) fokuserar på en hållbar förvaltning av kulturarvet. I strategin dras riktlinjer för god vård om kulturarvet, gemensamt ansvar och ett brett deltagande i identifieringen och bevarandet av kulturarvet. Den riktar sig till ett brett spektrum av aktörer, från medborgare och organisationer till lokala och centrala myndigheter. Strategin är kopplad till Europarådets grundläggande värderingar, demokrati, mänskliga rättigheter och rättsstatsprincipen. I direktivet betonas principerna för hållbar utveckling i förvaltningen av kulturarvet, vilket innebär att kulturarvet förvaltas på ett sätt som tar hänsyn till ekonomiska, sociala och miljömässiga aspekter. Strategin²¹ främjar samarbete mellan medlemsstater, regioner och lokalsamhällen för att skydda kulturarvet. Det är viktigt att det finns gott om samarbete mellan olika intressegrupper, såsom experter, forskare och medborgare. I strategin²¹ uppmuntras användning av innovativa metoder och ny teknik i förvaltningen av kulturarvet samt stärkande av utbildning och kompetens för yrkesverksamma och samhällen på området.

Varje år delar Europeiska unionen och Europa Nostra ut europeiska kulturarvspriser i fem kategorier. Priset delas ut till betydelsefulla projekt, initiativ eller personer inom kulturarvsområdet. Syftet med priserna är att identifiera och främja bästa praxis för bevarande av kulturarvet. Genom priserna erkänns också innovativ utveckling och ny kunskap för skyddandet och främjandet av materiellt och immateriellt kulturarv.

År 2024 belönades föreningshusens renoveringsbidragssystem (i Finland) med ett pris i serien Medborgarverksamhet och Att öka medvetenheten. Utmärkelsen var ett erkännande av ett långsiktigt arbete för att säkra föreningshusen. Priset baserades på hur medborgarna själva ser på lokalsamhällets unika kulturarv. Samtidigt betonade prisgivarna vikten av ett gott samarbete mellan civilsamhället och den offentliga sektorn.

De europeiska kulturarvsdagarna är en serie evenemang som hålls årligen (vanligtvis i september) då olika europeiska länder samt kulturorganisationer, samhällen och medborgare firar mångfalden och betydelsen av sitt kulturarv. Evenemanget är en del av samarbetet mellan Europeiska kommissionen och Europarådet om kulturarv. Det erbjuder möjligheter att utforska det lokala kulturarvet, evenemang och aktiviteter. Europeiska kulturarvsdagen lyfter fram Europas gemensamma kulturarv, ökar medvetenheten om det och bidrar till att bevara det för kommande generationer. Dagen ger också möjlighet till kulturell dialog mellan olika länder och kulturer.

2.4 Nationell nivå

På nationell nivå är det viktigt hur bidragssystemet för föreningshus och själva husen är en del av genomförandet av viktiga nationella strategier och program. Dessutom är det naturligtvis nödvändigt att komma ihåg deras betydelse som en del av det nationella kulturella och arkitektoniska arvet, oberoende av strategier och program.

I Petteri Orpos regeringsprogram för 2023 "Ett starkt och omtänksamt Finland" nämns kulturarvet sammanlagt tre gånger. På motsvarande sätt nämns säkerheten 200 och försörjningsberedskapen 60 gånger. Dessa olika funktioner kan inte direkt jämföras, men den verbala frekvensen säger något om hur tunn regeringens kulturarvspolitik är – i alla fall vad regeringsprogrammet beträffar.

På sidan 79 i regeringsprogrammet konstateras dock att "den finländska kulturen i alla dess former är en mångsidig resurs för medborgarna och dess roll som internationell konkurrensfaktor har erkänts. De nationella språkens ställning i samhället är tydlig, stark och förenar finländarna. Finland är ett uppmuntrande civiliserat samhälle som är stolt över sitt mångsidiga kulturarv."

Kulturarvets betydelse betonas också som en del i skolornas pedagogik. På sidan 85 i regeringsprogrammet står det: "Det är skolornas uppgift att se till att det finländska kulturarvet förs vidare till nya generationer. I det ingår också att värna om skolornas festtraditioner, som våravslutnings- och julfirande."

Det sista omnämnandet gällande kulturarvet har att göra med främjandet av digitaliseringen. På sidan 91 i regeringsprogrammet står det: "Regeringen erkänner betydelsen av privata statsunderstödsarkiv som en del av den nationella forskningsinfrastrukturen och säkrar deras verksamhetsförutsättningar. Regeringen säkrar bevarandet av kulturarvet genom digitalisering."

På det hela taget kan regeringens kulturpolitik och framför allt det som berör kulturarvet anses vara ganska ofruktbart. Kulturarvets betydelse kan främst ses på ett symboliskt plan (stolthet över kulturarvet), som en fostrande funktion eller som en del av främjandet av digitaliseringen av samhället. Kulturarvets egenvärde och breda sociala betydelse i den anda som präglar Unescos, Europarådets och Europeiska unionens kulturarvspolitik, som beskrivs ovan, verkar inte alls erkännas. Det bör också noteras att ordet museum inte förekommer en enda gång i regeringsprogrammet.

Föreningshus och den kulturpolitiska redogörelsen

Undervisnings- och kulturministeriets arbetsgrupp har berett den kulturpolitiska redogörelse som statsrådet godkände i november 2024. Den behandlar bland annat bevarandet av kulturens grundprinciper, förnyelse och livskraft. Enligt rapporten utgör kulturen de mentala och materiella egenskaper som kännetecknar ett samhälle eller en social grupp. Förutom konst omfattar den också grundläggande rättigheter, värdesystem, traditioner, färdigheter, sedvänjor och övertygelser. Delaktighet i kultur är grunden till civilisation.

Föreningshus och framför allt de gemenskaper och den verksamhet som är knuten till dem är mångkulturell. Liksom annan kultur, kulturarv och den byggda miljön i stort påverkas de av många politikområden. Förändringar i samhället, inklusive samhällets stöd, påverkar dem från många håll. Föreningshusens verksamhet kan granskas som en del av den kulturella värdekedjan. I den kulturpolitiska redogörelsen konstateras att "värdekedjan beskriver kulturens och konstproduktionens olika skeden och förhållandet mellan dem. Värdekedjan visar att det finns en kultur överallt och omfattar alla stadier från grundandet, skapandet och produktionen av kultur till dess spridning, konsumtion, förståelse och uppskattning. Att förstå helheten och dess olika faser hjälper kultursektorn och hela samhället att bättre identifiera kulturens värdeskapande och främja innovationer i anslutning till den."

Värdekedjetänkandet hjälper till att uppfatta föreningshusens verksamhet ur ett bredare systemperspektiv. Systemtänkandet bygger på premissen att återkommande händelser ger upphov till handlingsmönster, och att dessa mönster är resultatet av en systemisk struktur, som i sin tur bygger på förändringskraften som är ännu djupare. Förändringsfaktorer är emergenta till sin natur, så det kan vara svårt att förutsäga dem. Emergens avser framväxten av nya, oväntade strukturer, modeller eller processer i ett komplext system. Den resulterande enheten kan inte förutsägas på grundval av vad som är känt om dess delar. Till synes händer saker bara utan någon specifik och identifierbar anledning. Den resulterande enheten består inte bara av komponenter.

Föreningshus kan kopplas till den tillgänglighet och allemansrätt som nämns i den kulturpolitiska redogörelsen. Detta görs på ett naturligt sätt genom placeringen av föreningshusen och de regionala och lokala tjänsterna. Det är naturligtvis bra att komma ihåg att en stor del av användningen och konsumtionen av kultur är platsoberoende, och många tjänster skaffas centralt från större centra eller till exempel genom turismen. Men föreningshus är viktiga för den fysiska lokaliteten, känslan av tillhörighet och gemenskapen.

Kulturarvsstrategi och bidragssystem för föreningshus

Statsrådet fattade beslut om kulturarvsstrategin 2023. Strategins vision är att stärka kulturarvets betydelse som en resurs för samhället och på så sätt förbättra livskvaliteten. Kulturarvet är tänkt att vara en bro mellan människor och erbjuda lösningar för att bygga en hållbar framtid.

I strategin definieras kulturarv i första hand som en process. Kulturarvet skapas som ett resultat av mänsklig aktivitet och interaktion med miljön. Kulturarv ses som kopplat till allt omkring oss, för att vara en del av våra liv. Kulturarvet berättar om förändringen i värderingar, övertygelser, kunskaper, färdigheter och traditioner. Kulturarvet kan vara påtagligt, immateriellt eller digitalt. Kulturarvet bevaras, förnyas och förs vidare till kommande generationer.

De viktigaste värderingarna i kulturarvsstrategin är hållbarhet, mångfald och jämlikhet. Ett genomgripande värde är ansvaret för att bevara och skydda kulturarvet för kommande generationer. I strategin övervägs att stärka konfrontationen mellan värderingar och attityder. Orsakerna ses som bl.a. ojämlikhet i fråga om välfärd, förmögenhet, utkomst och kompetens.

Ur ett kulturarvsperspektiv kräver förebyggande av ojämlikhet att det utvecklas tjänster som är tillgängliga på bred front. Dessutom nämns det (immateriella) kulturarvets betydelse för att stärka sammanhållningen, som en grund för delaktighet och som en källa till meningsfullhet, dvs. som upprätthållare av ömsesidigt förtroende mellan människor.

Av strategins fyra prioriteringar är den tydligaste med anknytning till föreningshusen 1) människors och sammanslutningars ägande, ansvar och möjligheter att delta i kulturarvet samt i viss mån också 2) kulturarvet som en del av den ekologiska hållbarheten. I strategin betonas dessutom konsekvent bland annat regionalism och lokalitet, som är kärnan i föreningshusen.

Strategin är ett verkställande instrument i Europarådets Farokonvention och bidrar till målen i FN:s Agenda 2030 för hållbar utveckling. Att vårda föreningshusen är som hämtat direkt ur Farokonventionens innehåll och mål. Förvaltarna av föreningshusen, var och en för sig och tillsammans, är en kulturarvsgemenskap i den mening som avses i konventionen. "Med kulturarvsgemenskap avses de personer som värdesätter vissa delar av kulturarvet som de vill bevara och föra vidare till kommande generationer inom ramen för offentlig verksamhet."

Föreningshusens kulturarv används, vårdas och förs vidare i första hand av de föreningar som äger dem och deras centralorganisationer samt av husens användare. Undervisnings- och kulturministeriet med sina utdelade bidrag allt sedan 1978 samt andra stödaktörer (t.ex. stiftelser) kan också ingå i denna gemenskap.

Samhällets uppdrag är att förmedla föreningshusens historiska betydelse för framtiden, samt att utveckla verksamheten i husen och underhålla byggnaderna. I vårt moderna samhälle har föreningshus bara en positiv betydelse som kulturarv. Det betyder inte att byggnadernas scener inte också berättar om de svårare stunderna, samhälleliga, politiska och sociala konflikter och omvälvningar i vårt samhälle. Föreningshusen förkroppsligar mångfalden i vårt samhälles historia, det civila samhällets.

Hur förhåller sig föreningshusen till stödet för den eller de kulturella identiteter som betonas i strategin?

Åtminstone på två sätt och två nivåer. En dimension är förhållandet mellan orten och föreningshuset. Lokalitet och regionalitet är de traditionella utgångspunkterna för identiteten. Människor socialiseras i samhället och förändras när det förnyas. "Det som skiljer det lokala från den globala nivån är just den kulturella och historiska traditionen och den fysiska närheten, som möjliggör konkret interaktion", skriver Aaro Harju utifrån David Byrne.

En annan dimension är föreningshusens betydelse som kultur, arv och bild av de sociala rörelser som står bakom dem. På så sätt återspeglas de politiska skillnaderna och utvecklingen i vårt samhälle, även om majoriteten av husägarna är politiskt obundna och föreningshusen är öppna för alla. Byggnaderna är utrymmen för aktiviteter och syftet med bidragssystemet är att garantera framtiden för lokalerna och att verksamhet kan bedrivas i dem.

Kärnan i en kulturellt och socialt hållbar livsstil är allmänt taget meningsfullheten, och som en del i det möjligheten att delta och påverka - en känsla av gemenskap. Föreningshusen är i bästa fall upprätthållare av gemenskap. En annan del av hållbarheten är att hålla de befintliga föreningshusen i bruk samt att underhålla och reparera dem så ekologiskt och långsiktigt som möjligt.

Av det totala byggnadsbeståndet i Finland finns det inte så många föreningshus. De är dock en betydande grupp av byggnader som är synliga på sina orter, överskridna av flera generationer och av många kända och utnyttjade. Det senaste inslaget är återanvändning av byggnader till förenings- eller byasamlingshus, vilka tidigare använts för andra ändamål. Renovering och underhåll av föreningshus erbjuder möjligheter för professionella inom renovering och specialiserad restaurering.

I strategin konstateras att den regionala segregationen påverkar kulturarvet till exempel i form av skillnader mellan tätorter och glesbygd. I områden med en minskande befolkning är det svårt att hitta användning för underutnyttjade byggnader.

Detta gäller särskilt föreningshusen. Hittills har föreningshusens bidragssystem bidragit till att bevara byggnaderna. Frågan är hur många av de nuvarande 2500–2600 föreningshus som kommer att vara i bruk, och i så fall i vilken användning om 10–20 år. Rivning hotar byggnader med liten eller ingen nytta. I bästa fall kan de säljas för annan användning. När det gäller bidragssystemet för föreningshus kan det i framtiden bli nödvändigt att bedöma hur många hus som behöver säkras och vilka kriterier som används för att göra det. Samtidigt måste man dock betona bidragssystemets potential när det gäller att säkra framtiden för så många föreningshus som möjligt.

I kulturarvsstrategin behandlas en utvidgning av finansieringsbasen för kulturarvet. Gemensamt ansvar kommer att vara viktigt även framöver för att bemöta osäkerheten gällande utvecklingen av både den offentliga och den privata ekonomin. Enligt strategin behövs insatser både av kulturarvssektorn och av de aktörer som stöder och drar nytta av dess verksamhet: medborgare, företag och aktörer inom tredje sektorn samt övriga aktörer.

På basis av denna konsekvensbedömning verkar föreningshusens ägare redan ha uppfyllt förväntningarna. Utöver renoveringsbidraget skaffar ägarna finansiering för sin verksamhet från andra bidragsgivare och arrangerar talkon. Renoveringsbidraget har en mycket viktig roll vid renovering och underhåll av föreningshus.

I strategin betonas digitaliseringens betydelse. Digitaliseringen av föreningshusen och gällande deras bidragssystem innebär att innehållet är så lättillgängligt, uppdaterat och heltäckande som möjligt. Digitaliseringens andra dimension är en biståndsprocess som är så digital, lätt och smidig som möjligt.

Rätten till kulturarv innebär möjligheter att agera för det egna kulturarvet med respekt för andras kulturarv. Dessa rättigheter tillhör alla. Deltagandet i kulturarvet förverkligas genom privat och frivillig medborgarverksamhet via hobbyer, samhället och föreningar med anknytning till kulturarvet. Föreningshus är helt klart platser för denna typ av verksamhet. Föreningshusen omspannar olika samhällssektorer och agerar ofta som en scen för samhällelig påverkan och diskussion.

Kulturarvet stöder den mentala motståndskraften vid kriser och återhämtningen efter kriser. I osäkra tider erbjuder kulturen i sig eller genom deltagande i kulturarvsverksamhet möjligheter till gemensamma upplevelser och att hantera svåra frågor. Ett konkret exempel är, Suomen Kylät ry:n Kylävara-hankkeen, som inleddes hösten 2024. Det stärker byarnas beredskap och tålmodighet i kriser samt är grunden för det riksomfattande säkerhetsarbetet i byarna.

Föreningshusen och deras bidrag genomför målen i kulturarvsstrategin om människors och samhällets ägande, ansvar och deltagande i kulturarvet. Vid sidan av den sociokulturella hållbarheten är bevarandet av föreningshus en del av kulturarvets roll som drivkraft för ekologisk hållbarhet. Den regionala och lokala karaktär som betonas i strategin står i centrum för föreningshus.

Den enhet som består av ägarna till föreningshusen, deras organisationer och de aktörer som stöder observationsorganen är en gemenskap i enlighet med Faro-ramkonventionen. Bidragssystemet för föreningshus genomför ramkonventionens mål och anda på ett föredömligt sätt.

Bidragssystemet för föreningshus stöder kulturella identiteter både med sin starka betoning på det lokala och genom att uttrycka de sociala rörelsernas betydelse i vårt lands historia.

Bidragssystemet för föreningshus stöder genomförandet av sociokulturell och ekologisk hållbarhet, underhållet av det befintliga byggnadsbeståndet och miljövänligheten i byggnadernas byggnadsteknik.

Bidragssystemet för föreningshus är en utmärkt modell för att värna kulturarvet genom gemensamma insatser från den privata och den offentliga sektorn. Bidragssystemet är utgångspunkten för användningen av andra finansieringskanaler.

I understödssystemet för föreningshus utnyttjas redan nu de möjligheter som digitaliseringen erbjuder, men ännu inte i tillräcklig utsträckning, det finns utrymme för utveckling.

Föreningshus och Kulturmiljöstrategin 2014–2020

Statsrådets principbeslut om en kulturmiljöstrategi var i kraft under åren 2014–2020. Strategin syftade till en övergripande kulturmiljöpolitik som skulle stärka kulturmiljöns värde och skydd samt hanteringen av förändringar och risker i den.

Strategins tre perspektiv var kulturmiljön som en resurs, som en del av hållbar utveckling och som en del av god förvaltning. En viktig begränsning i strategin var att den var särskilt inriktad på statliga åtgärder. I strategin betonades dock medborgarnas betydelse för att uppnå målen i strategin.

Enligt strategin påverkas kulturmiljön – och följaktligen föreningshusen – av ett stort antal sociokulturella, politiska, ekologiska, ekonomiska, affärsmässiga och demografiska förändringar. Den långsiktiga förvaltningen av föreningshusen kräver därför att förändringsfaktorerna identifieras och att det också är möjligt att reagera på dem, helst proaktivt. Enligt det här startade föreningshusens renoveringsbidrag 1978.

Det systematiska underhållet av föreningshusen och utvecklandet av användningen av dem anknyter till stärkandet av livskraften och trivseln på orterna samt bevarandet av den byggda miljöns värde, vilket betonas i strategin. Renovering av föreningshus innebär att man bevarar ekologiska, ekonomiska, sociala och kulturella värden samt en god och ansvarsfull förvaltning av kulturmiljön vid sidan av det övriga byggnadsbeståndet. En god förvaltning av det befintliga

byggnadsbeståndet, infrastrukturen och kulturlandskapet är grunden för en hållbar utveckling. Renovering och ny användning av tomma byggnader är motiverade med tanke på bevarandet av byggnaderna, sysselsättningsläget och en hållbar utveckling.

I och med att befolkningen flyttar till tätorterna, blir den byggda miljön i små stadsområden och på landsbygden öde eller obrukbar. Underutnyttjande eller brist på användning är de största utmaningarna som vår byggda miljö står inför. Det gäller även föreningshusen, vars användning har minskat och den ekonomiska grunden för vården har försvagats. Situationen påverkas av de demografiska förändringarna, särskilt den åldrande befolkningen. Antalet aktiva medlemmar i föreningar minskar och det bli svårare för dem att klara sig. Det åldrande användarunderlaget kräver att byggnadernas tillgänglighet förbättras. Försvagandet av föreningshusens ställning har påverkats genom att anslagen för renoveringsbidrag har minskat från och med 2024.

Klimatförändringen har ställt krav på byggnaders energieffektivitet. I strategin konstateras att vissa åtgärder för att förbättra energieffektiviteten kan påverka byggnadernas karaktär och särdrag. Därför måste de som äger huset och de som planerar och genomför renoveringsarbetet, ha tillräcklig kunskap om byggnadsarvets särdrag och metoder för att bevara det. När det gäller föreningshusen har man strävat efter att säkerställa detta genom aktiv rådgivning och vägledning samt genom kommentarer om planer och projekt, både från Hembygdsförbundet och från museerna med regionalt ansvar (tidigare läns museerna).

De offentliga resurserna för kulturmiljövård har minskat under de senaste 10–15 åren. Detta har även gällt bidrag. EU:s finansieringsmöjligheter har också försämrats, men EU:s finansiering står fortfarande för den största delen av den offentliga finansieringen för utveckling av kulturmiljön.

I Finland finns det flera aktörer som beviljar understöd för vård och utveckling av kulturmiljön. Det finns många olika typer av stödsystem, men den budget som finns tillgänglig för ett enda program är ofta ganska liten. Informationen om de olika bidragen är utspridd och ansökningsperioderna och kriterierna för beviljande av bidrag varierar. Även små bidrag, såsom renoveringsunderstöd för föreningshus, kan dock stärka kommunikationen mellan aktörerna och förvaltningen och öka den ömsesidiga förståelsen för gemensamma mål.

Föreningshus har inte varit föremål för kulturmiljöstrategin.

Understöden till föreningshus, renovering av byggnader och utveckling av användningen av dem har varit i linje med målen i strategin.

Uppföljningsbidrag har varit ett av de mindre investeringsbidragen för kulturarvet. Bidragens effekt är större än deras storlek. De har möjliggjort andra investeringar, fungerat som så kallade morotspengar.

Föreningshus och Arkitekturpolitiska programmet

Arkitekturpolitiska programmet är ett strategidokument och ett åtgärdsprogram på regeringsnivå som utarbetas under ledning av undervisnings- och kulturministeriet och miljöministeriet. Programmet Mot en hållbar arkitektur pågår 2022 - 2035. Utöver globala frågor, såsom klimatförändringen och överkonsumtionen av naturresurser, har man fäst uppmärksamhet vid den åldrande befolkningen, den regionala utvecklingen, kulturarvet och institutionernas effektivitet inom området.

Det arkitekturpolitiska programmet har ingen direkt koppling till föreningshusen. På ett allmänt plan gäller detsamma för föreningshus som för den övriga byggda miljön: den byggda miljön är

viktig för att lösa klimatutmaningarna, framför allt för att minska konsumtionen och för att hålla befintliga byggnader i bruk.

Ur det arkitekturpolitiska programmets synvinkel innebär föreningshusens uthållighet användning, underhåll och reparation av dem samt förbättring av förutsättningarna för deras användning. Att värna om föreningshus är en del av värderingen av vår byggkultur. Att bevara dem innebär att bevara och stärka den lokala identiteten och särarten.

Det arkitekturpolitiska programmet har ingen direkt koppling till föreningshus.

Renoveringsbidrag för föreningshusen är i linje med programmets mål för hållbarhet och utnyttjande av det befintliga byggnadsbeståndet.

Föreningshus och långsiktig strategi för renovering

Den långsiktiga strategin för renovering följer det nationella programmet gällande EU:s direktiv om byggnaders energiprestanda, vars tidsrymd är åren 2020–2050. För att ersätta den utarbetas en riksomfattande plan för renovering av byggnader, som slutförs under åren 2025–2026.

I strategin anges tre sätt att öka energieffektiviteten och koldioxidsnålheten i befintliga byggnader som färdigställda före 2020. Dessa är avlägsnande av byggnader och förbättring av utrymmeseffektiviteten, förbättring av energieffektiviteten vid renoveringar och underhåll samt övergivning av fossila bränslen i energiproduktionen.

Gruppen med cirka 2 500 föreningshus lyfts inte fram särskilt i strategin. I strategin räknas föreningshus till byggnader som inte är bostäder. Det finns cirka 145 000 av dem, varav 10 procent eller 14 600 byggnader, är samlingslokaler. Om föreningshus räknas in i denna siffra utgör de ungefär en sjättedel av samlingslokalerna.

Med tanke på bidragssystemet för föreningshus, är den avgångstakt som nämns i strategin inte önskvärd. Det kan också vara svårt att förbättra utrymmeseffektiviteten. Å andra sidan har man redan aktivt strävat efter att förbättra energieffektiviteten och använda nya energiformer i föreningshusen. Detta har gjorts med hjälp av uppföljningsbidrag och tilläggsfinansiering från Finlands riksdag (de så kallade julklappspengarna), Leader-stöd och bidrag från Svenska kulturfonden i Finland och Tradeka, utöver ägarnas egen finansiering.

De mest kostnadseffektiva energiåtgärderna för byggnader som inte är avsedda som bostäder har visat sig vara att påverka ventilationen, uppvärmningslösningar, förnyelse av byggnadsteknik, tätning och tilläggsisolering. Renoveringar kan utföras omedelbart, men det är sällsynt. Även föreningshus repareras vanligtvis i etapper. Bra underhåll och förebyggande renoveringar säkerställer att föreningshusen fungerar, främjar deras energieffektivitet och koldioxidsnålhet samt förebygger problem med inomhusluften.

Möjligheterna och behovet av att förbättra energieffektiviteten är kopplade till föreningshusens livskraft och beläggningsgrad. I områden där befolkningen minskar kan belastningen på energirenoveringar bli för stor. I områden där befolkningen minskar ska alla renoveringar av föreningshus bedömas utifrån byggnadernas användning och deras ägares ekonomi.

I vilket fall som helst behöver alla föreningshus en långsiktig och systematisk fastighetsskötsel, gärna för en tidsperiod på 15–20 år.

I strategin konstateras helt korrekt, att kulturhistoriska värden inte är ett hinder för att förbättra energieffektiviteten. Det här med hänvisning till miljöministeriets skrift *Energiatohokkuuden parantaminen kulttuurihistoriallisesti arvokkaan rakennuksen korjaushankkeessa*. I praktiken måste åtgärderna vara ändamålsenliga och anpassade till byggnadernas olika egenskaper.

Information finns för underhåll, till exempel drifts- och underhållsinstruktioner för byggnader och modeller för långsiktiga underhållsplaner. Några av dem finns under betaltjänster eller som publikationer.

Miljöministeriet har publicerat anvisningar för fastighetsägare och planerare om hur man genomför energieffektivitetskraven för gamla byggnader i samlingen gällande byggregler. Helheten är svår att hantera utan hjälp av konsulter, särskilt för mindre byggare och renoverare.

Föreningshusens renoveringsbidrag stöder underhållet av byggnaderna.

Föreningshusbidragen hjälper till att förbättra energieffektiviteten i husen och minska underhållskostnaderna.

Renoveringsbidragen stöder tillgången till evenemangs- och möteslokaler på ett sådant sätt att det inte kräver nybyggnation.

Föreningshus och Medborgarstrategin 2023–2027

Regeringen fattade den 6 juni 2024 ett principbeslut om en strategi för medborgarorganisationer. Strategin omfattar åren 2023–2027. Kärnan i strategin är att utveckla verksamhetsförutsättningarna för medborgarorganisationerna. Enligt strategin är ett aktivt och livskraftigt civilsamhälle en central del av ett fungerande och demokratiskt samhälle. I strategin konstateras att man genom att utveckla samarbetet mellan regeringen och medborgarorganisationerna kan främja en genuin dialog och stärka demokratin.

I strategin konstateras, enligt Medborgarpulsen, att över tre av fyra anser att föreningsverksamheten är bra för finländarnas välfärd. För Finland är det viktigt att medborgarorganisationerna fortsätter att fungera som en önskvärd och tillgänglig form av medborgar- och frivilligverksamhet.

Det är också bra att jämföra strategin med Kulturarvsbarometern. Den senaste kulturarvsbarometern som Museiverket, undervisnings- och kulturministeriet samt miljöministeriet låtit göra är från 2021. Barometern har bland annat kartlagt medborgarnas uppfattning om kulturarvets innehåll och betydelser samt deras ansvar för att värna om kulturarvet.

Enligt barometern anser medborgarna att ansvaret för att bevara kulturarvet i första hand ligger hos myndigheterna (71 procent av respondenterna), medborgarna själv (63 procent) och lokalsamhällena (58 procent). Bidragssystemet för föreningshus motsvarar detta resultat, vars kärna är det gemensamma och delade ansvaret om kulturarvet mellan den offentliga förvaltningen och privata aktörer. Bidragssystemet för föreningshus har en uppenbar betydelse som möjliggörare för solidaritet.

De uppsatta målen i strategin för medborgarorganisationerna är ganska allmänt tagna och de tar inte hänsyn till föreningshus eller frågor som rör föreningars utrymmen i allmänhet. Tyngdpunkten ligger i att stärka medborgarorganisationernas medelsanskaffning, att förenhetliga statsunderstödsverksamheten och att avveckla den byråkrati som belastar dem.

Föreningsverksamhetens ställning i vårt samhälle är fortfarande stark. Den är förknippad med föreningshusens användning och underhåll. På lokal nivå är föreningshus ett av de viktigaste forumen för medborgarorganisationerna och föreningarna. På många områden, särskilt i mindre kommuner, är de kanske de enda relativt lättillgängliga mötes- och evenemangsplatserna. Husen möjliggör delaktighet, gemenskap, hobbyer, lärande och trivsel. Föreningshusen fungerar som ett nätverk för medborgarsamhället.

Ur föreningshusens synvinkel kan strategin stöda verksamheten för de centralorganisationer som representerar föreningshusens ägare, men den ger inte verktyg för att lösa frågor som gäller de enskilda föreningarna som äger husen och inte heller de konkreta frågor som gäller föreningshusen.

Statens målsättning är att öka statsandelarnas effektivitet och förbättra produktiviteten. Målet är att minska den administrativa bördan och den flerkanaliga karaktären av statsunderstödsverksamheten samt att förbättra verksamhetens genomslagskraft. Betydelsen av att minska den administrativa bördan betonas i och med besparingarna i statsunderstöden. Syftet med detta är att lätta på eller effektivisera medborgarorganisationernas egna bidragsförvaltning så att besparingarna inte allokeras till den egentliga verksamheten.

I strategin för medborgarorganisationer noteras, att medborgarsamhället har ett egenvärde i en demokratisk rättsstat. Utifrån detta kan konstateras, att föreningshusen också har ett egenvärde, både som kulturarv och som en viktig plats för medborgarverksamheten. En central fråga gällande föreningshusens framtid är ägarnas förmåga att utveckla byggnadernas verksamhet och underhålla dem. Medborgarverksamheten håller också på att förändras, men hur återspeglas detta i och kring föreningshusen?

Ett betydande antal bidrag beviljas medborgarorganisationerna årligen. Föreningshusbidragen är en mycket liten del av denna helhet. Dessutom är bidragen bara en liten del av det som behövs för föreningarnas verksamhet och underhållet av föreningshusen. En stor del av föreningarna verkar genom egen medelinsamling, medlemsavgifter och andra bidrag samt stöd.

Syftet med strategin är att betona statsbidrag som riktas till allmänna understöd i stället för projektunderstöd. Föreningshusbidragen är specifikt investeringsbidrag. Det är svårt att bedöma hur det kommer att påverka stödet till föreningshusen. Man kan anta att det inte kommer att göra det lättare att skära ned det stöd med cirka 60 procent som gjordes i budgetberäkningen för 2024. Bidragsnivån 2025 kommer att vara densamma som 2024.

Talkoarbetets andel beaktas i finansieringspaketet. Det här är en lösning som ligger i linje med medborgarorganisationernas strategi.

Enligt strategin är det också nödvändigt att utveckla medborgarorganisationernas (kommunerna, välfärdsområdena) verksamhetsförutsättningar och delaktighet regionalt. Målsättningen med föreningshusen är åtminstone att kommunerna ska identifiera de medborgarorganisationer som är centrala för deras behov och det mervärde som samarbetet med dem medför, att utvecklingen av organisationernas verksamhetsförutsättningar beaktas i strategierna och i den långsiktiga ekonomiska planeringen samt att bevilja understöd, reformera bidragspraxisen och säkerställa tillgången till lokaler som är avsedda för medborgar- och frivilligverksamhet.

Föreningshusen är en viktig plattform för socialt betydelsefull föreningsverksamhet.

Föreningshusens bidragssystem fungerar som startkapital för att bidra till målet i medborgarstrategin om att stärka föreningarnas egen insamling.

Utdelningen av föreningshusbidrag via Finlands Hembygdsförbund minskar den administrativa bördan för staten.

Slutsatser: Föreningshusen och bidragssystemet som genomförare av nationella strategier

Föreningshusen med sina bidrag liksom andra former av kultur, kulturarv och miljön i stort påverkas av många politikområden.

Den enhet som består av ägarna till föreningshusen, deras organisationer och de aktörer som stöder lokalsamhället är en kulturarvsgemenskap i den mening som avses i Farokonventionen. Föreningshusen med sina samhällen och aktiviteter är mångfaldig kultur. Med hjälp av bidragssystemet förverkligas målen om människors och sammanslutningars ägande, ansvar och delaktighet i kulturarvet.

Vi uppskattar vår byggkultur genom att vårda föreningshus med hjälp av bidrag. Att bevara hus innebär att bevara och stärka den lokala identiteten och särarten.

Bidragssystemet stöder kulturella identiteter med sin starka betoning på det lokala och genom att uttrycka de sociala rörelsernas betydelse i vårt lands historia. Bevarandet av föreningshus stöder tillgången till kultur, närhet, samhörighet och gemenskap.

Systematiskt underhåll av och en utveckling av föreningshusens användning stöder livskraften och bevarandet i de områden där de finns, trivseln samt bevarandet av den byggda miljöns värde. Understöden stöder tillgången till evenemangs- och möteslokaler så att de inte kräver nybyggnation.

Renoveringen av föreningshus är ett mycket konkret genomförande av ekologisk, ekonomisk, social och kulturell hållbarhet samt god och ansvarsfull förvaltning av kulturmiljön. Bidragssystemet för föreningshus stöder bevarandet av det befintliga byggnadsbeståndet. Understödsystemet stöder bra underhåll och förutsedda renoveringar, främjar energieffektiviteten och koldioxidsnåla lösningar samt förebygger problem med inomhusluften.

Bidragssystemet är en fungerande modell för att trygga kulturarvet genom gemensamma insatser av den privata och offentliga sektorn. Det är utgångspunkten för användningen av andra finansieringskanaler, och effekterna av bidragen är större än deras storlek.

Föreningsverksamhetens ställning i vårt samhälle är fortfarande stark. Det är kopplat till användningen, underhållet och stödsystemet för föreningshusen. På lokal nivå är föreningshusen ett av de viktigaste forumen för medborgarorganisationerna och föreningarna. Husen möjliggör delaktighet, gemenskap, hobbyer, lärande och trivsel. Föreningshusen är ett nätverk för medborgarsamhället.

2.5 Föreningshusens nivå

Den kanske mest omfattande definitionen av kulturarv finns i Farokonventionen. Föreningshusens kulturarv används, vårdas och förs vidare i första hand av de föreningar som äger dem och deras centralorganisationer samt av husens användare. I denna grupp ingår också undervisnings- och kulturministeriet sedan 1978 och andra aktörer (t.ex. stiftelser) som har gett och stöder husen eller deras verksamhet (se avsnittet om föreningshus och kulturarvsstrategin ovan). En stor del av kulturarvet har sitt ursprung i människors och samhällets verksamhet, inklusive föreningshusen. Renovering och underhåll av föreningshus erbjuder å sina sida möjligheter för professionella inom renovering och specialiserad restaurering.

När det gäller föreningshus kan kulturarvet vara materiellt, immateriellt och även i form av verksamhet. Detta belyser mångfalden av aktiviteter och effekter i föreningshusen såväl som deras unika karaktär. Originalitet återspeglas bäst i stärkandet av den lokala kulturen.

Många organisationer och stiftelser har en central roll inom kulturarvsområdet. Finlands Hembygdsförbund och Finlands Svenska Hembygdsförbund främjar lokalt hembygds- och kulturarvsarbete, stärker delaktighet och fungerar även mångfaldigt. Även de övriga organisationerna stärker den tredje sektorns roll i främjandet och stärkandet av kulturarvet.

Kommunerna skapar i egenskap av lokalmyndigheter förutsättningar för kulturverksamhet och främjande av kulturarvet. Förhållandet mellan kommunerna och föreningshusens verksamhet är mångdimensionellt: vissa kommuner bidrar till finansieringen av föreningshusen, samtidigt som föreningshusen stöder kommunernas kultur-, ungdoms- och fritidsservice och verksamhet. Dessutom kan föreningshusen spela en mycket viktig roll när det gäller kommunens attraktionskraft. Det kan återspeglas i kommunen av turister. Det senare, å andra sidan, är ur perspektivet att förbättra komforten och livskvaliteten för invånarna. En del hus har också hamnat i kommunernas ägo.

Föreningshusens renoveringsbidrag och annan finansiering

Ansvar för en god förvaltning av föreningshusen ligger i första hand hos ägarna. Staten, kommunerna och andra aktörer kan stöda ägarna med bidrag och till exempel genom skatteåtgärder. Ägarna utnyttjar alla möjliga bidrag inom ramen för sin kompetens, tid och ork, men att ansöka om och redovisa bidrag är i sig mödosamt. Kommuner kan hyra lokaler för sina behov, förutsatt att de inte själv har lämpliga utrymmen. Orterna i sig sätter också gränser för föreningarnas egna möjligheter till anskaffning av medel.

Styrkan i bidragssystemet ligger i helheten. Bidragen och ägarnas eget ansvar stöder och kompletterar varandra, och kulturarvets och medborgarsamhällets behov går hand i hand. Bidragssystemet har ett starkt inslag av medborgarsamhället. Aktörerna (organisationer som representerar ägarna) har i stor utsträckning bestämt vart och hur stödet ska riktas. Detta är exceptionellt.

Renoveringsbidraget för föreningshus har en lång historia. Verksamhetsmiljön har förändrats hela tiden. Systemet har utvecklats i omgångar, nytt har tillkommit i stället för det gamla. Detta är inte enbart en bra sak då det gäller systemets målsättning, tydlighet och smidighet.

Ekonomiskt stöd till skyddade objekt är en av de viktigaste frågorna när det gäller byggnadsvård. De direkta bidragen (Museiverket och miljöförvaltningen) har aldrig nått en trovärdig nivå. Problemet är politiskt. Föreningshusbidragen har också varit i knappaste laget i förhållande till behoven, men de har varit ett konsekvent och målinriktat stöd för en särskild

målgrupp i nästan fem decennier. Tillräcklig försäkran måste erhållas om bidragets varaktighet och rimliga nivå.

Bidrag ska också riktas till renoveringar som minskar energikostnader och andra driftskostnader så att en lönsam verksamhet kan fortsätta i byggnaderna. Bidraget är särskilt nödvändigt för mindre fastighetsägare.

Förhållandet mellan renoveringsbidraget och andra kulturarvsbidrag eller andra bidrag som föreningshusen kan utnyttja är delvis oklart. Ingen har heltäckande information om vilka andra bidrag som används eller vad de används till, inte heller gällande bidragens totalsumma och husägarnas egen finansiering. Renoveringsbidraget för föreningshus och Museiverkets samt miljöförvaltningens understöd utesluter varandra. Det handlar om den ömsesidiga fördelningen mellan små bidrag och att sträva efter att de ska få bästa möjliga effekt. Det finns också undantag: Museiverkets och NTM-centralernas understöd har tidvis riktats till nedlagda föreningshus.

År 2017 publicerade Finlands Hembygdsförbund en rapport av Sini Hirvonen och Liisa Lohtander med titeln *Kansalaisyhteiskunta kulttuuriympäristötyössä – Tavoitteena hyvä elämä*. Det var den första nationella undersökningen om föreningars och enskilda medborgares bidrag till kulturmiljöns förvaltning och utveckling. Föreningshus är inte föremål för studien, men dess resultat stämmer väl överens med förhållandet mellan medborgarsamhället och bevarandet av kulturmiljön, vilka identifieras i denna rapport.

Enligt utredningen bedömde en betydande del av dem som svarade på enkäten att till exempel skyddandet av landskap och byggnader har blivit allt viktigare för människor. Förutsättningarna för att kulturmiljöarbetet skulle lyckas var bland annat: Samarbete med aktörer inom den offentliga sektorn. Verksamheten är framgångsrik när finansieringen är i ordning. Nästan hälften av dem som svarade på enkäten upplevde dock att de inte hade tillräckligt med information om finansieringsmöjligheterna. Att få projektfinsiering och administrera bidrag ansågs också vara ganska betungande. Respondenterna efterlyste flexibla finansieringsformer för att säkerställa att till exempel renovering inte enbart beror på talkoarbete. "Renovering kostar alltid. Det räcker inte enbart med talko."

Renoveringsbidraget är den enda finansieringskanalen för föreningshusen vilket utgår från deras kulturhistoriska betydelse och omvårdnad. Det är inte ett verksamhetsbidrag, utan byggnaderna ansöker om stöd för sin verksamhet från andra finansieringskanaler. Tillsammans är de olika bidragen inriktade på det materiella och immateriella kulturarvet i föreningshusen. På grund av geografiska lägen, särskilt dikotomin mellan landsbygd och stad, är inte alla finansieringskanaler tillgängliga för varenda en av husägarna.

Nedskärningarna i bidragen har, vare sig det är ett medvetet mål eller inte, styrt mot att mer aktivt söka och utnyttja andra finansieringskanaler och finansieringskällor. Detta är bland annat kopplat till marknadsföringen, utvecklingen och den gemensamma användningen av husen. De starkaste i detta avseende är förmodligen föreningshusen i de större städerna. Situationen är intressant, eftersom det centrala målet för regeringens strategi angående medborgarorganisationerna är att stärka deras egen anskaffning av medel.

Finansieringssituationen är helt enkelt tudelad. Föreningshusbidraget är det viktigaste då man tänker på underhållet av byggnaden. Finansieringen av byggnadernas livskraft, det vill säga gällande verksamhet och användningsändamål, erhålles ofta från många olika håll. Leaderfinansiering och andra fonders finansiering för landsbygdsutveckling eller investeringar verkar spela en viktig roll i landsbygdsområden. Annan finansiering används också för underhåll och tekniska byggnadstjänster (energiekonomi, övrigt), men föreningshusbidraget är det viktigaste både i sig och när det gäller dess drivkraft. I större städer kan den egna inkomstfinansieringen bland de stora föreningarna och de största husen vara stor och nödvändig.

Syftet med och utnyttjandet av andra bidrag kan ibland stå i konflikt med föreningshusens bevarande när det gäller kulturella och historiska värden. Olika typer av byggnader har också sina egna särskilda finansieringskanaler, till exempel FBK-hus.

Det lönar sig för husägare att försöka känna till alla allmänna och specifika finansieringskanaler och aktivt använda dem så att de stöder varandra. I denna situation är det inte bra med det finansieringsgap som orsakas av renoveringsbidragets nedskärning, eftersom det sätter ytterligare press på andra instrument.

Annat ekonomiskt stöd till föreningshus

Leader

Syftet med Leader-verksamheten är att styra kommuninvånarnas sakkunskap, kunnande och verksamhet till att utveckla sitt område, det vill säga att stärka livskraften. Den huvudsakliga finansieringen av Leader-verksamheten kommer från europeiska jordbruksfonden för landsbygdsutveckling, därav sker de flesta projekten på landsbygden. Leader-finansiering är vanligtvis inte möjlig i de största städerna, även om de också har Leader-områden. Alla landsbygdsområden omfattas av Leader. I städerna finansieras Leader-verksamheten huvudsakligen av Europeiska socialfonden.

Förutom EU (43 procent) finansierar staten (37 procent) och kommunerna (20 procent) Leader-fonden. Mellan 2014 och 2022 finansierades 6253 utvecklingsprojekt, fattades 4072 beslut om företagsstöd och utdelades 332 miljoner euro via fonden. Den nuvarande Leader-perioden omfattar åren 2023–2027 och finansieringen är 230 miljoner euro.

Det finns 54 Leader-grupper i Finland, varav en på Åland. En tredjedel av gruppernas styrelser kommer från kommuner, en tredjedel från lokala föreningar och företag och den sista tredjedelen från regionens invånare. Grupperna arbetar utifrån sina egna utvecklingsstrategier, och strategierna styr finansieringsbesluten. Det finns flera former av stöd för olika aktörer. Stöd kan också sökas både för att utveckla användningen av föreningshusen och för att renovera dem.

Ansökan om stöd görs i Hyrrä-systemet, som förnyades år 2023. Finansiering kan sökas för ett icke-vinstdrivande utvecklings- eller investeringsprojekt eller ett företagsprojekt. Subventionen är 20–100 procent av kostnaderna. Sökande kan vara föreningar, småföretag, kommuner, läroanstalter och stiftelser.

I EJFLU:s projektregister finns (i december 2024) 176 projekt med sökordet seurantalo. De är organiserade renoveringsprojekt av föreningshus och förbättringar av byggnadernas funktionalitet. Av projekten är 168 Leaderprojekt. Totalt redovisas 55 projekt som pågående och 113 som avslutade. Siffrorna måste behandlas med viss reservation.

Det finns 49 investerings- och 12 utvecklingsprojekt. Exempel på utvecklingsprojekt är den regionala utvecklingsuppgiften för kulturverksamheten i Päijänne-Tavastland – Föreningshusen som evenemangscenter (Hollolan nuorisoseura ry), Kylätalot 2.0, Förenings- och byföreningshus (Suomen nuorisoseurat ry), Kehittyvät kylätalot (Uudenmaan kylät ry/rf) och Luovasti lakeudella (Etelä-Pohjanmaan nuorisoseura ry).

Bland de 504 projekt som man hittar genom att söka efter byaföreningshus, gäller största delen renoveringar, förbättring av energieffektiviteten och annan utveckling av verksamheten. Det finns 112 investerings- och 60 utvecklingsprojekt. I byarna betonas verksamhet för vilken medel för landsbygdsutveckling är en naturlig finansieringskälla. I Finlands byförbund finns cirka 4000 byaföreningar och -kommittéer samt 54 regionala ledargrupper.

Bidrag från stiftelser

I över tio år har Svenska kulturfonden i Finland delat ut bidrag till svenskspråkiga fastighetsägares renoveringsarbeten. Från och med 2021 var det möjligt att ansöka om stöd för byggnader där föreningar hyrde in sig, samt för konditionsbedömningar och planering. För perioden 2023–2025 har 150 000 euro öronmärkts varje år för förbättringar av energieffektiviteten, upp till högst 50 % av kostnaderna. I övrigt har det liksom tidigare varit möjligt att söka bidrag för renovering av tak, fasader och fönster. Det maximala enskilda bidragsbeloppet är begränsat till 15 000 euro.

Åren 2012–2023 har Tradeka Osuuskunta och Tradekastiftelsen delat ut sammanlagt 710 000 euro till föreningshusen. De socialdemokratiska arbetarhusen har fått 437 000 euro i stöd, medan medlemsföreningarna i Föreningen för folketshus, som hör till Vänsterförbundet, har fått 273 000 euro.

Kommunalt stöd

Relationen mellan kommuner och föreningshus är inte helt klar. Kommunerna stöder undantagsvis renovering av hus, närmare för driften av dem. Man kan anta att föreningshus är en relativt förmånlig utrymmeslösning för kommunernas behov.

Fastighetsskatt

Den skattebörda som orsakades genom lagen utav fastighetsskatt 1992, ökade kostnaderna för föreningshus. År 1995 ändrades lagen så att kommunen fick fastställa att fastighetsskattesatsen gällande föreningshus för lantmannaföreningar, ungdomsföreningar och arbetarföreningar skulle vara lägre eller till och med noll procent.

Fastighetsskattesatsen för byggnader är enligt 1998 års fastighetsskattesats 0,93–2,00 och den allmänna fastighetsskatteprocenten för markområde 1,30–2,00. Den vanligaste skattesatsen för mark är 1,30, och andelen byggnader brukar variera på båda sidor om beloppet. Fastighetsskattesatsen för en icke-vinstsyftande sammanslutning kan dock vara lägre än det och till och med ända till noll, om byggandet av fastigheten huvudsakligen kommer att användas offentligt eller för allmännyttigt bruk.

Enligt inkomstskattelagen är ett samfund ett icke-vinstdrivande samfund om det verkar uteslutande och direkt för det allmännas bästa i materiellt, psykiskt, moraliskt eller socialt hänseende, om dess verksamhet inte endast riktar sig till en begränsad krets av personer och om det inte medför någon ekonomisk nytta för parterna i form av dividender, vinstandelar, löner eller andra ersättningar som är högre än skäligen. Som exempel kan nämnas lantbruks- och lantmannaföreningar, arbetarföreningar, ungdoms- eller idrottsföreningar samt därmed jämförbar hobby- och fritidsverksamhet på frivillig- och medborgarnivå.

Verksamhetsförutsättningarna för föreningshus påverkas också av att ägarna är skattskyldiga för näringsinkomster. Näringsverksamhet är inte ordnande av lotterier, försäljningar, idrottstävlingar, dans och annan underhållning, insamling av varor och annan därmed jämförbar verksamhet som ordnas av en allmännyttig förening för att finansiera dess verksamhet, eller från serverings- och försäljningsverksamhet eller annan motsvarande verksamhet som bedrivs i samband med ovan nämnda evenemang.

År 2024 fanns det 309 kommuner i Finland. Av dessa inkasserade 246 (omkring 80 %) ingen fastighetsskatt för byggnader som drivs av icke-vinstsyftande samfund och 29 kommuner tog ut skatt i minskad skala (0,10–1,30). I de återstående 34 kommunerna beskattades fastigheter som tillhörde icke-vinstsyftande samfund i enlighet med kommunens allmänna fastighetsskatt.

3. Bidragssystemets karaktär och kriterierna för beviljande av bidrag

3.1 Föreningshusbidragets utveckling

Föreningarna som äger föreningshus har alltid löst finansieringen som krävs för byggande, reparation och underhåll av husen på en mängd olika sätt, genom soaréer, lotterier, donationer och bingo. Talkoarbetet har spelat en stor roll i byggandet och underhållet av husen.

På 1970-talet var förhållandena i föreningshusen svåra. Verksamheten minskade och husens skick försämrades. Redan på 1960-talet tog riksdagen initiativ till för att staten skulle börja stöda renovering av föreningshus. Riksdagsinitiativet anslag 100 000 mark (16 820 euro) för renovering av arbetarföreningshus i budgeten 1978. Då var det 72 sökande, varav 31 fick bidrag.

Året därpå fördes anslaget direkt in i statsbudgeten och beloppet tiodubblades. Även ungdomsföreningarna togs med i anslaget. Tre år senare blev husen för lantmannaföreningar, småbrukarföreningar och nykterhetsföreningar berättigade till bidrag. Understödet riktades i begynnelsen till planering av renoveringar och under de följande åren till anskaffning av byggnadsmaterial som behövdes för reparationerna. År 1982 fanns det redan 442 sökande och det belopp som då kunde fördelas var cirka 1,2 miljoner euro.

En arbetsgrupp vid undervisningsministeriet utarbetade år 1981 anvisningar för utdelningen och övervakningen av understöden samt anvisningar för planering av renoveringar. Dessa riktlinjer är i stort sett fortfarande giltiga även om de har utvecklats en del. Uppmärksamhet fästes vid att kulturella och historiska värden skulle omhuldas vid renoveringsskedet och att sakkunskap om renovering skulle utnyttjas i övervakningen av arbetet.

År 1982 utredde en kommitté vid undervisningsministeriet resultaten av understöden med tanke på förenings-, hobbyverksamheten och byggnadsskyddet samt föreningshusens antal, historiska värde och renoveringsbehov. Föreningshuskommitténs betänkande (Kommittébetraktande 1983:34) innehöll en redogörelse för folkrörelsernas uppkomst och byggandet av samlingslokaler. Kommittén kartlade byggnadernas antal, användning, skick och reparationsbehov. I rapporten bedömdes resultaten av de renoveringsåtgärder som hittills genomförts och bristerna i bidragspraxisen. Kommittén lämnade in ett utvecklingsförslag gällande bidrag och andra stödåtgärder för föreningshus. De har sedan dess till stor del blivit genomförda.

Kommitténs ståndpunkt var att stödet till renovering av föreningshus bör vara permanent. Den föreslog, att alla byggnader som uppfyller definitionen så som ett föreningshus skulle omfattas av bidraget. Antalet sådana byggnader uppskattades till 2 600. Anslagsbehovet uppskattades till 11–13 miljoner mark, dvs 4,7–5,5 miljoner euro. Därtill föreslogs, att anslaget utav detta belopp skulle anvisas separat för ett eller flera nationellt betydande objekt som skulle stödas i enlighet med ett separat utarbetat program.

Kommittén konstaterade att ansökningarna hittills hade syftat till att förbättra byggnadernas funktion och skick. Det var i sällsynta fall som husens arkitektoniska egenskaper eller karakteristiska karaktär hade beaktats i tillräcklig utsträckning. Framöver bör man fästa mer uppmärksamhet på kvaliteten gällande renoveringarna.

År 1984 utvidgades kvalifikationen gällande bidrag till att omfatta alla centralt viktiga föreningshus. Uthus, innergård, möbler och inredning som passade in i husets stil samt specialutrustning (tex scenljus) lades till gällande rättigheterna till stöd.

År 1984 fick Finlands Hembygdsförbund i uppdrag att ge råd, utbilda och forska gällande renoveringsbidraget för föreningshus. En heltidsanställd person avlönades för att behandla bidragen genom ett anslag som separerades från bidragspotten. Åren 1984–1990 arbetade experten en del av året vid undervisningsministeriet och en del vid Finlands Hembygdsförbund. Förbundet blev en central samarbetspartner för ministeriet i frågor som gällde föreningshusen.

Från och med början av 1991 överfördes bidragsverksamheten i sin helhet till Hembygdsförbundet och samtidigt inrättades föreningshusdelegationen. Det slutliga beslutet om fördelningen av bidragen fattades dock fortfarande av ministeriet. Ändringen var ett led i utvecklingen av den interna arbetsfördelningen inom statsförvaltningen. Behandlingen av föreningshusbidrag var inte naturlig på ministernivå. Beredningen av understöden överfördes till Finlands Hembygdsförbund och Föreningshusdelegationen.

Hembygdsförbundet fick ett större anslag än tidigare för sin verksamhet gällande föreningshusen. En ekonomisekreterare på heltid anställdes för att handlägga bidragsansökningarna och sköta redovisningen av dem. I byggnadsforskarens arbetsbeskrivning lades till uppgifter som hör ihop med föreningshusdelegationen och dess arbetsutskott. Sysgen Oy skapade det första elektroniska bidragsregistret för Hembygdsförbundet vilket baserade sig på tidigare uppgifter från utbetalningsregistret vid undervisningsministeriets ekonomiavdelning.

Mellan åren 1984 och 1990, beviljade ministeriet bidrag på sammanlagt cirka 16,5 miljoner euro till 1 216 hus. Mellan 1983 och 1990 beviljades större summor i stöd (en miljon mark/år) till sju stora arbetarhus belägna i städer. Det här upphörde efter 1992 då det sista bidraget på en miljon euro gick till arbetarhuset i Lieksa. Under perioden 1991–2003 beviljades totalt 19,6 miljoner euro till 1150 föreningshus. Det totala beloppet mellan 1984 och 2003 uppgick således till cirka 36 miljoner euro.

Undervisningsministeriet utarbetade 1981 det första cirkuläret (anvisningar) gällande bidrag för föreningshus. Cirkuläret uppdaterades regelbundet fram till 2001. En arbetsgrupp bildades av representanter för de större centralorganisationerna vars medlemsföreningar äger föreningshusen och undervisningsministeriet under ledning av Hembygdsförbundets verksamhetsledare som ordförande. År 1990 publicerade Hembygdsförbundet en uppföljningsutredning om renoveringen av föreningshus under perioden 1978–1988.

Föreningshusdelegationen inledde sitt arbete 1991. Dess syfte definierades som "att allmänt främja aktiviteter med anknytning till förenings- och arbetarhusen, att vägleda renoveringen av husen på hög nivå när det gäller arkitektur, teknik och miljökultur samt att utveckla föreningshusen som centrum för lokal fritidsverksamhet". Delegationen skulle främja detta bland annat genom att bereda ett förslag till undervisningsministeriet om fördelningen av bidrag.

I delegationen ingår för närvarande (2025) representanter för Finlands Svenska Hembygdsförbund rf., Finlands Svenska Marthaförbund rf, Marttaliitto, Finlands Svenska Ungdomsförbund rf., Kansantalojen Liitto ry, Museiverket, Undervisnings- och kulturministeriet, Pro Agria Keskusten Liitto, Raittiuden Ystävät ry, Suomen Keskusta, Suomen Kotiseutuliitto, Suomen Kuntaliitto, Suomen Kylät ry, Suomen Nuorisoseurat ry, Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö, Suomen Työväentalojen Liitto ry och Miljöministeriet.

I de kriterier för beviljande av bidrag som delegationen godkände 1992 angavs bland annat de mål som hade gällt från början, nämligen att man vid beviljandet av understöd skulle fästa särskild uppmärksamhet vid byggnadens kulturhistoriska värde och vid behovet av möteslokal

för områdets befolkning gällande utbildning, hobbyverksamhet och övrig verksamhet på fritiden. Vid utdelningen var man tvungen att beakta behovet av renoveringar och hur brådskande de var, förutsatt att renoveringsplanerna var tillräckligt bra. Tillräckligt stora engångsbidrag ansågs nödvändiga för att säkerställa att renoveringarna kunde utföras rimligt snabbt. Man var också tvungen att ta hänsyn till regionala och språkliga aspekter, liksom antalet hus som ägs av olika centralorganisationer och behovet av renoveringar.

En ändring av lagen gällande statligt bidrag (688/2001) gjorde det möjligt att rikta bidragsbeslut till andra myndigheter än staten. Från och med 2004 gick beslutet om fördelning av renoveringsbidrag till Hembygdsförbundet. Förbundets styrelse har sedan dess fattat beslut om bidragen.

År 2013 togs ett elektroniskt ansökningssystem i bruk och bidragsregistret förnyades, till vilket uppgifterna från de elektroniska ansökningarna överfördes direkt.

Under lågkonjunkturåret 2008 beviljade ministeriet ett tilläggsanslag på 1,5 miljoner euro för renovering av föreningshusen på initiativ av föreningshusdelegationen. Den delades ut till 16 föreningar och sysselsättningseffekten var cirka 250 arbetsmånadsverk. Dessutom utfördes cirka 7 000 talkotimmar.

Delegationens arbetsutskott tillsatte en arbetsgrupp bestående av arkitekter från undervisningsministeriet, Museiverket och Hembygdsförbundet för att sammanställa en förteckning över stora och nationellt värdefulla föreningshus. Senare ersattes Sirkkaliisa Jetsonen som representant för Museiverket. Resultatet blev en så kallad "Pakkalas lista", som omfattar 24 stora och nationellt värdefulla föreningshus. Listan bör utvärderas och uppdateras för att följa nutiden.

År 2025 ansvarar en byggnadsforskare och två koordinatörer för den dagliga driften av bidragssystemet och dessutom deltar verksamhetsledaren, kommunikationschefen och ekonomichefen i arbetet. Cirka 500 renoveringsprojekt har årligen behandlats.

3.2 Utveckling av bidragsbeloppen för föreningshusen

Statsbidrag är offentlig finansiering som utan direkt ersättning beviljas från ett anslag som tagits upp i statsbudgeten eller från medel i en statlig fond utanför statsbudgeten till ett ämbetsverk eller en inrättning som inte tillhör staten. Statsunderstöd är behovsprövade och används för att stöda många olika verksamheter samt projekt.

De anslag som anvisats för statsunderstöd är transfereringar i statsbudgeten.

Med statsbidrag avses verksamhet som organiseras av statsstödsmyndigheterna i syfte att uppnå mål som svarar mot samhällets behov med hjälp av statsbidrag.

En central del av statsbidrag är diskretion. Mottagaren av stipendiet, beloppet eller bådadera kan vara godtyckliga. Ett statsbidrag beviljas antingen som ett allmänt bidrag eller som ett särskilt bidrag, till exempel ett investeringsbidrag, ett projektunderstöd eller ett stipendium. Statsbidrag kan beviljas för antingen ekonomisk eller förlustbringande verksamhet. Renoveringsbidraget för föreningshus är till sin natur ett särskilt bidrag som är avsett för investeringar.

Sedan 2003 har dock bidraget till föreningshus inte formellt varit ett ekonomiskt statligt bidrag, även om dess finansiering baseras på statens årliga budget för inkomster och utgifter. Sedan 2004 är det Hembygdsförbundets styrelse som fattar beslut om bidragen. Hembygdsförbundet är nämligen inte en myndighet och inte bundet av statsbidragslagen.

Förhållandet mellan Hembygdsförbundet och mottagaren av bidragen fastställs i ett privaträttsligt avtal. Förmånstagarna kommer överens med Hembygdsförbundet om användningen, tillsynen och villkoren för bidraget. Hembygdsförbundet informerar dem som inte erhåller bidrag varför det inte går att teckna ett avtal med dem. Det innebär faktiskt att ingen ansökan avslås, utan av vissa skäl beviljas inte bidraget. Hembygdsförbundet kräver tillbaka eller delar vid behov ut bidrag på nytt.

Undervisnings- och kulturministeriet fattar årligen beslut om hur stor del av anslaget som ska fördelas till husen på basis av statsbudgeten och anvisar finansieringen till Hembygdsförbundet för utdelning och förvaltning av bidraget. Ministeriet kontrollerar Hembygdsförbundets rapporter om användningen av bidragsanslagen.

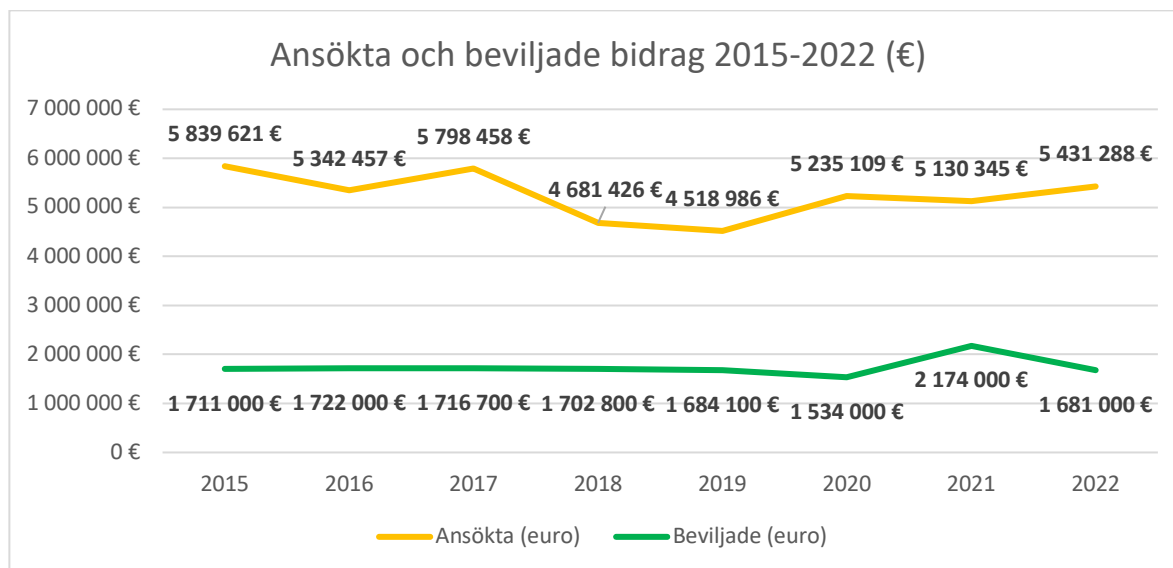
Undervisnings- och kulturministeriet har sedan 1978 delat ut bidrag för renovering av föreningshus. År 1984 överfördes rådgivningsarbetet till Finlands Hembygdsförbund och år 2004 överfördes hela bidraget till förbundet. Arbetet samordnas och styrs av föreningshusdelegationen, som består av 12 centralorganisationer samt undervisnings- och kulturministeriet, miljöministeriet, Museiverket och Finlands Kommunförbund.

Renoveringsbidraget för föreningshus skars mycket kraftigt ned år 2024. Året innan kunde nästan 1,7 miljoner euro delas ut, men våren 2024 var det knappt 0,5 miljoner euro.

Bidragets storlek övervägs från fall till fall. Den sökandes självfinansiering bör vara cirka 20 procent. Bidraget kan inte täcka alla kostnader för projektet. En förutsättning för att få bidrag är att det finns en lämplig renoveringsplan och en kostnadsberäkning. De sökande bör också uppvisa en långsiktig renoveringsplan. En expertbedömning av ansökningarna görs på basis av byggnader och renoveringsprojekt. I bidragen ingår en självfinansieringsandel. Talkoarbete kan räknas som självfinansierande, men det utbetalda bidraget kan inte anvisas till det.

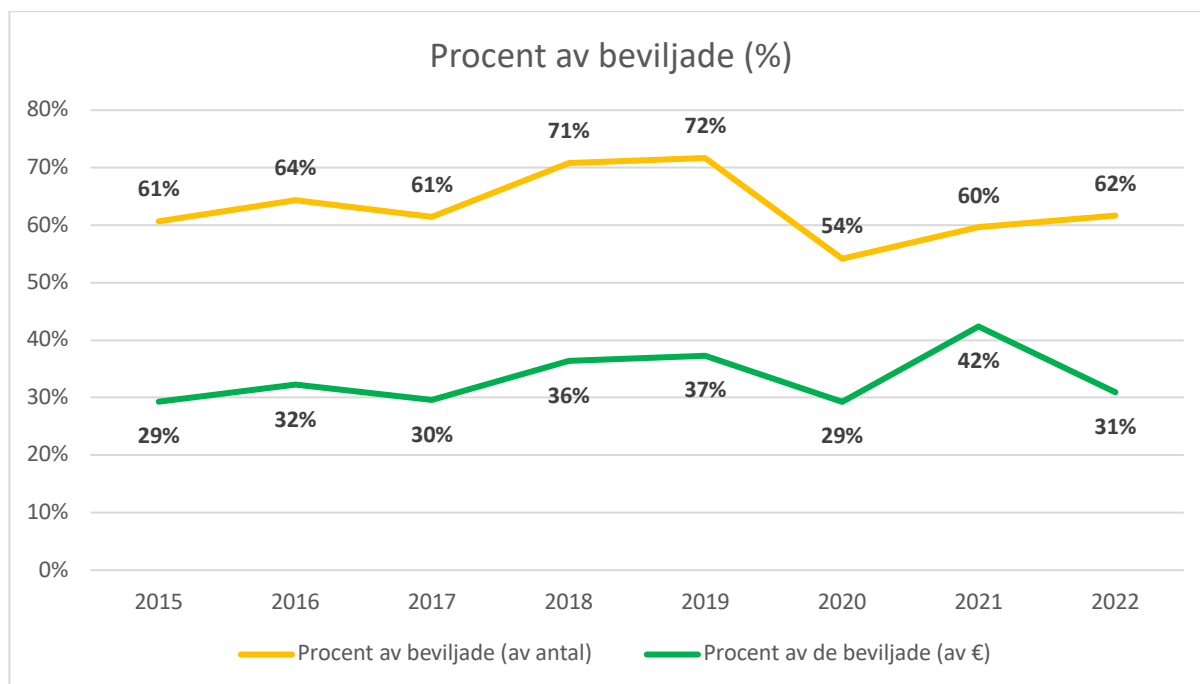
Vid en bra renovering av föreningshuset:

- identifiera och reparera skador på huset och eliminera sålunda orsakerna
- gamla byggnadsdelar och byggnadsmaterial bevaras och renoveras så mycket som möjligt
- traditionella målfärger (linoljefärg, soppfärg) används i första hand
- reparationsarbetet planeras noggrant i god tid tillsammans med experter
- vid renoveringen används traditionella material och arbetsmetoder som är typiska för tiden
- ändringar som förbättrar byggnadens användbarhet (tillgänglighetsreparationer, renoveringar av toalett- och köksutrymmen) anpassas noggrant till det gamla husets arkitektur och rumsindelning
- främja övergången till inhemsk, förnybar energi

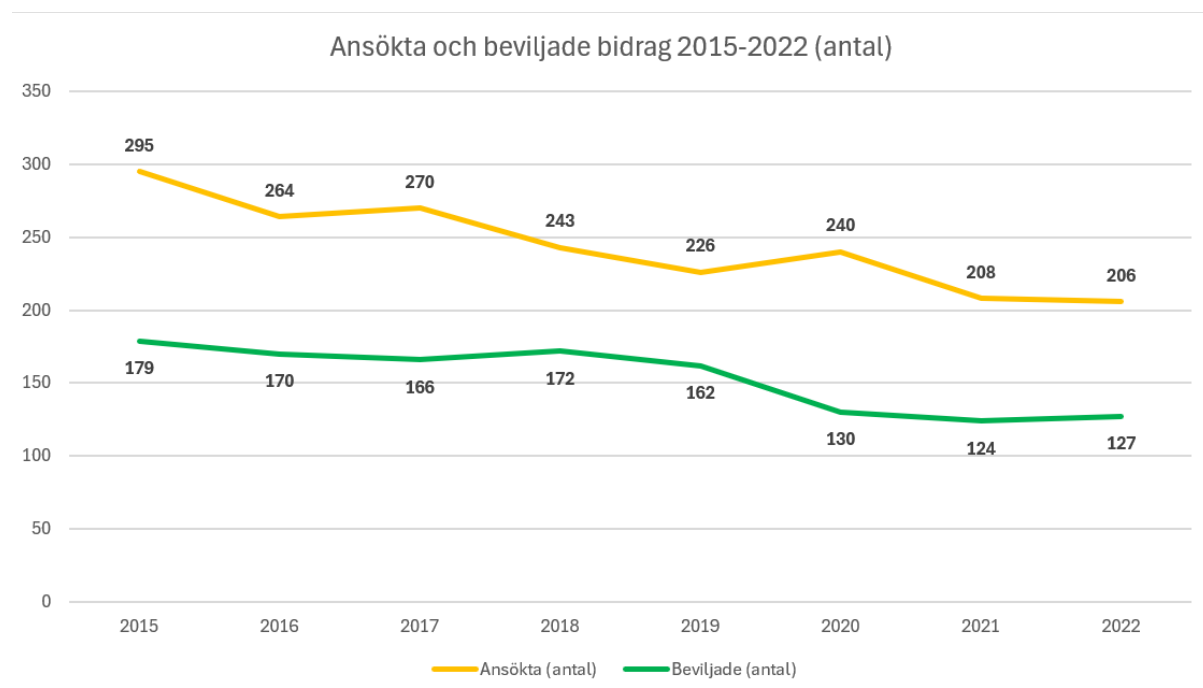
Figur 2. Utvecklingen av ansökningar och beviljade understöd i euro 2015–2022

Figur två visar utvecklingen av ansökningar och beviljade bidrag i euro under åren 2015–2022. Diagrammet visar att gapet mellan ansökningar och bidrag har varit ganska stort under hela den granskade perioden. Detta tyder på att behovet av bidrag för föreningshus har legat kvar på en hög nivå och ökat under de senaste åren, samtidigt som nivån på bidragsanslagen har förblivit relativt stabil på grund av den tillfälliga ökningen 2021 och de senaste årens kollaps (jämfört med 0,5 miljoner euro våren 2024). Av den utveckling som beskrivs i figur 2 kan man dra slutsatsen att beviljningsgraden för ansökningar har varierat mellan 72% 2019 och 54% 2020. Mätt i euro har procentandelarna varierat mellan 29 och 42 procent.

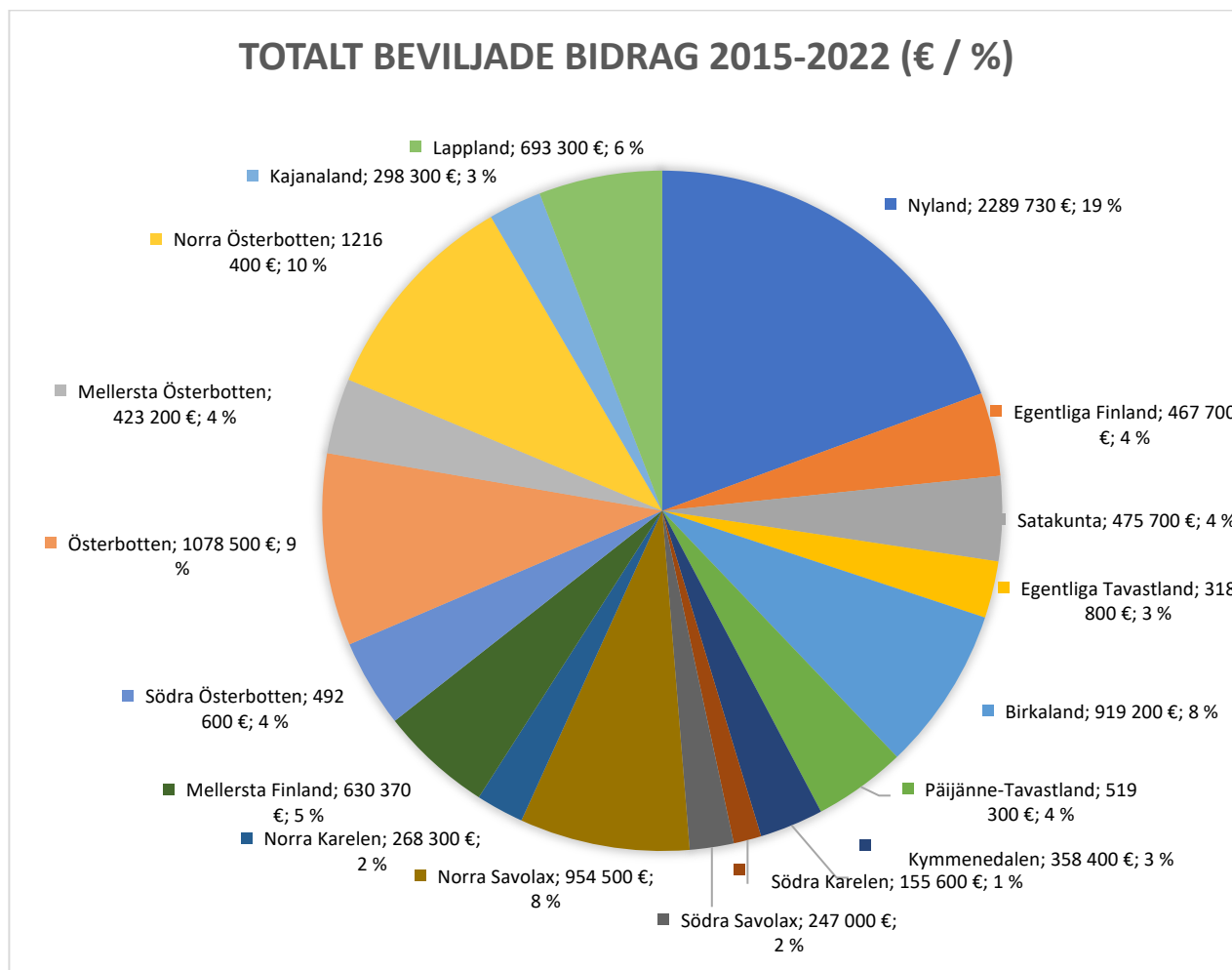
Figur 3. Utvecklingen av ansökningar och beviljad procent 2015–2022.

Mellan 2015 och 2022 har det kommit in totalt 1952 ansökningar om renoveringsbidrag för föreningshus och 1230 projekt har beviljats finansiering. Antalet ansökningar var som högst 2015 (se diagram 3) och det lägsta 2022 (127) sett till tidsperioden.

Figur 4. Ansökningar och beviljade bidrag till föreningshus 2015–2022 (st.)

När man ser till det beviljade finansieringsbeloppet per landskap (figur 5) kan man konstatera att Nyland (19%) har fått mest stöd både mätt i antalet bidrag (187) och i euro (2 289 730 euro). Näst flest bidrag för föreningshus har riktats till Norra Österbotten (10%) och Österbotten (9 %). Södra Karelen (1%), Södra Savolax (2%), Norra Karelen (2%) och Kymmenedalen (3%) har fått stöd mer anspråkslöst. Fördelningen av bidrag visar naturligtvis inte bara på variationen i antalet föreningshus i olika regioner, utan också på att de regionala organisationerna och invånarna har olika verksamhet gällande föreningshusverksamheten och i bevarandet av byggnadsarvet.

Figur 5. Understöd i euro per landskap 2015–2022.

Är bidragsbeloppen tillräckliga och är det möjligt att allokera en optimalt effektiv storlek på bidraget? Bidragen uppgår nu till tusentals euro medan de identifierade renoveringsbehoven för husen i allmänhet når upp till tiotals- eller till och med hundratusentals euro.

Före år 2023 var det genomsnittliga värdet på bidragen cirka 15 000 euro, vilket möjliggjorde större projekt av engångsnatur. Från 2010-talet till 2023 kunde årligen totalt 1,5–1,7 miljoner euro delas ut. Under denna tid var bidragsnivån per hus ganska optimal. År 2024 delades det ut något under 0,5 miljoner euro. Det genomsnittliga värdet på bidragen år 2024 var 7500 euro, medan det genomsnittliga värdet på ansökningarna var cirka 20 000 euro. Nivån är låg när det gäller renoveringar och begränsar kraftigt vad som kan repareras eller renoveras. Summan lämpar sig för konditionsbedömningar, planering och mindre projekt samt för långsiktiga renoveringar.

Det verkar ibland som om en del av bidraget inte använts till fullo vid beviljandet av större sådana. Då man beaktar nivån på föreningshusbidragen, kan till och med 50 procent anses vara mycket bra, men i synnerhet 80 procent är betydande, om än exceptionellt. Att hitta andra bidrag kan vara svårt för många små föreningar.

I sin helhet kan utvecklingen av föreningshusens bidragsverksamhet efter åren 2022–2023 ses som oroväckande. Sett ur synvinkeln gällande kulturhistorien och byggnadsarvet ökar renoveringsskulden för värdefulla föreningshus i takt med byggnadernas ålder, den mindre användningen och det minskade antalet frivilliga. Behovet av renovering av nyare föreningshus

ökar. Samtidigt minskar statsbidragen och andra alternativa finansieringsformer. Dessutom måste man ta hänsyn till att renoveringsprojektets komplexitet ökar i takt med byggnadernas ålder och renoveringsskulden. Skillnaden accentueras mellan renoveringsbehovet och den finansiering som ska delas ut när cirka 85 procent av bidragen är mindre än 10 000 euro.

Anslaget bör ligga på en nivå som möjliggör långsiktig renovering av byggnaderna och utveckling av deras funktionalitet. Även om bidragen fördelas till färre objekt än i dag, kommer större projekt eller fortsättningsbidrag att vara en utmaning med nuvarande anslagsnivå. I vilket fall som helst skulle storleken på de enskilda bidragen öka om de beviljades till färre objekt än tidigare. Alltför små bidrag blir outnyttjade om husets ägare inte ansöker om annan finansiering.

Det lönar sig för husägarna att försöka tänka långsiktigt när det gäller underhåll och renoveringar av husen, även om bidragen inte kan bindas för flera år. Det bör dock noteras att många projekt, såsom vanligtvis ganska dyra takrenoveringar eller förnyande av tak, inte kan delas upp i delar.

Den tidigare bidragsnivån fram till år 2023, det vil säga det belopp som årligen delades ut (inte särskilt stort i sig) var relativt bra. Den utförda nedskärningen som kvarstått år 2025, återspeglas redan i föreningshusen. Försäljningen av husen har ökat och underhållet av dem har övergivits. Nedskärningarna har ökat den självfinansierande bördan till en alltför hög nivå, vilket bidragit till att husen överges samtidigt som åldrande aktivister drar sig tillbaka.

3.3 Lägesbild som baserar sig på enkäten 2024

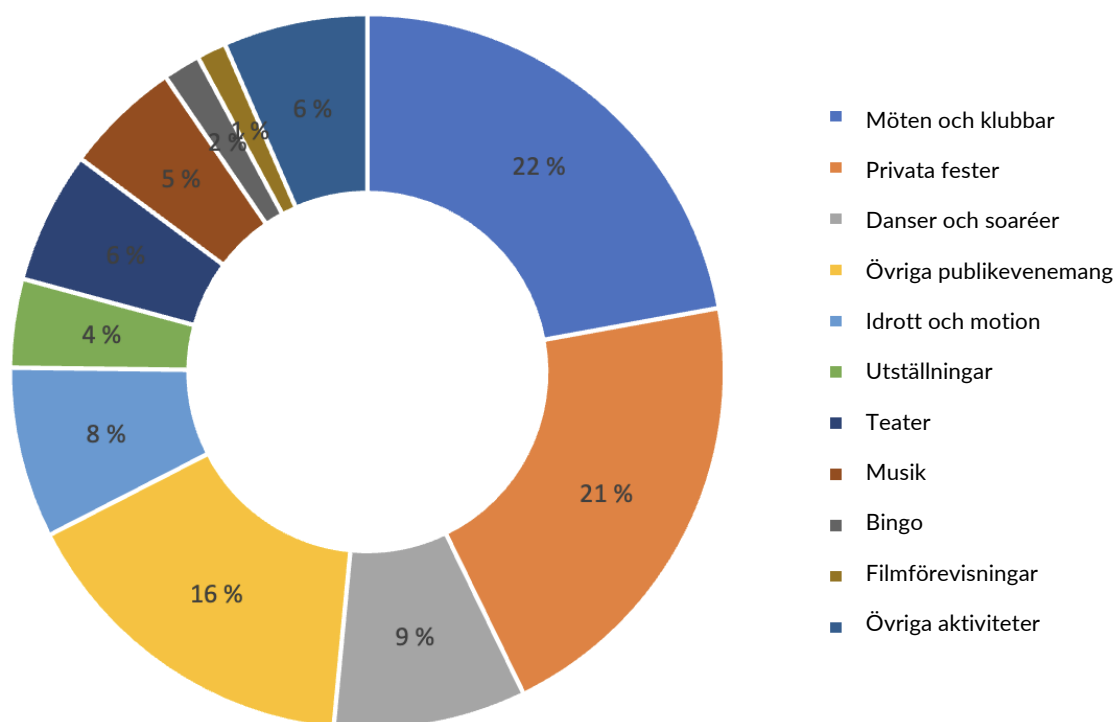
Härnäst granskar vi hur bidragsverksamheten ser ut ur föreningshusens och de organisationers synvinkel som ansvarar för deras verksamhet. Uppgifterna bygger på resultaten av en enkät som Hembygdsförbundet och forskarna i detta studieprojekt genomförde i slutet av år 2024. Sammanlagt 187 representanter för föreningshus svarade på enkäten inom utsatt tid. Svaren kom från alla regioner; mest från Nyland, Egentliga Finland och Birkaland. 41 procent av föreningshusen som svarade var belägna i tätorter och 59 procent på glesbygden. Största delen av dem som svarade på enkäten representerade ungdomsföreningshus (26%), arbetarföreningshus (21%) och byaföreningshus (14%). Alla typer av hus var representerade i undersökningen.

På frågan om föreningens egen medelsanskaffning (t.ex. hyresintäkter) täcker byggnadens driftskostnader, svarade hela 59 procent positivt. Täckningsgraden för driftskostnader var högst bland idrottsföreningshus och arbetarförenings-/folketshus och lägst gällande hembygdsföreningshus. Kommunerna hade olika förfaranden gällande uppbärande av fastighetsskatt för föreningshus. Enligt kartläggningen uppbär drygt hälften (55%) av kommunerna ingen fastighetsskatt alls utav föreningshusen, cirka 6% uppbär en reducerad avgift och 10% uppbär fastighetsskatten, men återbetalar beloppet till föreningarna. Ändå uppbär ungefär en fjärdedel (25%) fastighetsskatten i sin helhet. Det bör dock noteras, att något mindre än 30 procent av kommunerna beviljar bidrag för underhåll och användning av byggnader enligt kartläggningen. Detta verkar vara ett relativt litet antal.

Föreningshusen har satsat mycket på tillgänglighet i sin verksamhet. Trots detta har enligt undersökningen endast mindre än hälften (46%) av föreningshusen tillgänglig toalett och endast 6% har induktionsslinga eller liknande. Mer än hälften (66%) av föreningshusen har dock en ramp för funktionshindrade personer. Enligt kartläggningen är största delen av föreningshusen i bruk året runt.

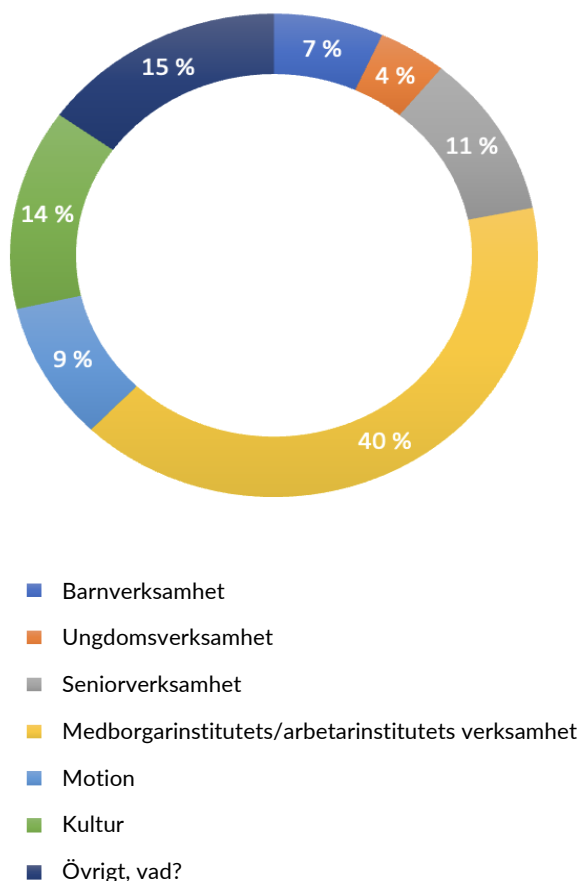
Och vad består föreningshusens verksamhet av? Utifrån svaren via enkäten visar figur 6 fördelningen av verksamheterna enligt deras prioritering. Siffran baserar sig på en

aktivitetssiffra, utifrån vilken en åtgärdsspecifik summa har beräknats. Figuren visar den procentuella fördelningen av betonade aktiviteter.

Figur 6. Fördelning av aktiviteter i föreningshusen baserat på deras betoning.

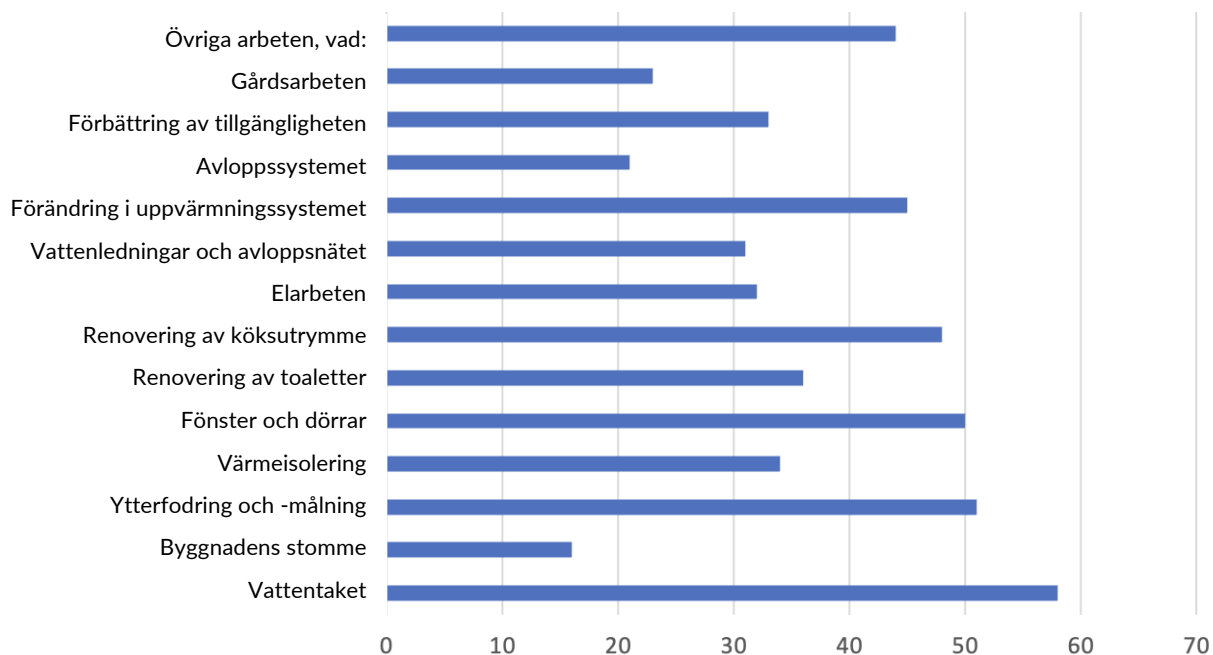
Figur 6 visar att de viktigaste användningsgraderna av föreningshus är för mötes- och föreningsverksamhet, privata fester och andra offentliga tillställningar. Dessa är viktiga inkomstkällor för föreningshusen. Efter dem följer danser och soaréer samt idrotts- och motionsevenemang. De här igen har ett starkt samhällssyfte. Annan verksamhet är till exempel ordnande av loppmarknader eller basarer och andra slumpmässiga evenemang. Föreningshusen erbjuder ofta sina utrymmen för aktiviteter som kommunen ordnar. Ungefär hälften av de föreningshus som svarade på enkäten hade inte haft någon verksamhet i sitt hus som kommunen arrangerar. Figur 7 beskriver hur de aktiviteter som kommunen organiserar är inriktade på olika typer av aktiviteter i de föreningshus där sådan verksamhet bedrivs.

Figur 7. Aktiviteter som kommunen ordnar i de föreningshus som svarat på enkäten.

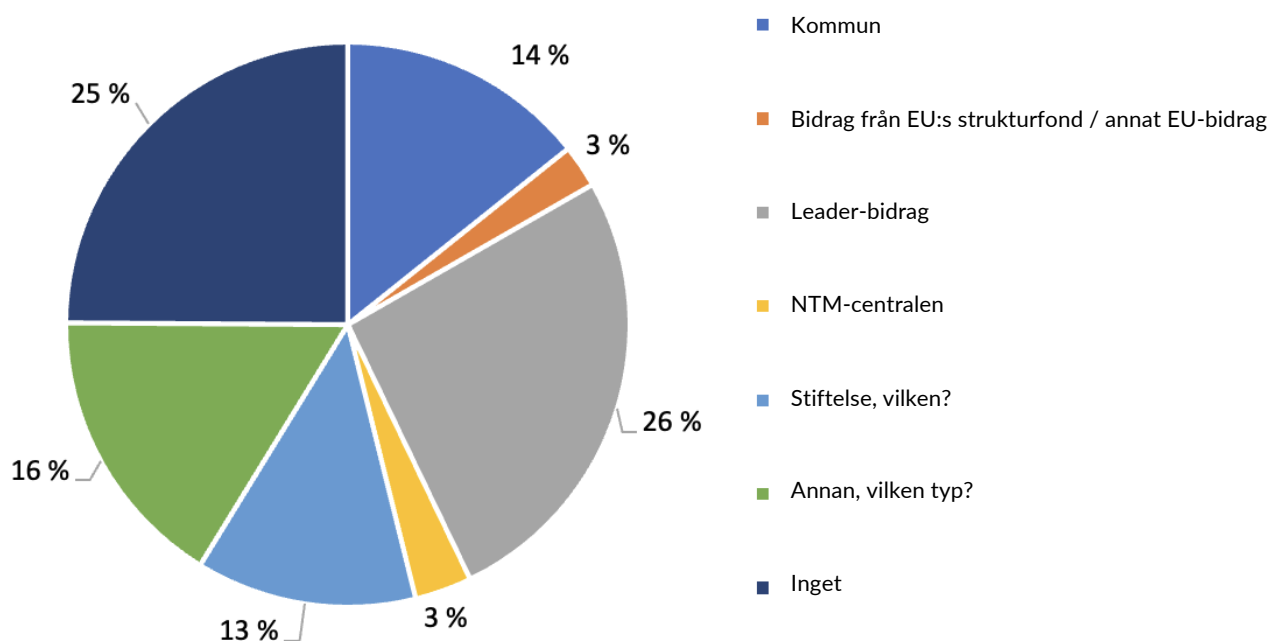
Figuren ovan visar tydligt att de mest typiska aktiviteterna som kommunen ordnade var relaterade till medborgar- och arbetarinstitutens kursutbud samt kultur- och seniorverksamhet. Andra aktiviteter som nämndes var t.ex. kommuninfo, gymnastiklektioner, fullmäktigemöten, personalinfo, etcetera. Slutligen kan man säga, att föreningshus möjliggör ett brett spektrum av verksamhet i sina lokaler för behov gällande både kommunen i sig samt för andra sammanslutningar.

Uppföljningen av renoveringsbidragens användning är i viss mån slumpmässig och sker huvudsakligen via uppföljningen av ansökningarna och utbetalningarna. I det följande beskrivs hur de som svarade på enkäten har rapporterat användningen av bidrag. I det följande kommer vi att granska hur de hus som har ansökt om renoveringsbidrag använt sina bidrag de erhållit.

Figur 8. Fråga: Vilka renoveringar har utförts i ditt föreningshus under åren 2014–2022 genom renoveringsbidraget?

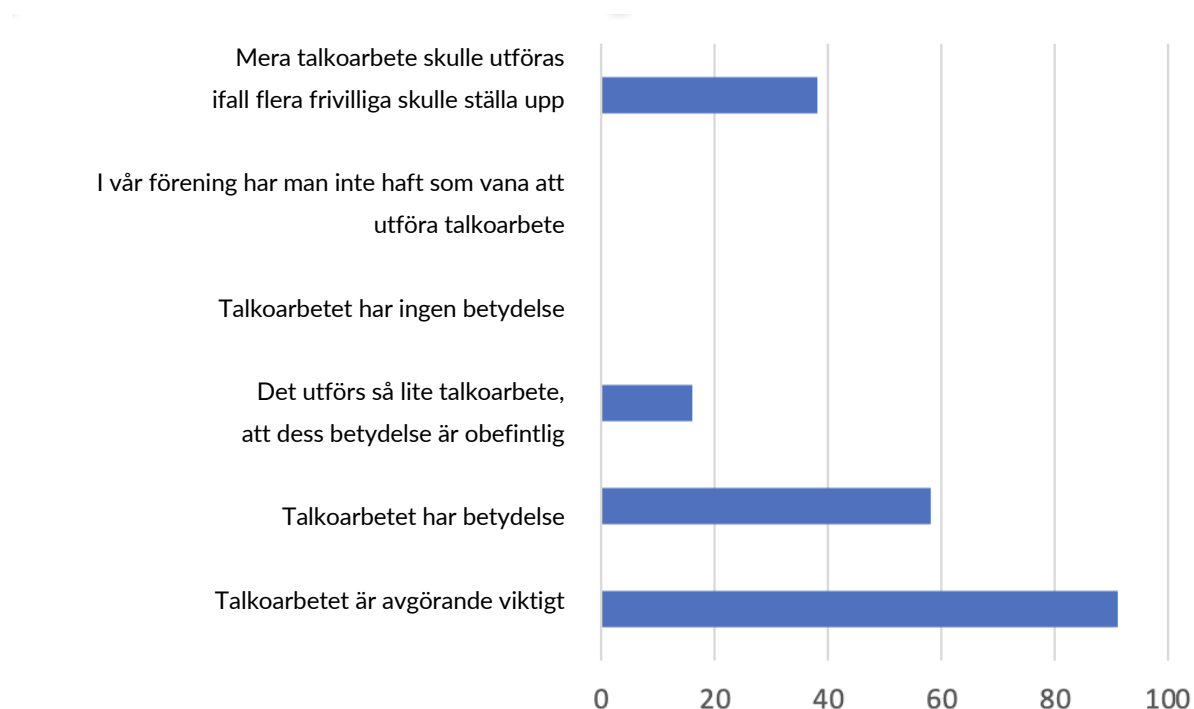
När man granskar renoveringar som gjorts med bidrag, kan man konstatera att största delen av renoveringsåtgärderna riktas till områden som är centrala med tanke på byggnadens skick, såsom takrenoveringar, fasadförbättring och målning, renovering av fönster och dörrar, förbättring av köksutrymmen, byte av värmesystem samt värmeisolering och renovering av sanitetsutrymmen.

Figur 9. Andra finansieringskällor för renoveringsverksamhet

När företrädare för föreningshusen som svarade på enkäten tillfrågades om vilka andra finansieringskanaler som hade utnyttjats, erhöles de svar som presenteras i figur 9. Ungefär en fjärdedel av föreningshusens representanter som svarade, hade inte fått understöd eller donationer från någon annan under åren 2014–2022. Den andra fjärdedelen svarade att de hade utnyttjat finansiering från Leader, 16% stiftelsefinansiering, 14% kommunal finansiering och endast en liten del (3%) finansiering från NTM-centralen eller något annat EU-program. Det faktum att NTM-centralernas stöd är litet och Museiverkets stöd är obefintligt, tyder på att dessa bidrag inte kan utnyttjas tillsammans med det statliga renoveringsbidraget.

Härnäst utreder vi vilken betydelse talkoarbetet har för genomförandet av renoveringsåtgärder i föreningshusen.

Figur 10. Talkoarbetets betydelse vid renovering av föreningshus

Budskapet i figuren ovan är tämligen entydigt. Talkoarbete anses vara viktigt och betydelsefullt, och det skulle göras i större utsträckning om det fanns fler frivilliga. Ingen av föreningshusen svarade att talkoarbetet inte har någon mening eller att det inte är en del av föreningens verksamhetssätt.

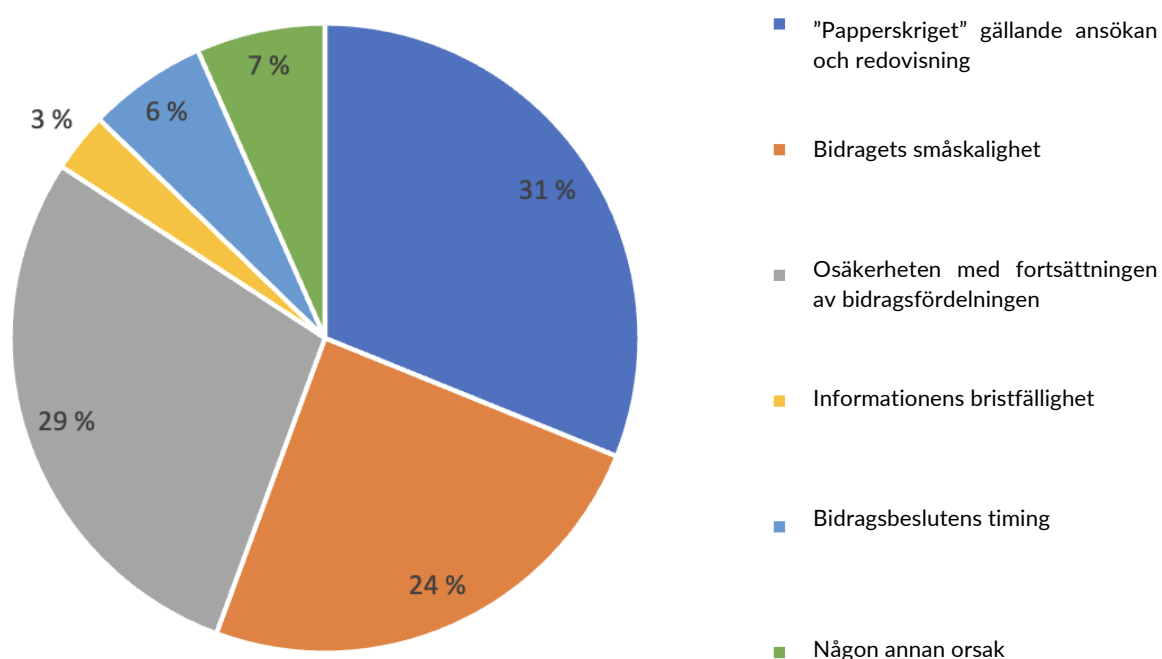
Husen har byggts och underhållits genom talkoarbete Understödet betydelse syns i det faktum att en stipendieeuro multipliceras med talkoarbete, dvs. understöden genererar till talko.

Talkoarbetet håller också på att förändras. Talkoarbete är viktigare ju längre norrut och österut du befinner dig. Detta kan vara kopplat till brist på andra resurser, medan det i tillväxtområden kan vara kopplat till en minskning av konkret kompetens, tidsbrist, till och med brist på motivation. I stället för renoveringar koncentreras verksamheten i allt högre grad på att ordna evenemang och på sin höjd gällande driftsunderhåll av husen. Att medlemmarna föråldras återspeglar sig också i talkoverksamheten.

Husens ålder och de materiella och strukturella lösningarna påverkar talkoinsatserna. Det är lättare att talkojobba i mer traditionellt byggda föreningshus än i nyare byggnader som byggts efter kriget. Talko syftar både till renovering av husen och till att driva verksamheten i dem.

Coronapandemin hade en betydande inverkan på användningen och driften av föreningshusen. Regeringens begränsningar beträffande rörelsefrihet och sammankomster förhindrade människors deltagande i evenemang, vilket i sin tur betydligt minskade användningen av föreningshusen. Särskilt för de äldre människorna i samhället, vilka utgör en väldigt stor del av aktiva personer med anknytning till föreningshusen, ledde begränsningarna i rörelsefriheten och risken för att smittas av coronaviruset till att de var tvungna att stanna hemma och begränsa de sociala kontakterna. Detta bidrog till att verksamheten i och underhållet av föreningshusen försvagades, eftersom antalet frivilliga aktivister minskade och husens inkomster sjönk. I enkäten frågades om pandemins inverkan på föreningshusens verksamhet.

Både i enkätsvaren och i intervjuerna var man rätt så nöjd med hur bidragssystemet fungerar. Den allmänna uppfattningen var, att kommunikationen kring ansökningar och rådgivningstjänster sköts på ett bra sätt. Likaledes har många sökande redan lång erfarenhet, vilket gör det lättare att förbereda ansökningar. När de svarande tillfrågades om sina synpunkter på de viktigaste bristerna i bidragssystemet erhöles den fördelning som framgår av figur 11.

Figur 11. De största bristerna i bidragssystemet (% av alla de viktigaste bristerna).

Hela landet är ett brett verksamhetsfält med många föreningshus och ett stort antal sökande gällande bidrag. För bidragsprocessens funktionalitet och effektivitet krävs det att Hembygdsförbundet får tillräckliga resurser som är både ekonomiska och smidiga. Dessutom behövs ett nätverks- och samarbetsbaserat arbetssätt som omfattar olika delar och organisationer i landet.

Figuren ovan visar att de tre största bristerna har att göra med själva ansökningsförfarandet ("papperskriget"), osäkerheten om bidragens kontinuitet och de små utbetalningarna av bidrag. Bristen på information eller tidpunkten för bidragsbesluten är inte lika kritiska.

Intervjumaterialet stöder ovanstående. Bidragens utdelningsprocess anses vara ganska smidig. Kommunikationen är tillräcklig och förbundets rådgivning och handledning uppskattas. Under årens lopp har processen förtydligats och transparensen ökat. Samarbetet med centralorganisationerna är aktivt och organisationerna hörs. Relationen mellan Hembygdsförbundet och de centrala organisationerna är god. De håller kontakt med varandra, organisationerna vägleder sina föreningar att ansöka om stöd, förbundet konsulterar organisationerna i fråga om bidragsbeslut och avviker sällan från deras ståndpunkter. Det finns ingen samordning mellan organisationerna i frågor som rör föreningshusen, möjligen med undantag gällande föreningshusdelegationen. Det är viktigt att komma ihåg att centralorganisationerna i första hand är organisationer som representerar sina medlemmars intressen.

Problemen kan ligga mer på den ansökande sidan, särskilt i situationer där personer som har föreningsansvar byts ut eller där det bara finns några få, kanske bara en. Detta indikeras också av den redan nämnda känslan av "papperskrig". I föreningar orsakar personalförändringar avbrott i kontakter och information, såväl externt som internt. Bidragsprocessen kan för nya föreningsaktiva i början vara bekymmersam.

Bidragsfördelningens tidsplan är dock ett problem. Fördelningen kungörs först på våren vilket är sent med tanke på projektens genomförande. Det blir svårare att säkerställa projekten och förbereda sig för dem, till exempel gällande anskaffning av material och beställning av arbetsutföranden. Ett av problemen med bidragen redan från början verkar ha varit beslutens aktualitetstid i förhållande till genomförandet av projekten. Som en lösning har föreslagits att arbetet kunde inledas på egen risk genast efter att man ansökt om understöd, även om detta skulle förutsätta en säker annan finansiering.

Utdelningsprocessen förlängs av många viktiga och nödvändiga faktorer, såsom expertbedömningar av projekt, hörande av organisationerna och utlåtanden om ansökningarna. Det finns ingen anledning att ge upp försäkrandet av kvaliteten, men vi måste titta på var det finns utrymme för lättnader och påskyndande. Det minsta man kan göra är övervägande om att lätta på rapporteringen av små bidrag.

Den allmänna önskan är att ansökningsprocessen ska vara så enkel som möjlig. Det skulle vara optimalt om den sökande kunde fokusera på att definiera sina egna behov och kommunicera om dem, samtidigt som systemet styr dem till rätt källor och den optimala kombinationen av bidrag med hjälp om allt på ett och samma ställe. Detta skulle också vara i linje med målen för utvecklingen av statsbidragen som finansministeriet ansvarar för.

Hur ska innehållet, handledningen och renoveringsbidraget se ut för att beviljas? Kan det vara mer generellt eller ännu mer praktiskt?

Mottagarna av renoveringsbidraget är i huvudsak små aktörer. De behöver ofta stöd för att klara av sina projekt, både i bidragsprocessen och i byggledning samt gällande enskilda renoveringslösningar. Det mest naturliga sättet är att få stöd från närregionen, från regional och lokal nivå.

Centralorganisationerna ordnar stöd och utbildning för sina medlemmar på ett varierande sätt och i samarbete med Hembygdsförbundet. Det stöd som organisationerna ger hänför sig till ansökan om bidrag och bidragsprocessen, inte till rådgivning eller handledning i renoveringsfrågor.

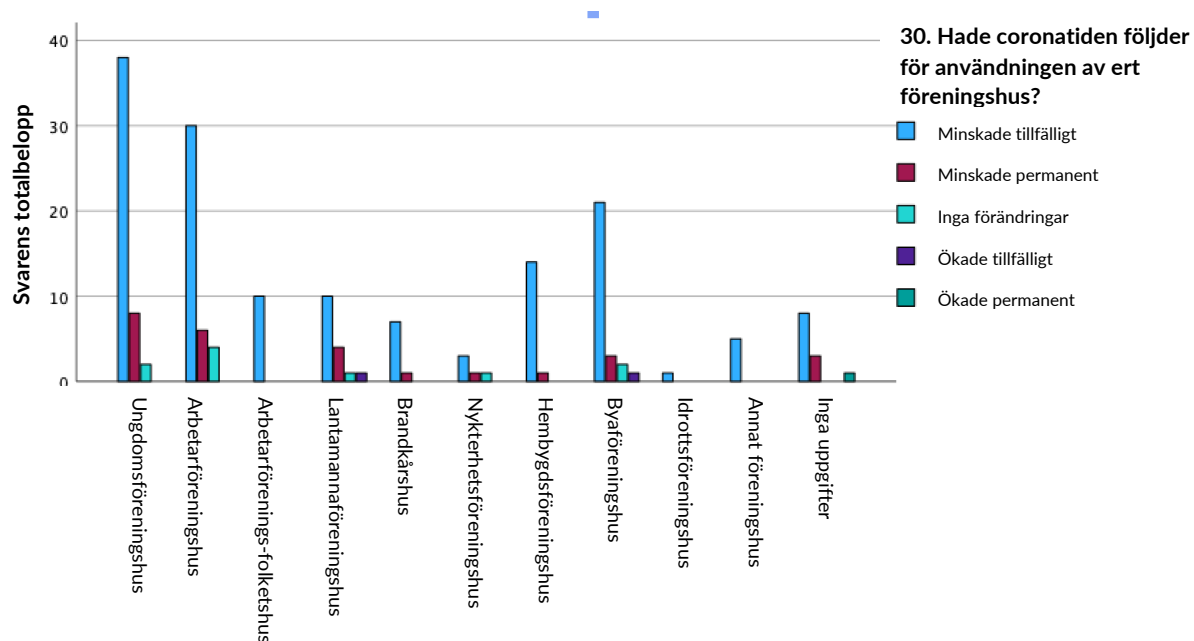
Hembygdsförbundet har satsat på ganska konkret vägledning, vilket organisationerna verkar uppskatta. Byggnadsforskaren har satsat på bidragssystemet och uppföljning av objekten och han samarbetar med de museer som har regionalt ansvar. Byggnadsforskarens handledning har varit omfattande och nödvändig, till och med mycket konkret.

Hembygdsförbundets vägledning och rådgivning är viktigt, men det är också en fråga om resurser. Det är och bör också vara nödvändigt att få stöd från museer med regionalt ansvar. Vi har inte särskilt bra information till vårt förfogande om dess omfång, fördelning eller värdering. Hembygdsförbundets byggnadsforskare har strävat efter ett så omfattande samarbete som möjligt med andra aktörer i vården av byggnadsarvet och rekommenderat bidragssökande och -mottagare att vända sig till regionala experter.

Samarbetet med de ansvarsmuseerna (tidigare landskapsmuseerna) har omfattat informationsutbyte, och i vissa fall har man kunnat komma överens om att renoveringarna ska styras av museerna. Rollen, verksamheten och kanske till och med kompetensen hos de regionalt ansvariga museerna i frågor som rör föreningshusen varierar. De har en betydande potential när det gäller att kontrollera bidrag, förutsatt att de anser att deras resurser (tid och kompetens) är tillräckliga för att göra det. Museerna kommenterar också ansökningar. Museerna strävar efter att vara proaktiva och de bör informeras om de sökande så tidigt som möjligt i ansökningskedet. Museernas betydelse ligger framför allt i säkrandet av byggnadsarvet, det vill säga i styrningen och övervakningen av renoveringarna. Frågor gällande byggnadsteknik och liknande ärenden är svårare för dem, liksom för experterna i Hembygdsförbundet.

Närings-, trafik- och miljöcentralerna har i vissa fall gett råd till mottagarna av renoveringsbidrag för föreningshus. Museiverkets experter har varit till särskild hjälp vid renovering av objekt som skyddas av byggnadsskyddslagen.

För närvarande (2025) är det ännu oklart hur reformen av statens regionala förvaltning kommer att påverka dessa när det gäller miljöförvaltningen. Statens tillstånds-, styr- och tillsynsuppgifter koncentreras till ett nytt nationellt ämbetsverk, och samtidigt bildas nya regionala livskraftscentraler (bl.a. för utdelning av understöd).

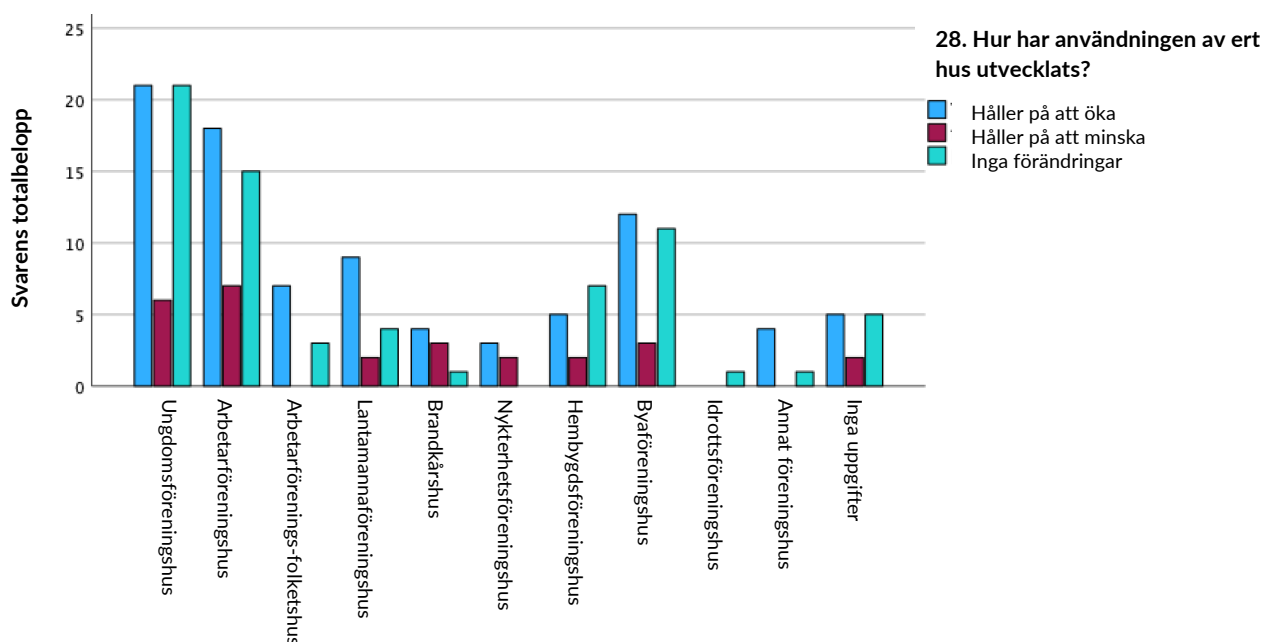

Figur 12. Coronapandemins inverkan på föreningshusens verksamhet.

Användningen av byggnaden minskade tillfälligt för alla föreningshus. Tydligast noterades det gällande ungdomsföreningshus, arbetarföreningshus och byaföreningshus. När det gäller de ovan nämnda föreningarna, liksom när det gäller lantmannaföreningshusen, fanns det en stark oro för att användningen av husen skulle minska permanent efter coronatiden.

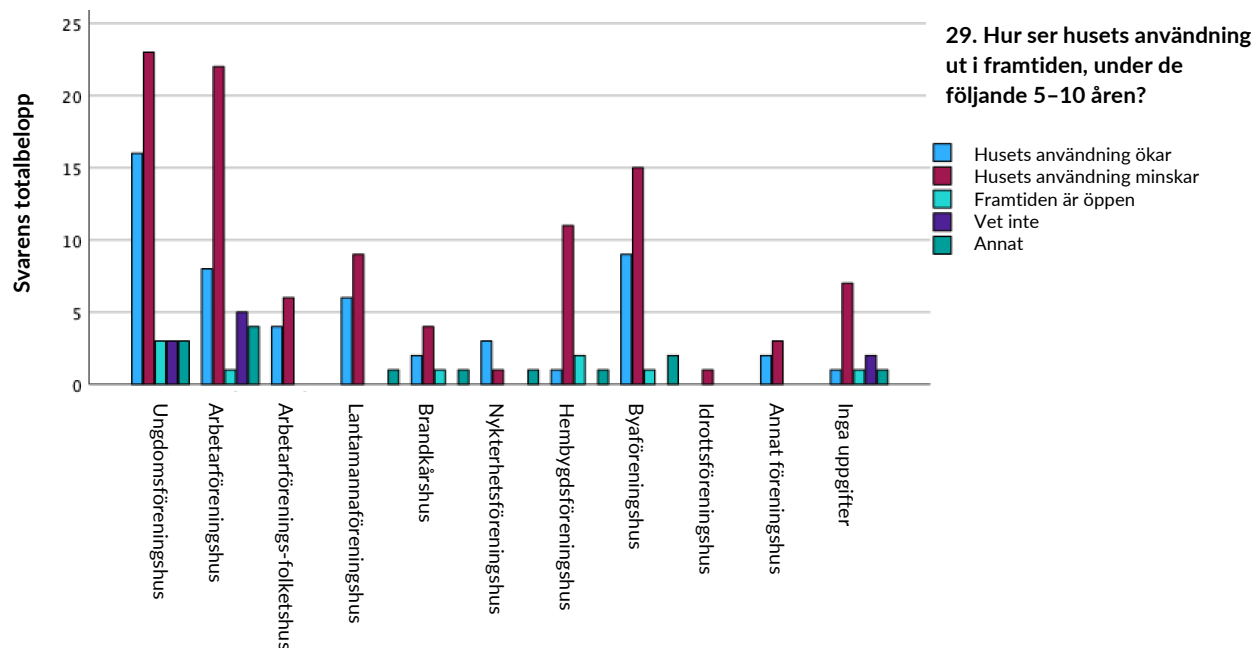
3.4 Framtidsutsikten för föreningshusen

Enkäten innehöll ett antal frågor om hur de svarande ser på föreningshusens framtid. Följande är en sammanfattning av några viktiga vyer enligt typ av föreningshus. När man tolkar dessa bör man komma ihåg att det är fråga om respondenternas subjektiva åsikter om utvecklingens riktning. Ändå är de viktiga signaler från de aktivister som är starkt engagerade i verksamheten.

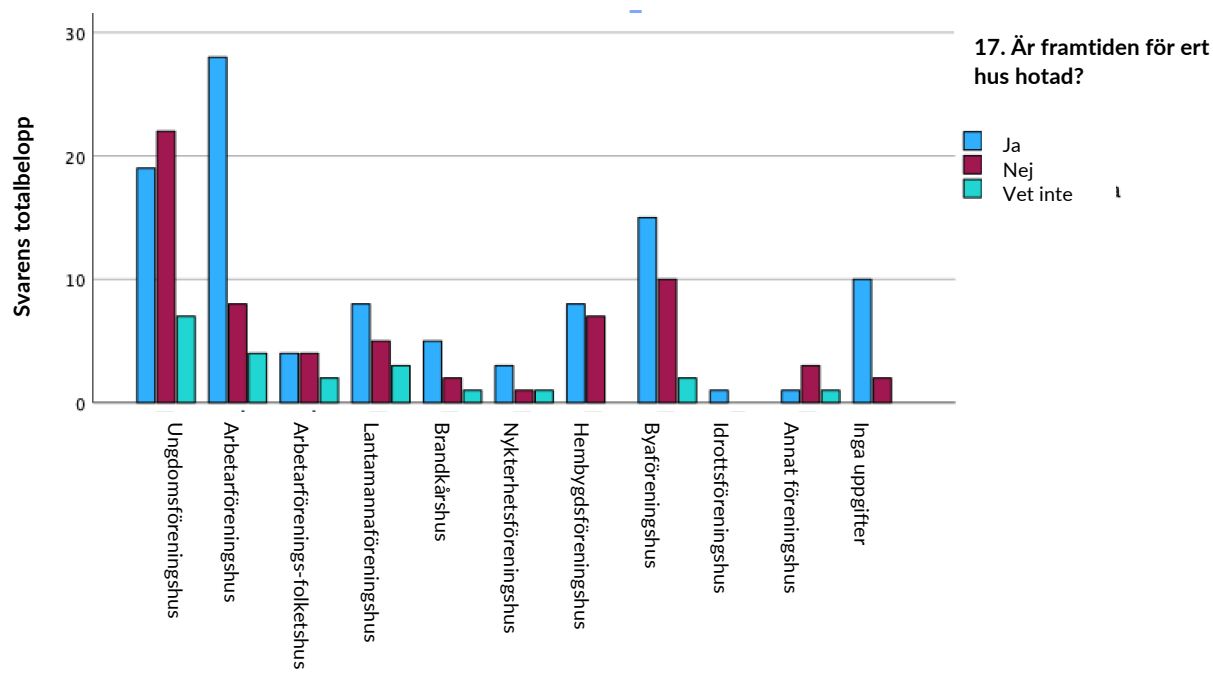
Figur 13. Hur har användningen av föreningshus utvecklats?

Trots de störningar som ovan sammanfattas utav pandemifasen, beskriver de flesta av representanterna för föreningshusen att användningen av byggnaden antingen ökar eller förblir oförändrad. Det är bara för vissa enskilda hus som det kan bli en minskning i användningsgraden. Det verkar finnas en stark ökning av användningen gällande ungdomsförenings-, arbetarförenings-, lantmannaförenings- och byaföreningshusen.

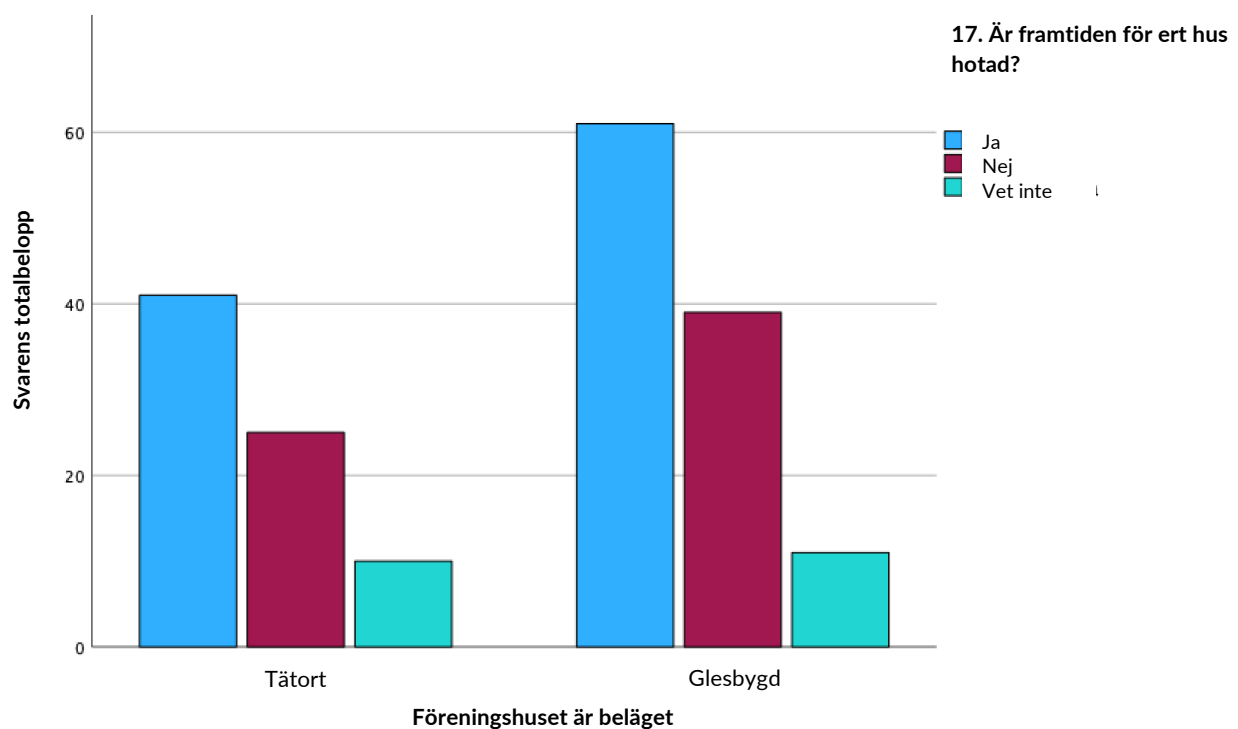

Figur 14. Användningen av huset i framtiden (om 5–10 år).

Å andra sidan, när man tar hänsyn till ett längre tidsperspektiv, blir tolkningarna dystreare. När det gäller nästan alla hus typer ser respondenterna att användningen av föreningshus kommer att minska. De mörkaste tolkningarna gällande den framtida användningen kommer från ungdomsförenings-, arbetsförenings-, hembygdsförenings- och byaföreningshusen.

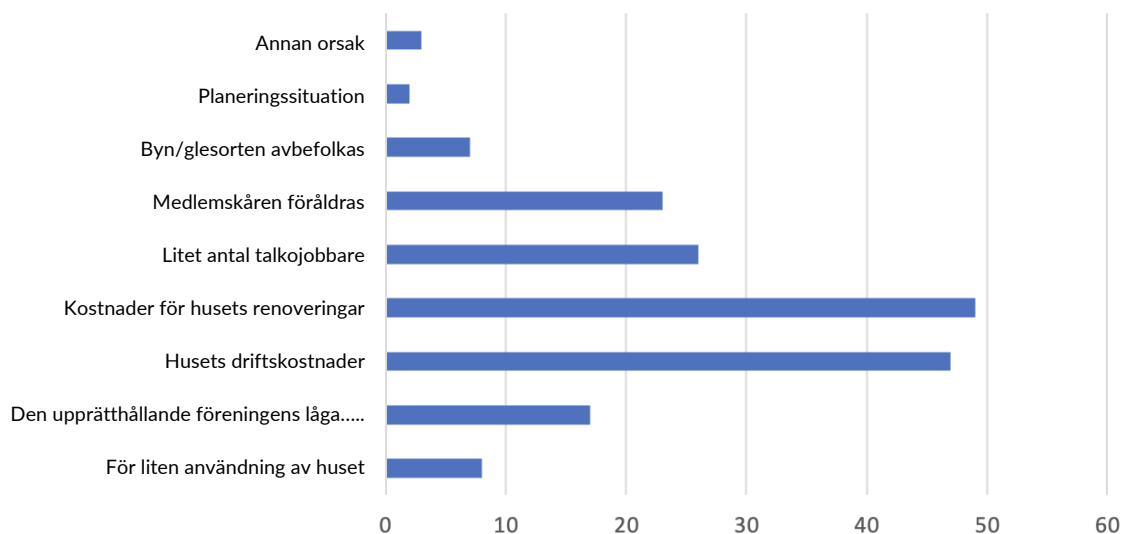

Figur 15. Är föreningshusets framtid hotad? Svar enligt typ av hus.

Figur 16. Är föreningshusets framtid hotad? Svar baserat på plats var husen är belägna.

Ovan, respondenternas syn på frågan "Är föreningshusets framtid för ditt hus i fara? Sett både efter hustyp och utifrån husets läge (tätort/glesbygd) är oron för framtiden tydlig. I de öppna svaren och intervjuerna ansåg man att orsakerna till oron var nedskärningarna inom den offentliga sektorn och den minskade understödsfinansieringen, den åldrande befolkningen och den ökade renoveringsskulden. Samtidigt konstaterades dock att det finns positiva motkrafter som bör utnyttjas. Slutligen respondenternas syn på de viktigaste framtida hotbilderna. Den fråga som varje respondent framhävt som den viktigaste har valts ut för granskningen.

Figur 17. Viktiga orsaker gällande hotbedömningarna.

Figur 17 upprepar de tidigare presenterade tolkningarna av föreningshusaktivisternas oro för framtiden. De viktigaste faktorerna bakom hotbedömningarna verkar vara de höga kostnaderna för renovering och underhåll av byggnaderna, den föråldrande medlemskåren och det låga antalet talkojobbare.

Nedan följer aspekter av bidragssystemet som kompletterar undersökningen, sammanställda utifrån intervjuer.

Kriterier för utdelning av föreningshusbidrag

Enligt respondenterna är säkerställandet av byggnadens skick den klart viktigaste prioriteringen för att få bidrag, förutsatt att byggnaden kommer att användas i framtiden. Konditionsbedömningar och långsiktiga renoveringsplaner prioriteras också. Detta är generellt sett ett av de viktigaste behoven relaterade till den byggda miljöns tillstånd och dess hållbarhet i Finland.

Bör bidraget tydligare fördelas till föreningshus som har identifierats som värdefulla och helst redan skyddade? Att prioritera bidragen och koncentrera dem till färre objekt går isär med åsikterna. Om antalet objekt som ska stödas minskar, kommer enskilda sådana att få större och samtidigt mer effektfulla summor. Därför är det ingen som ifrågasätter betydelsen av objektens kulturella och historiska betydelse i bidragssystemet. Om bidraget kommer att ligga kvar på sin nuvarande nivå, måste kriterierna för understöd i vilket fall som helst förnyas.

Särskilt efterfrågas en mer omfattande kulturhistorisk bedömning av föreningshusen. Problemet är att vi inte har en särskilt bra helhetsbild av föreningshusens population, de objekt som är skyddade i planerna, för att inte tala om de objekt som borde bli skyddade. Kanske det skulle vara möjligt att komma i gång genom att gå igenom de objekt som ingår i landskapens inventeringar och program, men den mest uppenbara skuggan skulle vara byggandet under årtiondena efter kriget. Utvärderingskriterierna (värderingskriterierna) bör också uppdateras.

Efter ovan nämnda kriterier lyfts implementeringen av energi-, användbarhets- och tillgänglighetslösningar fram. Under de senaste tio åren har finansiering för dessa lösningar erhållits även från andra håll.

Den årliga fördelningen av bidrag görs per husgrupp baserat på ansökningarna och förordande samt med hänsyn taget till det totala antalet föreningshus i respektive organisation. Värderingen är ett tydligt, matematiskt verktyg som accepteras av alla centrala organisationer. Förfarandet fördelar bidragspotten i mindre delar, vilket gör det svårt att rikta bidragen särskilt för mindre husgrupper. Det belopp som anvisas dem kan vara bara några tiotusentals euro, och sålunda kan det vara svårt att stöda ens ett enda viktigt ändamål. Fördelningsprincipen gynnar större föreningshusgrupper för vilka bidragssystemet ursprungligen skapades. Att slopa eller ändra förfarandet kan ge upphov till diskussion i centralorganisationerna, och det lönar sig att överväga det i samarbete.

Det finns en viss vilja att delvis öronmärka bidraget för vissa behov. I bidragets tidsbegränsade prioriteringar ses både för- och nackdelar. Fokustänkande förutsätter att de sökande är medvetna om prioriteringarna i god tid. Prioriteringarna kräver tillräcklig identifiering av ägarnas behov. Långsiktiga renoveringsplaner av byggnaderna är således nödvändiga.

Undersökningarna visar dock att vissa grundläggande aspekter av renovering är permanent relevanta, t.ex. underhåll av byggnaders yttre hölje (tak, fasader, fönster). Att koncentrera bidragen för vissa åtgärder under en viss tid kan försvåra både stödet till grundläggande behov

och genomförandet av brådslande renoveringar. I vilket fall som helst måste fördelningen av bidragen vara tillräckligt känslig när det gäller att identifiera de sökandes verksamhet och användningsaktivitet av husen.

Fördelningen av bidragen enligt deras geografiska eller regionala läge har också diskuterats. Det finns inga tydliga ställningstaganden eller förslag om detta. Bidragen har delats ut så länge att fördelningen har varit i balans mellan olika regioner. Fördelningen påverkas också av antalet föreningshus, det finns fler av dem i "frontlinjen".

Om nivån på bidragen ligger kvar på nuvarande nivå (2025), måste man fråga sig om det är värt att fortsätta med de nuvarande metoderna eller om det borde göras en starkare prioritering i bidragsfördelningen, samtidigt som bidragen skulle delas ut till färre objekt. En del anser att man bör överväga att tydligare inrikta stödet till värdeobjekt, det vill säga i första hand utifrån kulturhistoriska kriterier.

Bidragens andel av de totala kostnaderna är som mest ganska stor. Separata kriterier bör övervägas för större bidrag, liksom separata kriterier för mindre projekt.

Projekt- och renoveringsexpertis bland dem som ansöker om bidrag

Projekt- och renoveringskompetensen varierar bland ägarna av föreningshusen. Ansvaret för en stor byggnad är stort. Byggregler, bygglösning, kostnadseffektiv renovering och beaktande av kulturella och historiska aspekter är en krävande och svår helhet för renoveraren.

Att få expertstöd är delvis en olöst fråga, både på grund av tillgången till expertis och kostnadskalkyler. I allmänhet är informationen om renovering och restaurering ganska utspridd och dåligt tillgänglig. Det är i första hand miljöministeriet och i viss mån undervisnings- och kulturministeriet (Museiverket) som avgör ärendet.

Det är enklast om föreningen själv har professionella och experter inom byggbranschen som medlemmar. Vanligtvis måste man köpa expertis. Det skulle underlätta om det fanns färdiga, tydliga projekt- och planmodeller i bruk. Det finns en viss sakkunskap inom konkurrensutsättning.

Föreningarnas kompetens gällande renoveringar har förbättrats under årens lopp. En av anledningarna är kravet på god planering. De som ansöker om och utnyttjar bidragen uppskattar Hembygdsförbundets byggnadsforskarens aktiva närvaro på fältet. Det är så du får råd och systemet har också ett ansikte.

Det verkar alltid vara bråttom för husen att få saker gjorda, ägarna vill inte vänta på vägledning eller spendera onödig tid. Konsulternas sakkunskap varierar, åtminstone då det omfattar konditionsbedömningar. Byggnadstillsynen har ingen aktiv styrande roll, utan hänvisar dem som ställer frågor till museer med regionalt ansvar eller så ber byggnadsinspektörerna dem direkt om råd. Linjedragningen varierar också för när bygglov behövs och när de inte behövs.

Kulturhistorisk värdering av föreningshus

Det finns ett behov av att uppdatera värderingen av föreningshus och identifieringen av deras kulturhistoriska betydelse. Värdering kräver mer information om husen. Inte ens organisationerna eller Hembygdsförbundet har en heltäckande bild av sitt husbestånd eller dess skeden. Informationen från olika aktörer stämmer inte överens på bästa sätt. Information om objekt som inte ansöker om bidrag samlas inte in, i alla fall inte utav Hembygdsförbundet.

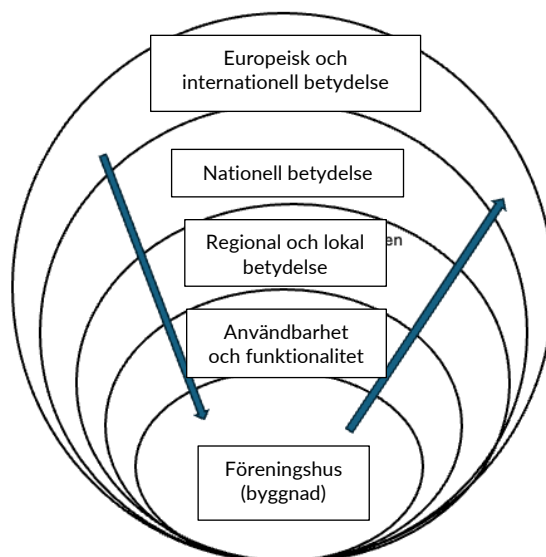
Alla föreningshus har sitt värde, och de flesta av dem är skyddsobjekt som ska beaktas i markanvändningsplanerna. Även dåligt renoverade hus som har förlorat sina funktioner har fortfarande sin historiska, natursköna eller urbana betydelse. I genomsnitt är föreningshusen redan betydligt gamla (i våra förhållanden) och renoveringar har förändrat dem under resans gång. Det finns knappt mera några hus enligt sitt ursprungliga skick.

Alla organisationer har viktiga hus. Husen skiljer sig från varandra, och även mindre hus är betydelsefulla i sitt slag. Vid analys av betydelser och värden måste man också ta hänsyn till husens samhälleliga betydelse, deras immateriella värden och deras karakteristiska egenskaper. Den samhälleliga betydelsen är ofta desto viktigare och mer akut ju färre andra lokaler och av dem erbjudna tjänster som finns tillgängliga på orten.

Man skulle kunna överväga att skapa egna värderingskriterier för föreningshusen. När man delar ut bidrag vet man hur man ska betrakta husen på en allmän nivå, men genom att utveckla kriterierna skulle bedömningarna bli jämnare och enhetligare.

Föreningshusens samhälleliga effekt

Slutligen bör man undersöka de bredare samhälleliga effekterna av de aktiviteter som bedrivs i föreningshusen. För att uppnå detta är det nödvändigt att se de direkta eller indirekta effekterna av föreningshusens verksamhet, av vilka många återspeglas långt bortom den faktiska verksamheten, antingen för de individer och grupper som deltar i verksamheten (t.ex. effekter på hälsa och välbefinnande), för stärkandet av kommunens eller regionens livskraft (t.ex. områdets attraktionskraft, turismens tillväxt osv.) och slutligen för hela samhället (stärkande av kulturarvet).

Figur 18. Föreningshusens inflytandekretsar.

Den systemiska effekten av föreningshus är inte ett enkelt fenomen, utan ett framväxande fenomen som uppstår genom kontinuerlig aktivitet och interaktion. Själva byggnaden står i

centrum för verksamheten, men dess betydelse och värde omformas ständigt av de aktiviteter som äger rum i den och de sociokulturella processer som den skapar.

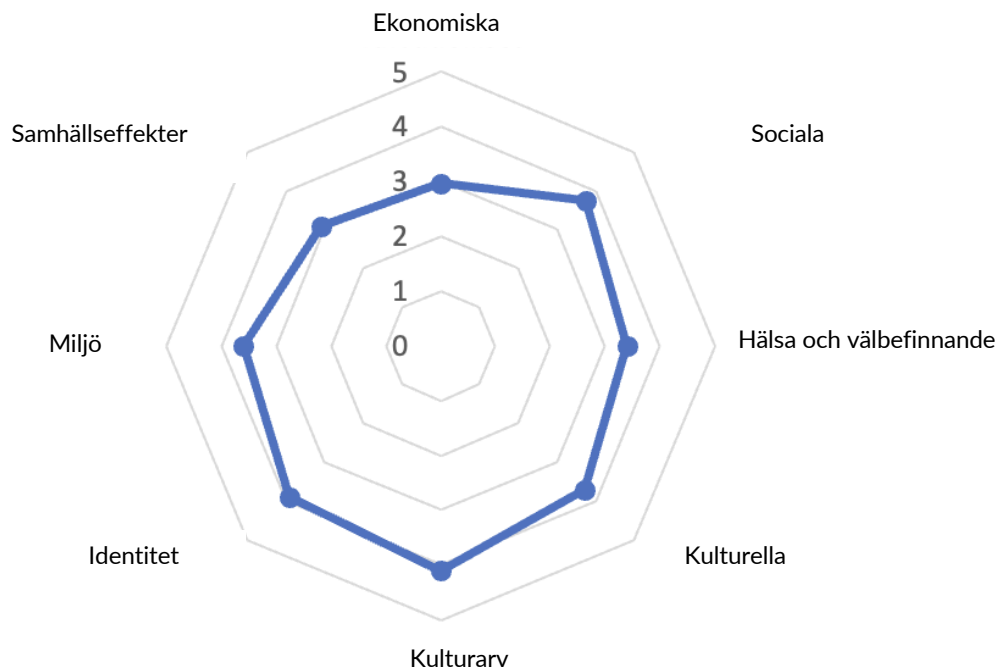
Användningsområden och funktioner i föreningshusen – möten, fester, förenings- och hobbyverksamhet, kulturevenemang – bildar den första cirkeln av genomslag i figur 18. De skapar en ram för social interaktion, stöder det lokala kulturlivet och främjar en känsla av gemenskap. Verksamheten är inte bara ett mål i sig, utan den skapar också socialt kapital, stärker den lokala identiteten, skapar en grund för förtroende och uppnår mål i linje med samhällets värderingar.

Nästa cirkel omfattar det regionala och lokala samhället. Föreningshusen fungerar ofta som centrum för byar och stadsdelar, där människor träffas, delar med sig av sina erfarenheter och bygger upp sina sociala nätverk. Detta främjar social delaktighet, stöder den lokala identiteten och stärker samhällets motståndskraft. Föreningshus är inte bara platser där något händer, utan platser som skapar förutsättningar för aktivitet och fungerar som katalysatorer för lokal utveckling och välbefinnande.

På nationell nivå representerar föreningshusen det finländska kulturarvet. De fungerar som "hemmabaser" för den finländska föreningsverksamheten. Deras arkitektoniska och kulturhistoriska betydelse är obestridlig, och det är av största vikt att de bevaras för framtida generationer. Föreningshusen är inte fristående företeelser, utan en del av en större nationell berättelse som berättar om den finländska identiteten, demokratin och det aktiva civilsamhället.

På europeisk och internationell nivå representerar föreningshusens modeller för gemenskap, deltagande och demokratisk verksamhet. De är en del av Europas kulturarv, vilket framhäver lokalsamhällenas betydelse och medborgarsamhällets makt. Deras berättelser kan inspirera andra samhällen runt om i världen som arbetar för att främja social sammanhållning, kulturell mångfald och demokratiskt deltagande.

Den systematiska effekten av föreningshus är inte en statisk process, utan en ständigt föränderlig process. Genom handling och interaktion uppstår nybildade fenomen som inte kan förutsägas på förhand. Denna dynamik av föreningshusens förändring är en del av charmen och betydelsen. De är inte bara monument över det förflutna, utan levande och utvecklande centrum för samhällen som förändras och formas tillsammans med det som händer i nutiden. Samhällscentrens transformativa potential ligger just i denna förmåga att anpassa, förnya och tillgodose behoven i lokala och nationella samhällen.

Figur 19. Effekter i föreningshusverksamhet enligt de svarandes synpunkter.

Figur 19 visar hur de som svarade på enkäten såg på den bredare effekten av föreningshusens verksamhet. Figuren visar olika typer av påverkan och de medelvärden de fick i respondenternas bedömningar. Figuren visar tydligt att alla undersökta påverkningsfenomen (ekonomiska, sociala, hälsomässiga, kulturella, kulturarvsstöd, identitetsstöd, betoning av miljöaspekter och samhällseliga) får ganska höga betyg (medelvärde 3 eller högre). Enligt respondenternas uppskattningar är de viktigaste effekterna dock relaterade till det sociala, identitetsmässiga, kulturella och kulturarvet. Å andra sidan är betoningen på sociala och ekonomiska konsekvenser mindre viktig. I det senare fallet kan det bli svårt att definiera ekonomiska och sociala konsekvenser. På det hela taget visar dock siffran på den starka inverkan som föreningshus och genom dem deras bidragssystem har haft på alla effektivitetsområden.

4. Slutsatser – den systematiska betydelsen och ändamålsenligheten hos föreningshus och deras bidragssystem

Föreningshusbidragets betydelse och genomslagskraft

Den väsentliga frågan är vad bidragssystemet syftar till att uppnå, vilken betydelse det har. Vad går förlorat om denna bidragsform inte finns? Frågan hänger också samman med bedömningen av betydelsen gällande föreningshusens byggda arv och kulturarvet.

Den viktigaste betydelsen föreningshusbidraget har, är att vägleda och uppmuntra till renovering av föreningshusen. Föreningshusbidragen är viktiga i finansieringen och stödet för husägarna. Det är "frö- eller hävstångspengar" som bidrar till renoveringen av föreningshusen och anskaffning samt användning av annan finansiering. Bidraget har gjort det möjligt för husen att överleva under de sämre tiderna. Under de senaste tio åren har bidragets betydelse åter betonats i och med att behovet av renoveringar på grund av byggnadernas åldrande har ökat. Många hus har stora behov och renoveringsskulder som är svåra att täcka.

Långsiktigt ekonomiskt stöd och rådgivning har bidragit till att bevara det byggda arvet gällande föreningshusen i sin helhet samt till att utveckla deras utrymmen för att möta förändrade behov. Renoveringsbidraget är litet på årsnivå, men den kumulativa tillväxten och effekten av det är betydande med tanke på objekten. Det finns även andra mindre statsbidrag, t.ex. via Museiverket och Taike. Den väsentliga frågan är hur framtiden ser ut för dessa mindre bidrag som särskilt är relaterade till kulturarvet.

Styrkan i bidragssystemet ligger i helheten. Bidragen och ägarnas eget ansvar stöder och kompletterar varandra, och kulturarvets och medborgarsamhällets behov går hand i hand. I bidragssystemet finns ett starkt inslag av medborgarsamhället. Aktörerna (organisationer som representerar ägarna) har i stor utsträckning fattat beslut om vart och hur stödet ska riktas. Det här är exceptionellt.

Bidraget för föreningshus kommer från flera håll. Bidraget gör det möjligt att ansöka om och använda den finansiering som anvisats för själva verksamheten. Det främjar talkoarbete som godkänns för den självfinansierande delen av bidraget. Det anses vara mycket viktigt att bevara denna möjlighet. Att anställa lokala företagare har också en viktig betydelse.

Renoveringsbidraget är den enda finansieringskanalen för föreningshusen, vars utgångspunkt är husens kulturhistoriska betydelse och vårdsnaden av dem. Det är inte ett verksamhetsbidrag, utan byggnaderna ansöker om stöd för sin verksamhet från andra finansieringskanaler. Tillsammans är de olika bidragen inriktade på det materiella och immateriella kulturarvet i föreningshus. På grund av husens läge är inte alla finansieringskanaler tillgängliga för alla föreningshus.

Effekter i bidragssystemet för föreningshus kan sammanfattas på följande sätt:

- Ända från början har man inom ramen för bidragssystemet strävat efter att trygga överlevnaden och framtiden för de enskilda föreningshusen och medborgarsamhället som de utgör tillsammans. Denna målsättning har uppnåtts.
- Syftet med bidragssystemet är att stöda bevarandet, den hållbara renoveringen och överföringen av det byggnads- och kulturarv som är av nationell betydelse för kommande generationer. Denna målsättning har uppnåtts.
- Bidragssystemet gör det möjligt att utnyttja flera finansieringskanaler för att förnya och trygga verksamheten för föreningshusen.
- Bidragen till föreningshus är små på årsnivå. Deras kumulativa effekt, liksom deras drivkraft, har dock gjort bidragssystemet mycket effektivt.
- Bidragssystemet har gjort det möjligt att svara på de svårigheter som orsakas av den sociala omstruktureringen och den ojämna regionala utvecklingen när det gäller att upprätthålla den infrastruktur i medborgarsamhället där föreningshusen är belägna.
- Bidragssystemet har bevarat gemenskapen och den kulturella identiteten på lokal nivå.
- Bidragsprocessen är funktionell och effektiv. I fortsättningen måste särskild uppmärksamhet fästas vid att utveckla processen genom att stärka digitaliseringen. Bidragsprocessen bör stödas genom att man utvecklar täckningen och tillgången till information gällande bevarande renoveringar i större utsträckning på nationell nivå.
- Nedskärningen av föreningshusbidraget 2024 och bibehållandet av nivån 2025 har redan klart försvagat bidragssystemets genomslagskraft. I takt med att situationen fortsätter kommer bidragens genomslagskraft att försvagas ytterligare.

5. Föreningshusens framtid

Föreningshusen är en del av Finlands kulturarv och är en viktig del av livet i lokalsamhällena. Deras betydelse och effektivitet riskerar dock att försvagas om man inte får kontroll över renoveringsskulden och om byggnader av arkitektoniskt och kulturhistoriskt värde inte kan bevaras. Detta är kärnan i paradoxen med renovering av föreningshus: behovet av renoveringar ökar samtidigt som mängden tillgängliga resurser minskar.

De största utmaningarna gällande framtiden för föreningshusen hänför sig till det åldrande byggnadsbeståndet, ökningen av renoveringsskulden och den minskade finansieringen. Allt fler föreningshus är i behov av renovering och samtidigt har de statliga bidragen för renoveringsarbeten minskat betydligt under de senaste två åren. Denna situation skapar stor press på ägarna och förvaltarna av föreningshusen och gör det svårt att säkerställa en långsiktig hållbar utveckling av byggnaderna.

Den åldrande befolkningen och genom det förminskningen av antalet frivilliga aktivister, skapar en egen utmaning för föreningshusverksamheten. Även om föreningshusen i många fall fungerar som mötesplatser för lokalsamhället och ger värdefull social interaktion för pensionärer, är förminskningen av antalet aktiva ett hot som kan försvaga verksamheten och till och med på lång sikt leda till att husen stängs.

Även om utmaningarna är stora är föreningshusens framtid full av möjligheter.

En positiv utvecklingstrend är att hållbarhetsomställningen blir allt viktigare. Allt fler värdesätter kulturarv, närhet och hållbara lösningar. Föreningshusens egenskaper passar utmärkt in i denna utveckling: de är ofta gamla byggnader som genom renovering främjar hållbar utveckling och minskar koldioxidavtrycket.

Samtidigt kan en ökad känsla av gemenskap och kulturarv stärka föreningshusens ställning i samhället och skapa nya möjligheter för användningen och utvecklingen av husen. Föreningshusen kan fungera som centrum för gemensamma tillställningar, byahusverksamhet, utbildnings- och arbetsverksamhet eller till exempel för naturturism. Den ökande förekomsten av distansarbete på landsbygden kan vara en positiv faktor för utnyttjandet av föreningshus, eftersom distansarbete kräver en fungerande och inspirerande arbetsmiljö. Föreningshusen skulle kunna utvecklas till sysselsättningsplatser särskilt på landsbygden, som samtidigt möjliggör distansarbete och ökar gemenskapskänslan.

Föreningshusens betydelse är också viktig för att stärka samhällets och lokalsamhällenas resiliens och beredskap. Föreningshusen är ofta de sista gemensamma verksamhetscentren i byarna, där människor får stöd, hjälp och omsorg. Föreningshusen ger ett utrymme och en miljö för en känsla av gemenskap och fungerar samtidigt som en viktig motvikt till ojämlikhet och social isolering.

Framtiden för föreningshusen beror på många faktorer och främst på viljan och förmågan hos deras ägare och administratörer att anpassa sig till en föränderlig värld. Det är dock viktigt att man förstår föreningshusens betydelse som kulturarv och för lokalsamhället och att de får tillräckligt stöd för att utveckla verksamheten och renovera dem. Nya och kreativa lösningar för underhåll och utveckling måste hittas för att bevara dessa unika byggnader och de gemensamma värden de skapar för kommande generationer.

6. Rekommendationer för utveckling

1. Till beslutsfattarna och undervisnings- och kulturministeriet som ansvarar för bidraget

Verksamheten i föreningshusen har betydande samhälleliga, sociala, ekonomiska och miljömässiga effekter för bevarandet av kulturarvet. Nivån på bidragen till föreningshusen måste tryggas och biståndsverksamheten måste stärkas så att föreningshus av arkitektoniskt, kulturellt och historiskt värde kan bevaras för kommande generationer.

Undervisnings- och kulturministeriet bör säkerställa den bidragsnivå för föreningshusrenovering som utgjordes före åren 2024–2025 och se till att denna tidigare nivå kan upprätthållas under de kommande åren. Detta är en nödvändig förutsättning för att husägarna ska klara av den växande renoveringsskulden, för att kunna utnyttja andra finansieringskanaler och för att upprätthålla och stärka det finländska samhället och kulturarvet.

I samarbete mellan undervisnings- och kulturministeriet, miljöministeriet och Museiverket ska man utveckla mängden, tillgängligheten och användarvänligheten när det gäller information om bevarande renoveringar samt samordningen av informationsproduktionen.

2. Till Hembygdsförbundet

Hembygdsförbundet bör fästa större uppmärksamhet vid föreningshusens växande behov och sträva efter att i högre grad prioritera beviljandet av bidrag.

Hembygdsförbundets uppgift:

- Utveckla processen för utdelning av bidrag och ta hänsyn till de många behov och motiveringar som finns gällande föreningshusen och vilka är starkt beroende av varandra. Till exempel bör byggnadernas skick, energieffektivitet, tillgänglighet och funktionalitet beaktas på ett övergripande sätt.
- Överväg tematisk prioritering av bidrag. Under ett visst år ligger fokus till exempel på ett visst tema, till exempel energieffektivitet eller funktionalitet.
- Att förtydliga och utveckla kriterierna för beviljande av bidrag och ansökningsprocessen, inklusive digitaliseringen av den, så att föreningarna bättre kan förstå villkoren för berättigande av bidrag och få en tydligare bild av hur bidragssystemet fungerar.

Hembygdsförbundet bör i samarbete med Föreningshusdelegationen främja forskning med anknytning till föreningshusen, med särskild fokus på en djupare och mer omfattande analys av det kulturarv som de utgör.

3. Sammanslutningar som upprätthåller föreningshus och deras centralorganisationer

De sammanslutningar som har föreningshus bör prioritera mer när de ansöker om bidrag och försöka ta hänsyn till de olika finansieringskanalernas särdrag och villkoren för stödberättigande. De sammanslutningar som upprätthåller föreningshus bör göra följande:

- Utarbeta långsiktiga renoveringsplaner som tar hänsyn till alla relevanta behov och finansieringsmöjligheter.
- Undersök tillsammans olika finansieringsinstrument (bidrag från Hembygdsförbundet, Leader, NTM-stöd, stiftelsestöd, donationer osv.) och använd dem strategiskt och effektivt.
- Prioritera renoveringsbehov och sök bidrag för de objekt där behovet är störst och där renoveringarnas inverkan på både skick och drift är så optimal som möjligt. Detta skulle säkerställa den bästa nyttan för föreningshuset och dess samhälle.

- Beredningen av konditionskartläggningar kan vara ett separat, programmerat projekt, antingen centralt eller decentraliserat, som över en längre tidsperiod kan användas som en prioritering av understöd eller som ett projekt som finansieras från flera källor, t.ex. av en centralorganisation, men genom att ändra deras erfarenheter och modeller.

Auri, Elina – Nyman, Juha – Valtakari, Mikko; Rakennusperintöavustusten vaikutusten arviointi. Ympäristöministeriön julkaisuja 2019:3.

<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161334> (Hämtad den 18.2.2025)

Hakanen, Johanna; Suomalaisten vapaapalokuntien rakennushistoriaa: aatteen taloja arkkitehtuurin rajoilla. Aalto-yliopiston julkaisusarja TAIDE + MUOTOILU + ARKKITEHTUURI, 6/2018.

<https://aaltodoc.aalto.fi/items/2e06ab66-db05-439d-ae1-c797c515dc6c> (Hämtad den 18.2.2025)

Hakanen, Johanna et al; Seurantalojen korjausavustukset. Selvitys valtionavustusten käytöstä ja vaikutuksista. Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja B:13. Helsinki 2015.

Finns även som elektronisk publikation (Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja B:14)
https://issuu.com/kotiseutuliitto/docs/seurantalojen_korjausavustukset
(Hämtad den 18.2.2025)

Hakola, Marja – Hakanen, Johanna; Yhteiset talot kulttuurimaisemassa – Gemensamma hus i kulturlandskapet. Teoksessa Seurantalolla. Tuomas Uusheimon valokuvia. Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A:36. Maahenki. 2017. S. 13–27.

Halme, Anna-Maija – Pakkala, Leni (toim.); Yhdessä rakennetut – Med gemensamma krafter. Suomalaiset seurantatolot – Föreningshus i Finland. Suomen kotiseutuliiton julkaisuja A:18. Helsinki 2008.

Finns även som elektronisk publikation (pdf)
<https://kotiseutuliitto.fi/seurantatolot/>
(Hämtad den 18.2.2025)

Harju, Aaro; Paikallisuus identiteetin lähteenä.

<https://kansalaisyhteiskunta.fi/tietopankki/paikallisuus-identiteetin-lahteenä/>
(Hämtad den 18.2.2025)

Hirvonen, Sini – Lohtander, Liisa; Kansalaisyhteiskunta kulttuuriympäristötyössä. Tavoitteena hyvä elämä. Valtakunnallinen selvitys 2017. Suomen Kotiseutuliitto.

<https://issuu.com/kotiseutuliitto/docs/kansalaisyhteiskunta-kulttuuriympar>
(Hämtad den 20.2.2025)

Kulttuuriperintöbarometri 2021. Museovirasto, ympäristöministeriö ja opetus- ja kulttuuriministeriö.

<https://www.museovirasto.fi/fi/palvelut-ja-ohjeet/julkaisut/kulttuuriperintobarometri#Kulttuuriperint%C3%B6barometri2021>
(Hämtad den 20.2.2025)

Linkoranta, Tauno;

Paikallisesti ja vastuullisesti. Yhdessä. – Opas kestävään kylätoimintaan. 2017.
Elävät tilat – Näkökulmia ja keinoja entisten kyläkoulujen ja muiden julkisten tilojen uusiokäyttöön yhteisöllisinä tiloina. 2019.
Seurantatolot 2020 – Yhdistystalot mukana muutoksessa. 2020.

Vanha talo, Uusi meininki Maaseudun kiinteistöjen uusiokäytön monet mallit. 2023.

<https://www.vskylat.fi/tyokalupakki/omat-julkaisut/> (Hämtad den 17.2.2025)

Lähteenmäki, Marja – Kallio, Kalle; Labour Halls in Finland. History, Architecture and Labour Heritage. Evaluation for UNESCO World Heritage Listing. The Finnish Labour Museum Werstas publications, 20220.

Finns även som elektronisk publikation https://www.tyovaenmuseo.fi/wp-content/uploads/2022/12/Labour_Halls_in_Finland_12_12_2022.pdf (Hämtad den 18.2.2025)

Muños-Viñas, Salvador; A Theory of Cultural Heritage. Beyond The Intangible. Routledge. 2023.

Nummelin, Esko; Itsenäisyys, nationalismi ja arkkitehtuuri Suomessa 1920- ja 1930-luvulla. Suojeluskuntajärjestö rakentajana. Teoksessa Knapas, Marja Terttu – Simpanen, Marjo-Riitta (toim); Taidehistoriallisia tutkimuksia – Konsthistoriska studier, 12. Taidehistorian seura – Föreningen för konsthistoria. 1991. S. 133–157.

Finns även som elektronisk publikation <http://www.taidehistorians seura.fi/julkaisut/taidehistoriallisia-tutkimuksia-12/> (Hämtad den 18.2.2025)

Nöjd, Kari – Nieminen, Jyri; Energiatohokkuuden parantaminen kulttuurihistoriallisesti arvokkaan rakennuksen korjaushankkeessa.

<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161268> (Hämtad den 18.2.2025)

Pakkala, Leni – Rahola, Ulla (toim.); Näin korjaamme seuratalon. Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja B:5. Helsinki 1985.

Seurantalolla. Tuomas Uusheimon valokuvia. Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A:36. Maahenki. 2017

Vahtolampi, Janina (toim.); Kestävän korjaamisen polulla. Korjausklinikan oppeja, havaintoja ja kokemuksia. Suomen Kotiseutuliiton julkaisusarja, A:43.

<https://drive.google.com/file/d/1zwFNNCPwYJDLT38dMLdBNmZbicTfDWf-/view> (Hämtad den 20.2.2025).

Webbplatser och publikationer

Aineeton kulttuuriperintö (Museovirasto)

<https://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/fi/> (Hämtad den 18.2.2025)

Elävän perinnön wikiluettelo (Museovirasto)

<https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/> (Hämtad den 18.2.2025)

Euroopan neuvosto ja kulttuuriperintö (Museovirasto)

<https://www.museovirasto.fi/fi/tietoa-meista/kansainvalinen-toiminta/euroopan-neuvosto-ja-kulttuuriperinto> (Hämtad den 18.2.2025)

Euroopan Unioni ja kulttuuriperintö (Museovirasto)

<https://www.museovirasto.fi/fi/tietoa-meista/kansainvalinen-toiminta/euroopan-unioni-ja-kulttuuriperinto> (Hämtad den 18.2.2025)

European Heritage Awards, Winners 2024

<https://www.europeanheritageawards.eu/winners/> (Hämtad den 18.2.2025)

European Heritage Strategy for the 21st Century
<https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/strategy-21> (Hämtad den 18.2.2025)

Föreningshusrenovering – renoveringsåtgärder (Svenska kulturfonden)
<https://www.kulturfonden.fi/alla-stipendier-bidrag/?omgong=85> (Hämtad den 18.2.2025)

Kansalaisjärjestöstrategia 2023–2027: Valtioneuvoston periaatepäätös kansalaisjärjestöjen toimintaedellytysten kehittämisestä
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/165689> (Hämtad den 17.2.2025)

Kansallisen rakennusten perusparannussuunnitelman laatiminen
<https://ym.fi/hankesivu?tunnus=YM037:00/2024> (Hämtad den 18.2.2025)

Kohti kestävää arkkitehtuuria: Suomen arkkitehtuuripoliittinen ohjelma 2022–2035
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/163757> (Läst 17.2.2025)

Korjaustaito. Rakennusperinnön, säilyttävän korjaamisen ja restauroinnin sivusto. (Museovirasto)
<https://www.korjaustaito.fi/> (Hämtad den 17.2.2025)

Kulttuuripoliittinen selonteko
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/165946> (Hämtad den 17.2.2025)

Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020: Valtioneuvoston periaatepäätös 20.3.2014
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10138/43197> (Hämtad den 17.2.2025)

Maaseutuverkoston hankerekisteri
https://maaseutuverkosto.fi/hankkeet/?hanke_leader=on-leader&search_key=kyl%C3%A4talo (Hämtad den 15.12.2024)

Ryhti. Rakennetun ympäristön tietojärjestelmä. (Syke)
<https://ryhti.syke.fi/> (Hämtad den 18.2.2025)

Seurantalot
<https://www.seurantalot.fi/> (Hämtad den 17.2.2025)

Suomen kotiseutuliitto: Seurantalot
<https://kotiseutuliitto.fi/seurantalot/> (Hämtad den 17.2.2025)

Suomen pitkän aikavälin korjausrakentamisen strategia
<https://ym.fi/korjausrakentamisen-strategia> (Hämtad den 17.2.2025)

Suomen rakentamismääräyskokoelma
<https://ym.fi/rakentamismaaraykset> (Hämtad den 17.2.2025)

Tradeka, Lahjoitukset ja apurahat
<https://www.tradeka.fi/vastuullisuus/lahjoitukset-ja-apurahat> (Hämtad den 17.2.2025)

Unescon kansainväliset kulttuuriperintösopimukset. (Museovirasto)
<https://www.museovirasto.fi/fi/tietoa-meista/kansainvalinen-toiminta/kansainvalisia-sopimuksia> (Hämtad den 17.2.2025)

Vahva ja välittävä Suomi: Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/165042> (Hämtad den 18.2.2025)

Valtionavustustoiminnan sanasto: 2. laajennettu laitos.
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164836> (Hämtad den 17.2.2025)

Valtioneuvoston periaatepäätös kulttuuriperintöstrategiasta 2023–2030
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164637> (Hämtad den 17.2.2025)

Otryckta källor

Työväentalojen maailmanperintöhanke. Esitys Suomen osallistumisesta ylikansalliseen sarjanimeämiseen Workers' Assembly Halls as UNESCO World Heritage. Museovirasto 10.12.2024

Pakkala, Leni; Valtion korjausavustus seurantaloille – järjestelmän vaiheita. Käsikirjoitus. 2014. Suomen kotiseutuliitto.

Skriftlig information

Heikkilä, Elisa, specialist, Museovirasto, e-post 25.10.2024.
Heiskanen, Jari, byddnadsforskare, Suomen Kotiseutuliitto
Niemelä, Satu, vastuullisuusjohtaja, Osuuskunta Tradeka, e-post 7.1.2025
Puikko, Raimo, ordförande, Kansantalojen liitto
Wessman, Stefan, utvecklingschef, Museovirasto, e-post 29.10.2024

Intervjuer (en del av de intervjuade har kompletterats skriftligt)

Ala-Sankola, Hannu, direktör (Organisation och medlemservice), Suomen Nuorisoseurat ry
Heiskanen, Jari, byggnadsforskare, Finlands Hembygdsförbund
Koivisto, Riina, koordinaattori, Finlands Hembygdsförbund
Linkoranta, Tauno, byombudsman, Varsinais-Suomen Kylät ry
Majuri, Lasse, intendent, KAMU Espoon kaupunginmuseo
Ojala, Kimmo, ordförande, Suomen Työväentalojen Liitto ry
Salonen, Päivi, kulttuuriråd, opetus- ja kulttuuriministeriö
Savolainen, Markku, utvecklingschef, Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö SPEK
Tyystjärvi, Kati, verksamhetsledare, Kansantalojen liitto ry
Vulli, Elina, föreningshuskoordinator, Finlands Hembygdsförbund
Ylitalo, Teppo, verksamhetsledare, Finlands Hembygdsförbund
Österman, Kim, förbundscoordinator, Finlands Svenska Ungdomsförbund rf

Undersökningsmaterial: Konsekvenskartläggning av föreningshus 2024

Finlands Hembygdsförbund (Riina Koivisto, tillsammans med Petri Uusikylä ja Mikko Härö)

- Ägare av föreningshus
- Centraförbund
- NTM-centraler och regionala muséer